

Tarptautinė mokslinė tarpdalykinė konferencija

„Adomas Mickevičius: tiltas tarp kultūrų ir nacionalinio identiteto“

Adomui Mickevičiui – 225

Międzynarodowa Interdyscyplinarna Konferencja Naukowa

„Adam Mickiewicz: **most pomiedzy kulturami i tożsamością narodową**“

Adamowi Mickiewiczowi – 225

2023 11 22

KONFERENCIJOS MEDŽIAGA /
MATERIAŁY POKONFERENCYJNE

Maironio lietuvių literatūros muziejus
Rotušės a. 13, Kaunas

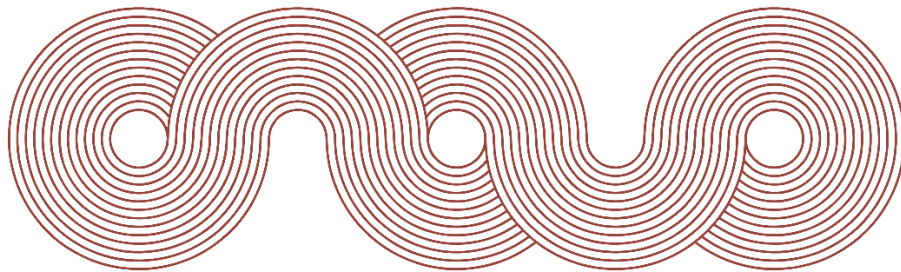

Tarptautinė mokslinė tarpdalykinė konferencija

„Adomas Mickevičius: tiltas tarp kultūrų ir nacionalinio identiteto“

Adomui Mickevičiui – 225

KONFERENCIJOS MEDŽIAGA

Międzynarodowa Interdyscyplinarna Konferencja Naukowa

„Adam Mickiewicz: most pomiędzy kulturami i tożsamością narodową“

Adamowi Mickiewiczowi – 225

MATERIAŁY POKONFERENCYJNE

2023 11 22

Maironio lietuvių literatūros muziejus
Kaunas, 2023

Organizatorius:

Maironio lietuvių literatūros muziejus

Organizatorzy:

Muzeum Literatury Litewskiej im. Maironisa

Projektą iš dalies finansuoja:

LR Kultūros ministerija

Projekt częściowo finansowany przez:

Ministerstwo Kultury Republiki Litewskiej

Partneriai:

Adomo Mickevičiaus literatūros muziejus
Turizmo informacijos centras (Kaunas IN)
„Daugirdas“ viešbutis ir restoranas

Partnerzy:

Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza
Centrum Informacji Turystycznej (Kaunas IN)
Hotel i restauracja „Daugirdas“

Į lenkų kalbą vertė Tomasz Błaszczak
Į lietuvių kalbą vertė Jonas Jonušas
Maketą parengė Justina Džiuvytė

TURINYS

Małgorzata Wichowska

Mickiewicz epistolograf w kontekście archiwum filomatów / **7**

Adomas Mickevičius kaip epistologas Filomatų archyvo kontekste / **20**

Kristina Liutkutė-Kocaoglu

Adomo Mickevičiaus gyvenimas Osmanų imperijoje (1855 m. rugsėjo 22 d. – 1855 m. lapkričio 26 d.) / **32**

Adam Mickiewicz w Imperium Osmańskim (22 września 1855 r. – 26 listopada 1855 r.) / **36**

Piotr Prasula

Historia stałych wystaw mickiewiczowskich w Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie / **41**

Literatūros muziejaus nuolatinių ekspozicijų apie A. Mickevičių istorija. Adomas Mickevičius Varšuvoje / **53**

Dr. Tomasz Błaszczak

Sara Herczyńska

Upamiętnianie biografii pogranicza: przypadek Adama Mickiewicza w Polsce i w Litwie / **64**

Paribio biografijų memorializacija: Adomo Mickevičiaus atvejis Lenkijoje ir Lietuvoje / **70**

Katarzyna Jakimiak

Mickiewicz w sieci. O muzeach Adama Mickiewicza na świecie / **75**

Sklaida: apie Adomo Mickevičiaus muziejus visame pasaulyje / **83**

Maryla Śledzianowska

Salon poetów w Bibliotece Arsenалу / **90**

Poetų salonas Arsenalo bibliotekoje / **102**

Alicija Dzisevič

Vilniaus universiteto Adomo Mickevičiaus muziejus. 112 metų istorijos / **113**

Muzeum Adama Mickiewicza przy Uniwersytecie Wileńskim. 112 lat historii / **120**

Audronė Gedutienė

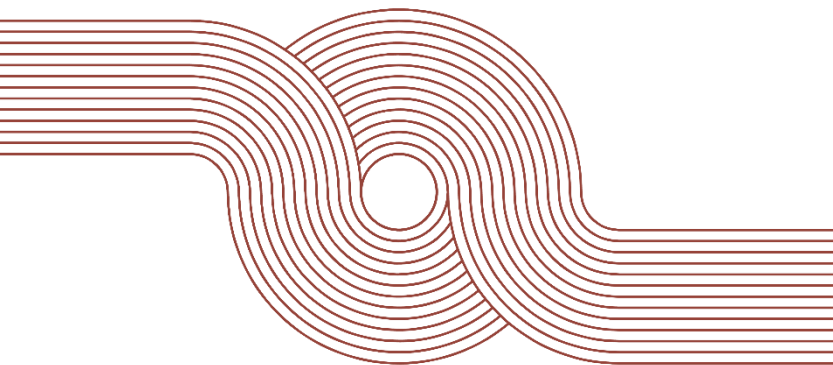
Poeto Adomo Mickevičiaus rinkinys Maironio lietuvių literatūros muziejuje / **128**

Zbiór Adama Mickiewicza w Muzeum Literatury Litewskiej im. Maironisa w Kownie / **133**

Prof. Irena Buckley

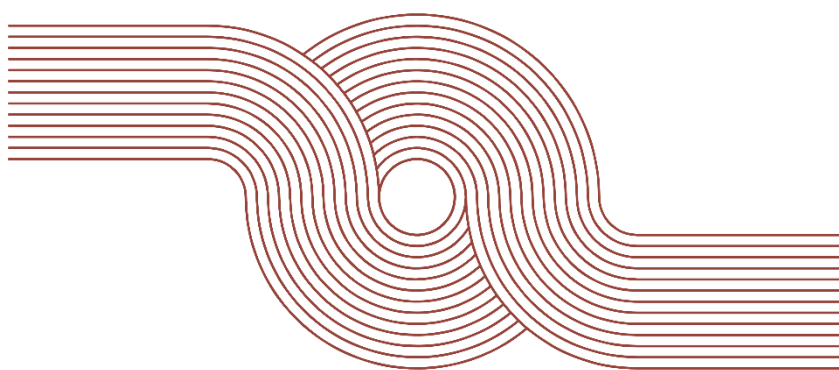
Adomas Mickevičius – retorius / **138**

Adam Mickiewicz jako retor / **141**

**KONFERENCIJOS
MEDŽIAGA**

**MATERIAŁY
POKONFERENCYJNE**

Mickiewicz epistolograf w kontekście archiwum filomatów

Małgorzata Wichowska

Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza

Tytułem wstępu – trochę teorii: list romantyczny

Doświadczenie pracy z archiwami literackimi pozwala z całym przekonaniem stwierdzić, że w wielu przypadkach listy artystów są nie tylko ważną częścią ich spuścizny, nieocenioną dla badań życia i twórczości, ale stanowią również o jej wymiarze literackim, artystycznym. List jest jedną z najstarszych form komunikacji, powstałą z konieczności i potrzeby porozumiewania się na odległość, najbardziej pierwotną formą piśmiennictwa, związaną z potrzebą utrwalania i przekazywania innym informacji o człowieku i jego życiu. Współcześnie doświadczamy zamierania sztuki pisanie listów, choć przesyłanie wiadomości, znaków jest jak najbardziej dynamiczne (smsy, maile, rozmowy online ponad oceanami).

Jak podkreślała Stefania Skwarczyńska, autorka fundamentalnej pracy teoretycznej o rozwoju i kompozycji listu, podstawy kompozycji epistolarnej dała piśmiennictwu starożytność. Nie mamy miejsca na przywołanie jej rozważań, warto tylko przypomnieć klasyczną formę listu, na którą składały się: *salutatio* (nazwisko piszącego, imienny zwrot w celowniku do adresata), *narratio* (treść właściwa, której pierwsze zdanie nawiązywało do prowadzonej korespondencji) oraz zakończenie, po nim data. Mistrzowie epistolarnej sztuki starożytnej Grecji i Rzymu – Arystoteles, Platon, Cyceon czy Seneka, obok zasad kompozycyjnych, wypracowali podstawowe zasady stylu listowego, „mówiące o konieczności wystrzegania się sztuczności i wymuszoności, zalecające naturalność i przejrzystość, jasność toku myślowego”¹. List antyczny traktowany jako gatunek zbliżony do mowy lub podejmujący rozmowę, najczęściej z istotnym wątkiem filozoficzno-moralnym znakomicie rozwinęło chrześcijaństwo (listy apostołskie św. Pawła), zaś jeszcze u końca czasów starożytnych Demetrios z Faleronu stwierdził, że „człowiek, pisząc list, rysuje niejako wizerunek własnej duszy”². Tendencja do ukazywania osobowości piszącego stała się najbardziej – można tak to określić: życzliwie przyjętym elementem tradycji antycznego listowania, w opozycji do reguł praktyczności listu, jego charakteru utylitarnego na przełomie XVIII i XIX wieku. Praktyka osiemnastowiecznego listu sentymentalnego w polskiej kulturze szczególnie widoczna jest w epistolografii kręgu puławskiego, w korespondencji ks. Izabelli Czartoryskiej, jej córki Marii Wirtemberskiej (autorka pierwszej

¹ Zbigniew Sudolski, *Polski list romantyczny*, s. 9

² Zbigniew Sudolski, *Listy Norwida wobec tradycji epistolarnej*, s.117

polskiej powieści psychologiczno-obyczajowej „Malwina, czyli domyślność serca”, 1816), ks. Adama Kazimierza Czartoryskiego. Prekursorem rozwiązań formalno-kompozycyjnych sentymentalistów był wiek wcześniej król Jan III Sobieski jako autor listów do ukochanej Marysieńki, jednakże jego nowatorstwo dało się dopiero poznać w połowie XIX wieku, po publikacji. Właściwą – jak to określa Sudolski – „pożywką dla preromantyków w materii listu literackiego” były opublikowane w połowie XVIII wieku listy Marie de Sévigné: listownik francuski z wybraną korespondencją markizy wydany przez wrocławskiego wydawcę Korna w 1809 roku funkcjonował wśród filomatów wileńskich.

Z teorii listu sentymentalnego wynika przede wszystkim zasada listu – wyznania, ukazującego w swej szczerości indywidualność piszącego, jego wewnętrzne życie, psychikę i uczucia, myśli. To są najbardziej płodne źródła romantycznej epistolografii, która w doskonaleniu zabiegów prowadzących do ukazania osobowości piszącego, okazała się szczególnie twórcza. Jak podkreślają historycy przedmiotu – romantyczne pisanie listów było – jak w dawnej przeszłości – najbardziej żywotną formą komunikacji. List romantyczny był otwarty na wszelkie treści – od spraw najbłaższych do wyznań najintymniejszych i rozważań transcendentnych umożliwiających uprawianie listu filozoficzno-moralnego; nie wahano się też mieszać w liście tę różnorodną i bogatą tematykę. Dla romantyków nie było treści obojętnych czy nieważnych, istotne było także przekonanie, że wartością jest samo pisanie. Nowa relacja – sytuacja wyznania, gdzie najważniejsze są emocje, a nie skupienie na kompozycji i regułach pisania, decydowała nie tylko o roli autora, ale i adresata w tonie listu – przekonamy się o tym w korespondencji filomatów.

Odwrót od norm klasycznych opartych na określonych regułach, dowolność formalna, pogląd: pisać można tak, jak się mówi, nie oznaczał rezygnacji z tradycyjnych części składowych, co podkreślała niezastąpiona Stefania Skwarczyńska. Autorzy romantyczni często zmieniali ich kolejność, co przydawało indywidualnego charakteru. Zarówno listy uporządkowane – zamknięte między apostrofem i podpisem, jak kompozycyjnie amorficzne, były manifestem indywidualności. W doskonaleniu indywidualnych środków prowadzących do ukazania osobowości piszącego, kreacyjności wyrazu listy zyskiwały rangę literacką.

Jakim epistolografem, w kontekście powyższych, nakreślonych w wielkim skrócie historycznych uwarunkowań romantycznej sztuki pisania listów, **był Adam Mickiewicz?**

Znamy obecnie 1246 listów poety – tyle zawierają cztery części „Listów” ostatniej edycji Wydania Rocznikowego „Dzieł”, tomy XIV-XVII (1998, 2003-2005). Zbigniew Sudolski, badacz korespondencji Mickiewicza i filomatów – do jego rozstrzygnięć będziemy najczę-

ściej odwoływać się w próbie nakreślenia obrazu poety, który pisze listy, podkreślał jej odmiennność na tle epistolografii romantycznej, zwłaszcza w porównaniu z mistrzami w tej przestrzeni twórczej – Zygmuntem Krasińskim, Juliuszem Słowackim. Podkreślał oryginalny styl Mickiewicza, wolny od pewnych reguł listu romantycznego, zwłaszcza wybujałego ekshibicjonizmu uczuć i myśli; styl zindywidualizowany poprzez stosowanie własnych zabiegów: subtelny humor, żart, ironię. Źródłem tych zabiegów upatrywał w powściągliwości poety. Oczywiście, ta odmiennność wyrazu osobowości poety w listach kształtowała się w czasie; wstrzeźliwość nie była też żelazną regułą. Przede wszystkim, potrzeba zwierzeń związana z nieszcześliwą miłością pchała go listowych wyznań, jednakże – stwierdza Sudolski, młody Mickiewicz nie znalazł zrozumienia u adresatów i wyciszał osobiste tony. Te epistolarne nawyki w młodszej, filomackiej wymianie listów wycisnęły trwałe piętno na całej jego korespondencji. Z tego powodu, źródłem naszej refleksji o Mickiewiczu – epistolografie będą jego listy z wileńsko-kowieńskiego okresu życia, z drobnymi odwołaniami do czasu zesłania do Rosji. Skupimy się na przestrzeni korespondencyjnej zawartej w tytule: Archiwum Filomatów, także dlatego, iż część tego historycznego zasobu, obok innych mickiewiczianów, jest bezcenną i najważniejszą kolekcją w zbiorach rękopiśmiennych Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza.

Towarzystwo Filomatów

Kilka słów przypomnienia historii stowarzyszenia, które stało się ważnym ogniwem przedpowstaniowej konspiracji, utrwalonym w legendzie w cz. III „Dziadów” Mickiewicza. Proces filomatów, ich uwięzienie, zesłania i wygnanie odegrały znaczącą rolę w kształtowaniu się polskiej świadomości narodowej, kodu pamięci. Głównym celem Towarzystwa, założonego z inicjatywy przyjaciół, studentów Uniwersytetu Wileńskiego w październiku 1817 roku: Adama Mickiewicza, Tomasza Zana i Józefa Jeżowskiego, do których dołączyli m. in. Jan Czczot, Ignacy Domeyko, Franciszek Malewski, Jan Sobolewski, Józef Kowalewski, Kazimierz Piasecki, Onufry Pietraszkiewicz – była praca nad odrodzeniem moralnym społeczeństwa, jako istotnym etapem duchowej restytucji narodu. Poczucie odpowiedzialności zobowiązywało do konspiracyjnego kamuflażu i kwestie niepodległościowe nie były artykułowane programowo. Młodzi ludzie postanowili zacząć od doskonalenia samych siebie na drodze kształcenia się. Jak głosiły sformułowane przez Mickiewicza i Zana Ustawy Towarzystwa: „Ćwiczenia naukowe, mianowicie sztuka pisania, udzielanie wzajemnej w naukach pomocy. [...] Skromność, otwartość, szczerą chęć pożytku, przyjacielska poufałość członków, tajemnica wszystkich czynności” określały zasady postępowania, w tym niezwykle istotne: pielęgnowanie więzów przyjaźni. Potrzeba pracy dla dobra kraju w oddziaływaniu na młodzież, w trosce o poziom kadry nauczycielskiej i nauczania powracają systematycznie na zebraniach Towarzystwa i w listach:

we wrześniu 1819 roku Mickiewicz obejmuje posadę nauczyciela szkoły powiatowej w Kownie i intensywnie koresponduje z przyjaciółmi. Chociaż już w czwartym roku istnienia (1820/21) z uwagi na wyjazdy z Wilna także Jeżowskiego i Pietraszkiewicza, Towarzystwo praktycznie przestało działać, prawdziwy jego koniec wyznaczył proces wileński. W lipcu 1823 roku rozpoczyna działalność powołana przez Nowosilcowa komisja w sprawie tajnych związków młodzieży. Następują aresztowania uczniów szkół wileńskich i prowincjonalnych, studentów, władze dowiadują się o istnieniu Towarzystwa. Mickiewicz, aresztowany wraz z innymi filomatami, był przetrzymywany w klasztorze bazylianów (aresztowanych osadzono w kilku wileńskich klasztorach i w Turemnym Zamku). W wyniku procesu wiosną 1824 roku: Zan został skazany na rok twierdzy i stały pobyt w głębi Rosji (uwolniono go po 13 latach), Czeczot dostał pół roku więzienia w twierdzy i bezterminowe zesłanie na Syberię (wrócił na Litwę w 1841 roku), Suzin odsiedział pół roku twierdzy, z zesłania wrócił po 14 latach, dwudziestu filomatów, pośród nich Mickiewicz było oddanych do dyspozycji ministra oświecenia, z zaleceniem umieszczenia ich „w dalekich od Polski guberniach odpowiednio ich powołaniu”. Jesienią 1824 poeta przybył do Petersburga, to był pierwszy etap jego wygnańczego żywota w Rosji, którą udało mu się opuścić w maju 1829 roku.

Listy Mickiewicza z okresu wileńsko-kowieńskiego, do których się odwołujemy znajdują się w zespole korespondencji przyjaciół, stanowiącej zasadniczy trzon Archiwum Filomatów. Skupiła się w nim – jak to wdzięcznie i trafnie ujęła autorka szkicu „Z listownika filomatów”, Danuta Zawadzka – „epistolarna dusza powszechna filomatów”; zaś tę „mityczną duszę” pielęgnował niezmordowany Onufry Pietraszkiewicz, porządkując po powrocie z zesłania ocalały zespół.

Listy oraz wszystkie inne dokumenty Towarzystwa Filomatów, autografy utworów literackich, rozpraw naukowych, prac publicystycznych, odpisy różnych tekstów przetrwały tylko dzięki temu, że zbierał i przechowywał je właśnie Pietraszkiewicz, niezmiennie oddany sekretarz i archiwariusz Towarzystwa. Historia archiwum to niezwykła pamiątka przeszłości, zwłaszcza z uwagi na powojenne losy zespołu. W okresie śledztwa Nowosilcowa Pietraszkiewicz ukrył je na wsi u swego brata Michała; od 1825 przebywał w Moskwie, skazany na śmierć w 1831 za kontakty z oficerami korpusu litewskiego sprzyjającym Polsce w wojnie polsko-rosyjskiej, po zmianie wyroku został skazany na dożywotnie osiedlenie na Syberii (trwającą pięć miesięcy drogę do Tobolska odbył z innymi skazańcami pieszo, etapami). Powrócił do Wilna na mocy amnestii carskiej w 1856 roku i zajął się porządkowaniem Archiwum. Po jego śmierci kolekcją opiekowali się jego brat, synowie, wreszcie – wnuczka, Stanisława Pietraszkiewiczówna, nauczycielka, działaczka społeczna i niepodległościowa. W efekcie rozpoczętej

przez ojca współpracy z Akademią Umiejętności w Krakowie, w 1913 roku ukazała się pięciotomowa „Korespondencja”, jako pierwsza z zasobu filomackiego. Archiwum wróciło do Wilna, gdzie po II wojnie światowej spotkał je dramatyczny los. Opiekunka Pietraszkiewiczówny, po powrocie z zesłania w głąb Rosji (była deportowana w 1949 roku), już po jej śmierci w 1952 roku zaopiekowała się archiwum i wykonaniem testamentu, w którym wnuczka Onufrego wyraziła wolę, by trafiło do poważnej polskiej instytucji związanej z Kościołem katolickim. Jednakże archiwum było już uszczuplone, wcześniej bowiem, sprawująca opiekę nad Pietraszkiewiczówną kobieta przywłaszczyła sobie pewną partię i sprzedawała ją Bibliotece Uniwersyteckiej w Wilnie. W roku 1960, z inicjatywy Marii Rzeuskiej, rozpoczęła się akcja przemykania filomackich papierów do Polski – za wiedzą ks. prymasa Stefana Wyszyńskiego, ówczesnego rektora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, ks. prof. Mariana Rechowicza, prof. Czesława Zgorzelskiego i prof. Stanisława Pigionia. Pierwsze transporty szczęśliwie dotarły do Lublina i te – w roku 1970 prymas Wyszyński przekazał oficjalnym pismem KUL-owi. Transport z roku 1964 został zatrzymany na granicy w Terespolu – i przesłany do Moskwy. Minister kultury ZSRR, Furcewa „wspaniałomyślnie” przekazała je – jako dar, polskiemu Ministerstwu Kultury i Sztuki, które następnie ofiarowało je warszawskiemu Muzeum Adama Mickiewicza (wcześniejsza nazwa Muzeum Literatury im. A. Mickiewicza). Są więc trzy partie Archiwum – w Wilnie, w Lublinie i w Warszawie; zasób został w ostatnich latach zdigitalizowany i scalony w formie cyfrowej. Partia w KUL liczy 68 jednostek rękopiśmiennych; zasób w Dziale Rękopisów naszego Muzeum Literatury obejmuje 28 sygnatur.

To m. in. listy Mickiewicza: do Tomasza Zana – żartobliwa trawestacja początku listu Horacego do Pizonów, z rysunkiem poety (na odwrocie wiersz Zana), przed 1820 (sygn. 23) i 15 listów do Zana z lat 1819-1823 (s. 27), list do „Wiadomości Brukowych” z opowiadaniem *Przypadek na gościńcu między W. i K.* (s. 24), List do filomatów, 1820 (s. 25), 29 listów do Jana Czeczota z lat 1817-1823 (s. 26), 8 listów do Onufrego Pietraszkiewicza z lat 1820-1822 (s. 28); 14 do Cypriana Daszkiewicza z lat 1827-1829; ponadto listy do Mickiewicza – od Józefa Jeżowskiego, Teodora Łozińskiego, brata Aleksandra, listy Marii z Wereszczaków Puttkamerowej do Jana Czeczota (4 listy z 1823 roku), korespondencja filomatów, w tym listy więzienne (głównie do Onufrego Pietraszkiewicza), listy Czeczota, Domeyki i innych filomatów oraz listy braci do Pietraszkiewicza na zesłaniu; jego „Opisanie Rosji” (list do Stanisława Kozakiewicza stanowiący samodzielną pracę), utwory Mickiewicza i wiersze różnych autorów w odpisach Pietraszkiewicza, także w odpisach S. Pietraszkiewiczówny – listy więzienne, listy Zana, prace filomatyczne Mickiewicza i innych filomatów.

Korespondencja filomatów jest bardzo obszerna, a wynika to z filomackiej przyjaźni, najwyższej dla nich wartości, która niejako organizuje aktywność rozmowy listowej, podtrzymywanie emocjonalnej więzi, także w wymiarze załatwiania różnych spraw, przekazywania pomocnych rad, słów otuchy, intymnych zwierzeń. Relacje dnia codziennego, lektury, listowe dyskusje, także na temat redakcji utworów Mickiewicza (poeta jest nie tylko autorem czy adresatem, także bohaterem korespondencji) nadają listom różnorodnego, bogatego i żywego kolorytu. Sprawa dobra wspólnego decyduje o relacjonowaniu swoich stanów i uczuć oraz pisaniu w kwestiach pożyczenia książek, pieniędzy, a nawet – jeśli nie ma spraw – żeby po prostu pisać, podtrzymywać kontakt. Sekretarz wręcz pilnował obowiązku systematycznego pisania, datowania listów, a nawet korzystania z jednolitego papieru z równym marginesem, który był rozsyłany do przyjaciół. W tym rozumieniu, w korespondencji filomatów dominuje rodzaj listu użytecznego. Sam Mickiewicz określa gatunek tych listów: listy–wyznania i „listy apostołskie” (list – mowa), z akcentem *de rebus filomaticis* – to także jego formuła. W maju 1820 roku pisze z Kowna do Zana obszerny list z planem założenia towarzystwa „Świat i Miłość”, którego struktura miała się opierać na teorii „miodu”, „wody” i „pieprzu”. Doświadczamy tu swoistego języka filomatów, ich własnych kodów (tu związanych z teorią „promionków” Zana).

Spośród filomatów najbliższym przyjacielem i powiernikiem Mickiewicza był Jan Czeczot (najwięcej listów do niego), towarzysz nowogródzkich lat szkolnych, zbieracz ludowych pieśni, najbardziej czuły i aktywny we wcielaniu idei przyjaźni. Pierwszy „filomacki” list poety z 25 czerwca/7 lipca 1817 roku jest właśnie do Czeczota. Adam zawsze zwraca się do niego: „Kochany Janie przyjacielu”, „Przyjacielu”, „Janowi z Myszy”. Podpisuje się zaś: „Adam Napoleon”, wyrażając w ten sposób swój kult dla Napoleona. Atmosfera związków filomackich, braterskiej przyjaźni widoczna jest w zwrotach grzecznościowych, rozwiązaniach *salutatio* (to temat na odrębne studium). „Adam nowogródzki kochanemu Janowi myskiemu z. i p. [zdrowia i powodzenia]” – rozpoczynał ów pierwszy list do Jana. „Kochany Nufrze”, „Janko” – pisał do Onufrego Pietraszkiewicza, którego darzył ogromną sympatią, a jego pedanterię archiwisty opiewał z humorem w [*Jambach na imieninach* OP]. Do Józefa Jeżowskiego, z którym łączyła go duża zażyłość: „Mój kochany Józefie z Kaniowa”, „Adam nowogródzki Józefowi z Humania zdrowia i dobrego powodzenia Adam Jeżu z. i p.”. Do bliskiego Zana, który w czasie dramatycznych miłosnych rozterek poety był pośrednikiem w korespondencji z Marylą: „Arcy-Tomaszu Zanie z. i p.”. W jednym z listów do bliskiego przyjaciela, Franciszka Malewskiego, który będzie jego towarzyszem na wygnaniu w Rosji (on także przechowywał, ocalił materiały filomackie z lat 1817-1820; za sprawą córki, a

żony syna Adama, Władysława znalazły się w Paryżu), formuła powitalna jest wyjątkowo rozwinięta: „Adam Franciszkowi zdrowych zębów i dobrego powodzenia”.

Kiedy Mickiewicz, jako pierwszy opuścił Wilno i rozpoczął pracę nauczyciela w Kownie, wymiana listów była bardzo obfita; odczuwał głęboką potrzebę pisania *de rebus filomatis*, starał się wypełniać swoje obowiązki realizacji filomackich ideałów, wychowywania młodzieży, o czym przypominał Jeżowski. Rzeczywistość życia nauczyciela przynosi jednak rozczarowanie (ta młodzież), nudę, pojawia się melancholia i stany depresji, które powodują wyłamywanie się z „rygorów” związkowych. Poeta nierzadko daje wyraz trudnościom pisania i mówienia o sobie, tłumacząc się brakiem czasu, monotonością życia, nawet swym nieczytelnym pismem, które może i zmęczyć i znudzić. W 1817 pisze do Czeczota: „dłużej czas mi nie pozwala poświęcić się rozkoszy pisania”, w 1820 do Zana: „Będzie tu krótko a węzłowato. Nie mam czasu. I ty niewart jesteś dłuższych listów”. 27 stycznia/8 lutego 1820 wysłał list do Filomatów, słynny w anegdocie:

„We wtorek, pod[obno] 26.

Adam – Braciom Filomatom zdrowia i powodzenia.

Chciałem i zamyślałem częściej pisać do was listy apostolskie, ale nie pisałem – za co? Jedna, ale ważna przyczyna – nie ma czego pisać. Prawda, że jako wszystko, co się którego z was tycze, jest dla mnie ciekawym i pożądanym, tak zapewne i wam byłoby przyjemnie wiedzieć niekiedy o moim życiu, pracach, zabawach. Ale to życie, prace, zabawy są też same i podobno też same będą. Wynajdźcie więc sobie, kiedy możecie, którykolwiek z listów moich, zaraz po przybyciu, z Kowna w septymbrze do was pisanych. Ile razy zechcecie wiedzieć o mnie, tylekroć list ów możecie przeczytać, i to jeszcze będzie dla was zyskiem, że nauczywszy się raz czytać, nie będziecie wskazani [skazani] na decyfrowanie moich nieczytelnych bazgranin. [...] Ale jak bywam tu nudny, zły, jednym słowem, nieszczęśliwy, tego wy nigdy, w Wilnie siedząc, nie pojmiecie. [...] Wyobraźcie sobie – ja od przyjazdu do Kowna od nikogo nie posłyszałem Adamie! Nikt się do mnie nie uśmiechnął, nikogo z uczuciem nie ścisnąłem. Przychodzę ze szkoły prawie zawsze zgryziony albo niesfornością, albo, co częściej, tępością uczniów – praca daremna – rzucam się na łóżko i leżę z parę godzin, nic nie myśląc, tylko złując [złuszcząc się] i kwasząc się. [...] Co to będzie na rok przysły? [...] Ale wiem co, chyba się nauczę pić i po każdej lekcji poobiedniej [...] upiję się i spać położę. [...] widzę, jak Franciszek narobi krzyku: „Bredzi, sam nie wie co” [...] Jan pisze wiersze z perswazją, a Jeż wyszedł cicho, pożyczył z biblioteki Plutarcha, Montania, Senekę *De consolatione*, *De magnitudine animi* [O pocieszeniu, O wielko-duszości] ett. i śle

mnie na pociechę. Nie czytałem tych durniów, ale każą, słyszę, będę zwyciężać. Durnie, powtarzam; uczyli pływać, stojąc na brzegu, czasami wleźli do małej sadzawki i radzi, że wypłynęli, piszą już teorie. Durnie, po trzecie, gdyby ich kto do jeziora i na przykład na dwa lata do Kowna rzucił, pływaliby może dłużej ode mnie (wątpię), a w końcu i głupiec, i filozof musi topić się. – Najlepiej nie czuć, ale nie można. Kończę list, jestem zły i śmieję się sam z siebie. Bądźcie zdrowi – piszcie. Adam”

Relacjonuje własne doznania wprowadzając humorystyczne tony, ironii, dystansu, w powyższym liście wyrażne też wobec modnego listowego filozofowania czy odwoływania się do filozofów; tak wypracowuje własny model listu. Do głosu dochodzi powściągliwość i niechęć do manifestowania uczuć, bezustannego relacjonowania, potrzeba wyciszenia i chronienia pewnych spraw natury osobistej. Korespondencja filomatów ma szczerść prywatnego dokumentu: wszyscy się tu nawzajem oceniają, komentują. Mickiewicz inaczej niż towarzysze zaczyna postrzegać szczerść w relacjach. Nawet do najbliższego Czeczota napisze w listopadzie 1819 roku: (25 X/6 XI):

„Jesteś szczerzy i – powiem po prawdzie – najszczerzy ze wszystkich, których znałem; ale często do szczerości zasadzającej się na fraszkach wielkie przywiązujesz znaczenie i masz za nieszczerych tych, co ci nie chcą powierzać rzeczy, której powierzenie tobie byłoby na nic nie potrzebne, a drugim mogłoby stać się szkodliwe.

U mnie, mój Janie, szczerść na tym zależy, aby nie zataić przed przyjacielem nic, co by mu zatajone szkodzić mogło, albo wyjawiane – pomagać.”

Coraz większa świadomość odrębności. To czas narodzin romantycznego poety; autor „Ody do młodości” staje się autorem „Ballad i romansów”, z czym wiąże się – oczywiście zawarta w listach historia – miłości Adama i Maryli. To uczucie decydująco zmieniło ton korespondencji poety. Opinia pierwszego wydawcy jego listów, Juliana Klaczki, który w 1861 roku, pisał: „Mickiewicz nie lubił listować i skąpy był we wszelkie uczuć wylania” zupełnie tu nie przystaje. Nieszczęśliwa miłość – nie przyjaźń, decyduje o potrzebie listowych wyznań poety osamotnionego w Kownie. Kiedy w lipcu 1817 roku w liście do Czeczota, wobec uczucia do nieznanej nam bliżej Anieli wyraża „niezmierną chęć opowiadania swoich zgryzot”, tłumaczy się nawet: „Jeżelim ci stał się może rozwlekłym i niezrozumiałym, daruj, bo zwłaszcza dziś lepiej napisać nie mogę”, zaś w następnym liście do przyjaciela oznajmi: „od kilku dni jestem spokojniejszy i zdrowszy, gdyż, jak się potem dowiesz, tragiczna ta akcja [chodzi o nieszczęsny finał relacji z Anielą – M. W.] przyłożyła się do pęknięcia wrzodu w głowie, skąd po wyjściu trochę materii znaczną uczułem ulgę”.

Maria – Maryla Wereszczakówna, od 1821 roku żona Wawrzyńca Puttkamera, którą poeta poznał prawdopodobnie dzięki Zanowi w Tuhanowiczach latem 1820 roku (już zaręczoną) była jego wielką autentyczną miłością. Uczucie to stało się jednym z impulsów przełomu duchowego, doświadczeniem twórczej samoświadomości, które zaowocowało poezją i cz. IV *Dziadów*, zaś w listach – potrzebą gorących zwierzeń, ujawniających osobisty dramat. Najlepszego odbiorcę swoich wyznań znalazł w Zanie (jemu też donosił o romansie z Kowalską), prosił go o relacje z Tuhanowicz, zastrzegając jednak: „z tym wszystkim nie będę cię męczył długą konfesatą [pytaniami]. Pamiętam, żeś mię zawsze lakonicznymi odpowiedziami zbywał [...]”. Zan nie wytrwał w roli idealnego odbiorcy wyznań i pośrednika w działaniach (na przykład umożliwienie spotkania z Marylą, wobec jej małżeństwa); zawiedziony Adam pisze z Kowna 16/28 X 1822: „Nie chcę ukrywać tego, że moja duma jest bardzo upokorzona, kiedy mi przychodzi prosić o co ciebie i kiedy widzę z postawy, że to dla ciebie jest fraszką lub śmiesznością”. Píše wtedy sam do Marii – to niebywale gorące osobiste wyznanie (17/29 X 1822):

Kochana Mario, ja ciebie szanuję i ubóstwiam, jak niebiankę. Miłość moja tak jest niewinną i boską, jak jej przedmiot. Ale nie mogę poskromić gwałtownych poruszeń, ile razy wspomnę, że ciebie straciłem na zawsze, że będę tylko widzem cudzego szczęścia, że o mnie zapomnisz [...].

To przełomowy list w epistolografii Mickiewicza z uwagi na dramatyzm wyznania, który w takim natężeniu znalazł ujście tylko w poezji. Mickiewicz rozczytuje się wtedy w Byronie, gdyż angielski buntownik najlepiej koresponduje z jego nastrojami, w jego utworach znajduje prawdę przeżycia. W listopadzie pisze do Malewskiego w wielkim przygnębieniu:

„Przywykam do szkoły, bo mało czytam, mało piszę, często myślę i cierpię... [...]. Byrona tylko czytam, książkę gdzie w innym duchu pisaną rzucam, bo kłamstw nie lubię [podkreślenie – M. W.]; gdzie jest opis szczęścia, życia rodzinnego, równie mnie oburza jak widok małżeństw, dzieci; jest to jedyna moja antypatia.”

Poeta wygasza swoje pragnienia zwierzeń listowych. W liście do Czeczota w marcu 1823, przyznaje:

„Tomasz jest właściwie naszym interlokutorem, ale do Tomasza nie mam śmiałości pisać. Albo on mnie widzi fałszywie, albo ja jego; na nieszczęście, ten błąd widzenia zostanie na zawsze! próżno tłumaczymy się przed sobą. [...] uczucia muszę głębiej jeszcze w sercu zamknąć; kiedy one źle wydają się naszemu światu, cóż mówić o cudzym świecie!”

Do Zana zaś napisze we wrześniu 1823:

„[...] terazniejsze moje pismo nie będzie ani biografią, ani jeremiadą, stąd spodziewam się u ciebie zasłużyć na imię roznego. Wszakże trudno mi pióro powściągnąć. [...] Ale to nie jest list sentymentalny; jesteś na zawsze wolny od korespondencji, która cię kosztowała wiele niesmaku, nudy, a czasem smutku; teraz piszę w interesie ekonomicznym.”

Według Zbigniewa Sudolskiego listy – wyznania Mickiewicza związane z dramatem miłosnym nie spotkały się z pełnym zrozumieniem adresatów, także jego wrodzona natura i niechęć do ekshibicjonizmu uczuć przeważały i wpłynęły na wyciszenie tonów osobistych w listach do przyjaciół. Zesłanie do Rosji i los wygnańca także nie sprzyjał poetyce listu konfesyjnego, chociaż pozostają świadectwem jego odczuć, goryczy. Pod osłoną „obojętnej dumy” i pozornej beztroski towarzyskiej, pisał do Czeczota i Zana z Moskwy w styczniu 1827 roku: „Bywam i w salonach, ale tam nie bardzo figuruję, nie dlatego gdybym nie chciał, ale że nie umiem.” Pisał z goryczą, bo właśnie Czeczot stał się cenzorem dla swoich przyjaciół, a opiekę nad Zanem posuwał tak daleko, że palił niektóre listy Adama, jeśli uznał, że są „niestosowne”. Zarzucał poecie kumanie się z Moskalami i „uczty u stołu Moabitów”.

Wychodzimy w tym momencie z przestrzeni korespondencji filomackiej zawartej w Archiwum Filomatów, warto jednak pozostać jeszcze przez chwilę w obszarze ich relacji, które się przecież niebawem, po opuszczeniu Rosji wypalą ze zrozumiałych względów. Pamięć i myśl o przyjaciółach będzie mu zawsze towarzyszyć, zwłaszcza w Dreźnie w 1832 roku, kiedy powstawały „Dziady” cz. III; Czeczotowi, z którym korespondencja urwała się po 1830 roku, poeta prześle w 1836 roku kubek na pamiątkę.

W liście do Zana z Moskwy w czerwcu 1826 roku, relacjonując swoje relacje z towarzyszami – Malewskim, Jeżowskim, Pietraszkiewiczem nawiązuje do filozofii Fichtego i stwierdza: „Ale skończmy na tym, od czego filozofia niemiecka zaczyna, to jest na Ja. Owóż ja, żyjąc jak inni, mało się od nich i zewnętrznie i wewnętrznie różnię”. Kontakty z wybitnymi osobistościami literatury i filozofii nie znajdują w listach poety odbicia, zgodnie z ówczesną tendencją dygresji epistolarnych. Jeżowskiego informuje krótko o widzeniu Goethego i Schlegla. Przywoływana często wstrzeźliwość w relacjonowaniu własnych doznań określa także charakter listów z podróży – to swoiste antyrelacje, w których opis pobytu, z humorystycznie podanymi realiami, oparty jest na wyliczaniu. We wrześniu 1820 roku pisał z Nowogródka do Jeżowskiego i Pietraszkiewicza: „Jeżdżenie, polowanie, patrzeć na piękności, słuchanie, granie, działanie [...], kalkulowanie, śmianie się do rozpuku, całą noc pieśni rewolucyjne w licznej drużynie – spliny czasem i zasmucenie [...] Oto obraz krótki wakacji”. 12 czerwca 1829 roku z Berlina do Marii Szymanowskiej:

Cóż mam pisać mojej Pani o Berlinie? lepiej go znasz Pani ode mnie, a ja znam go tylko po wierzchu, bo mię osobliwości tutejsze strasznie nudzą. Jeżeli wszędzie tyle tylko, ile tu znajdę ciekawych przedmiotów, nie miałem po co z domu Jochima z takim kłopotem, biedą i nudą uciekać. [...] Los mię dziwnie ściga. Po nadzwyczajnym wyjeździe, w Lubece nie ma koni: mówią Niemcy, że to rzecz nadzwyczajna i niesłychana. W Hamburgu tydzień cały słoty, zimna, deszcze: mówią Niemcy, że to nadzwyczajna. Zachorowałem ciężko od ostryg: mówi doktor, że to niesłychany przypadek! W Berlinie dwa dni szukam kwatery: nadzwyczajna, dziwna rzecz! Słowem, wszystko na biedę moją nadzwyczajne i dziwne rzeczy.

Tonacja ironii i dystansu niezależnego świadomego twórcy, finezyjna umiejętność opisu humorystycznej złożoności świata, prostota, brak wszelkiego pozowania, szczerość i powaga uczuć, wreszcie zwykłe strony osobowości poety: „wielka dobroduszość i jeszcze większa serdeczność” (Józef Kallenbach), składają się na indywidualny model mickiewiczowskiego listu. Oryginalność jego stylu ma swoje źródła w korespondencji filomackiej, która okazała się „rzeźbiarką” dojrzałego stylu rozbijającego konwencje i schematy listu romantycznego, jak to określił Zbigniew Sudolski. Mickiewicz nie uprawiał literatury w listach prywatnych, przeciwny ekshibicjonizmowi uczuć i myśli, jak i tworzeniu epistolarnej biografii, dla wielkich przeżyć i wyznań – pozostawiał twórczość. Nie oznacza to, że listy wieszczki nie mają wartości artystyczno-literackiej, jak utrzymywali pierwsi wydawcy (Julian Klaczko) i że są cenne tylko jako „środek poznania wielkiego ducha” (Stefan Kołaczkowski). Przeczy temu właśnie świadomie wypracowany styl listów, w których dystansuje się z „humorem mistrza” (Sudolski) od ówczesnych tendencji, zrywa z rutyną. Mickiewicz pozostawił perełki sztuki epistolarnej. Lektura jego listów jest czystą przyjemnością i satysfakcją obcowania z niezależnym artystą i człowiekiem.

Za najważniejszych epistolografów uważa się – słusznie – Słowackiego (listy do matki), Krasińskiego (kreacjonisty), Norwida (listy – niczym poematy prozą). Mickiewicz pisze listy zwykłe, powszednie, nie popada w egzaltację w okresie wielkiego wysiłku twórczego, oddziela sprawy ducha od spraw powszednich. A te bardzo go pochłaniają, zwłaszcza w okresie paryskim, kiedy, po ożenku z Celina codzienność życia i zabiegi gospodarskie bardzo go absorbowwały. Tych kłopotów jest mnóstwo – trudno ich szukać u Słowackiego czy Krasińskiego. Oczywiście, jego epistolografia rozwija się, pojawiają się nowe wątki o charakterze filozoficzno-moralnej (listy do Lelewela), związane z nową sytuacją polityczną i osobistą, tragedią powstania listopadowego, exodusem emigracyjnym. Listy tchną powagą i spokojem refleksji o potrzebie moralnego odrodzenia narodu, konieczności pracy nad sobą (niczym w młodzieńczej

korespondencji filomackiej), ale w innym tonie; w podkreślaniu potrzeby izolacji od świata, samotności.

Bibliografia

Literatura podmiotu:

Mickiewicz Adam, *Dzieła*. Tom XIV. *Listy*. Część pierwsza. 1815-1829, Warszawa 1998.

Literatura przedmiotu:

Danilewicz Zielińska Maria, *Próby przywołań. Szkice literackie*, Warszawa 1992.

Katalog rękopisów Muzeum Literatury, t. 1, Warszawa 1996.

Korespondencja filomatów. Wybór, oprac. Z. Sudolski, Wrocław 1999.

Skwarczyńska Stefania, *Teoria listu*, Lwów 1937.

Sudolski Zbigniew, *Główne tendencje w rozwoju epistolografii romantycznej w Polsce*, w: „Przegląd Humanistyczny” 1987 nr. 2.

Sudolski Z., *Listy Norwida wobec tradycji epistolarnej*, w: „Studia Norwidiana” 1985-1986, nr. 3-4.

Sudolski Z., *Mickiewicz jako epistolograf*, w: „Przegląd Humanistyczny” 1986 nr. 3/4.

Sudolski Z., *Polski list romantyczny*, Kraków 1997.

Sztuka pisanie. O liście polskim w wieku XIX, red. J. Sztachelska, E. Dąbrowicz, Białyłstok 2000.

Witkowska Alina, *Rówieśnicy Adama, Życiorys jednego pokolenia*, Warszawa 1998.

Zgorzelski Czesław, *Materiały do historii Archiwum Filomatów*, w: „Blok-Notes. Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza”, Warszawa 1999, nr. 12/13.

Zienowicz-Zagałowa Maria Janina, *Archiwum Filomatów w Wilnie. Mój udział w przewożeniu go do PRL*, w: „Blok-Notes. Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza”, Warszawa 1999, nr. 12/13.

Adomas Mickevičius kaip epistologas Filomatų archyvo kontekste

Małgorzata Wichowska

Adomo Mickevičiaus literatūros muziejus

Vietoj įžangos – šiek tiek teorijos: romantizmo epochos laiškas

Darbo su literatūrų archyvais patirtis leidžia užtikrintai teigti, kad daugeliu atvejų menininkų laiškas yra ne tik vertinga jų palikimo dalis, suteikianti galimybę tyrinėti gyvenimą ir kūrybą, bet ir leidžia įvertinti jų literatūrinę ir meninę reikšmę. Laiškas yra viena seniausių komunikacijos rūšių, kilusi iš būtinybės ir poreikio bendrauti per atstumą. Tai ankstyva raštijos forma, leidusi išsaugoti ir perduoti informaciją apie asmenį ir jo gyvenimą. Mūsų laikais laiškų rašymo menas nyksta, nors žinių ir ženklų perdavimas vyksta ypač dinamiškai (SMS žinutės, elektroniniai laiškas, pokalbiai realiu laiku tarp žmonių skirtingose vandenyno pusėse).

Kaip pabrėžė Stefania Skwarczyńska, fundamentalaus teorinio darbo apie laiško raidą ir kompoziciją autorė, laiškų komponavimo pagrindai buvo svarbūs jau pačiai seniausiai raštijai. Dėl ribotos apimties plačiau į teorinius svarstymus nesileisime, tačiau vertėtų prisiminti laiško klasikinę formą, kurią sudarė: *salutatio* (autorius pavardė, adresato vardai naudininko linksniu), *narratio* (laiško turinys, kur pirmuoju sakiniu užsimenama apie susirašinėjimą) ir pabaiga, nurodoma data. Senovės Graikijos ir Romos laiškų rašymo meistrai – Aristotelis, Platonas, Ciceronas ar Seneka išstobulino kompozicijos ir laiško stiliaus pagrindus, pabrėždami, kad „reikia saugotis dirbtinumo ir trafaretų, siekti natūralumo ir aiškumo, minties apibrėžtumo“¹.

Antikinis laiškas, priskiriamas šnekamajai kalbai artimam žanrui, padeda palaikyti pokalbį. Laiško raidai įtakos turėjo krikščionybė, suteikusi jam filosofinį-moralinį pobūdį (apaštalo Pauliaus laiškas), o besibaigiant seniesiems laikams Demetrijus iš Falerono tvirtino, kad „rašantis laišką žmogus piešia savo sielos paveikslą“². Tendencija nurodyti rašančiojo asmenybę noriai perimta iš antikinės laiškų rašymo tradicijos, visai kitaip nutiko su praktiniu laiško pobūdžiu, kuris išryškėjo XVIII ir XIX amžių sandūroje. Aštuonioliktame amžiuje sentimentalių laiškų rašymo tradicija išpopuliarėjo vadinamojoje Pulavų epistolografijoje, kurią sudaro

¹ Zbigniew Sudolski, *Polski list romantyczny*, 9 psl..

² Zbigniew Sudolski, *Listy Norwida wobec tradycji epistolarnej*, 117 psl.

kunigaikštienės Izabelės Czartoryskienės, jos dukters Marijos Wirtemberg (pirmojo lenkų literatūroje psichologinio papročių romano „Malvina arba širdies nuojautos“ (1816) autorė) ir kunigaikščio Adomo Kazimiero Czartoryskio susirašinėjimas. Sentimentalaus stiliaus formavimosi pradžia siejama su karaliumi Jonu III Sobieskiu ir jo laiškais mylimajai Marysienkai, tačiau apie šiuos laiškus sužinota tik XIX a. viduryje, pasirodžius jų publikacijai. Preromantikams svarbi – kaip pabrėžia Sudolskis – „literatūrinio laiško paskata“ buvo XVIII a. viduryje publikuoti Marie de Sévigné laiškai: 1809 m. Korno Vroclave išleistas atrinktų markizės laiškų rinkinys prancūzų kalba buvo žinomas ir Vilniaus filomatams.

Sentimentalaus laiško rašymo pagrindai apima pagrindinius aspektus – išskirtinį stilių, pabrėžiantį rašančiojo individualumą, vidinį gyvenimą, psichiką, jausmus, mintis. Tai vertingiausi romantinės epistolografijos šaltiniai, atskleidžiantys rašančiojo asmenybę ir tapę kūrybingumo šaltiniu. Pasak istorikų, nuo senų laikų romantinių laiškų rašymas buvo ypač aktyvi komunikacijos forma. Romantizmo laikotarpio laiškų turinys buvo labai įvairus – nuo trivialių reikalų iki intymių ir transcendentinių svarstymų, sudariusių prielaidas laiškui tobulėti filosofiniu-moraliniu požiūriu. Nevengta rašyti įvairia ir turtinga tematika. Romantikams svarbus ir vertingas atrodė pats rašymas, todėl retai pasitaikydavo nesvarbių temų, kurioms jie būtų buvę abejingi. Filomatų susirašinėjimų ryškus bruožas – autoriaus ir adresato vaidmenį lemiančios išpažinimo intonacijos, kurioms atskleisti svarbu emocijos, o ne laiško kompozicija ar rašymo kanonai.

Nusigręžimas nuo klasikinių taisyklėmis paremtų normų, formalus laisvumas, požiūris, kad rašyti galima taip, kaip kalbama, nereiškę, pasak Stefanijos Skwarczyńskos, laiško tradicinių sudedamųjų dalių atsisakymo. Romantikai dažnai keisdavo jų eiliškumą ir tai laiškam suteikdavo individualų pobūdį. Amorfinės kompozicijos laiškai, įsprausti tarp apostrofo ir parašo, buvo savotiška individualumo manifestacija. Literatūriniai laiškai pasižymėjo išraiškingesniais ir individualesniais šaltiniais, o tai padėdavo geriau atsiskleisti rašančiojo asmenybei ir kūrybiškumui.

Koks epistolografas buvo Adomas Mickevičius anksčiau glaustai aptartame romantizmo laikotarpio laiškų rašymo meno kontekste?

Yra žinomi 1246 poeto laiškai – tiek laiškų įtraukta į keturias, paskutinio jubiliejinio raštų leidimo, pavadinto „Laiškai“, dalis – tomai XIV–XVII (1998, 2003–2005). Zbigniewas Sudolskis, A. Mickevičiaus ir filomatų korespondencijos tyrinėtojas (jo įžvalgomis remsimės siekdami atkurti poeto, rašančio laiškus, portretą), pabrėžė, kad to susirašinėjimo pobūdis buvo kitoks, jei lygintume su romantizmo laikotarpio epistolografija, o ypač su šios srities meistras

– Zygmuntu Krasińskiu, Juliuszu Słowackiu. Pabrėžė A. Mickevičiaus originalų stilių, nesuvaržytą romantizmo laikotarpio laiškam būdingų taisyklių, o ypač išgrynintą nuo perdėto noro viešai reikšti mintis ir jausmus. Poeto rašymo manierai būdingas individualumas, reiškiamas dinamiškai subtiliu humoru, pajuokavimais, ironija. Tas savybes įžvelgė poeto santūrumė. Poeto asmenybės kaita, atsiskleidžianti laiškuose, susiformavo per tam tikrą laiką. Santūrumas taip pat nebuvo geležinė taisyklė. Visų pirma poreikis reikšti emocijas, susijusias su nelaiminga meile, atsispindėjo laiškuose. Vis dėlto, kaip tvirtina Sudolskis, jauno A. Mickevičiaus laiškų adresatai nesuprato tokio atviro jausmų deklaravimo ir poetas nusprendė vengti perdėto intymumo. Jaunystėje būnant filomatu išsiugdyti laiškų rašymo įpročiai paliko ryškų pėdsaką visai poeto korespondencijai. Dėl tos priežasties, mūsų tyrimo apie A. Mickevičių epistolografą šaltinis bus Vilniaus ir Kauno laikotarpio laišakai, taip pat šiek tiek remsimės tremties į Rusiją laikotarpiu. Sutelksime dėmesį į pavadinime įvardytą susirašinėjimo erdvę – Filomatų archyvą. Dalis šių istorinių resursų, kaip ir kiti A. Mickevičiaus rinkiniai, yra vertingiausios ir svarbiausios Adomo Mickevičiaus literatūros muziejaus rankraščių skyriaus kolekcijos.

Filomatų draugija

Reikėtų trumpai priminti sambūrio, tapusio svarbiu priešukiliminės konspiracijos elementu, istoriją. Filomatai įamžinti ir „Vėlinių“ 3 dalies legendoje. Filomatų procesas, kalinimas, tremtis ir išvaymas suvaidino svarbų lenkų tautinės savimonės formavimo vaidmenį, tapo atminties kodo pagrindu. Bendraminčių, Vilniaus universiteto studentų, 1817 metų spalį suburtos draugijos pagrindinis tikslas buvo skatinti ir puoselėti moralinį visuomenės atgimimą, kaip pagrindinį dvasinės tautos restitucijos etapą. Draugijai priklausė Adomas Mickevičius, Tomas Zanas, Józefas Jeżowski, prie jų prisijungė Janas Czczotas, Ignacas Domeyka, Franciszekas Malewskis, Janas Sobolewskis, Józefas Kowalewskis, Kazimierz Piaseckis, Onufrijus Pietraszkiewiczzius ir kiti. Atsakomybės jausmas neleido atsisakyti konspiracinio kamufliažo. Atsižvelgiant į situaciją, kai kurie klausimai (pvz., nepriklausomybės) neįtraukti į programą. Jauni žmonės nusprendė siekdami išsilavinimo visų pirma tobulinti save. A. Mickevičiaus ir Zano suformuluotuose draugijos įstatuose skelbiama: „Mokslinė veikla, o būtent rašymo menas, bendradarbiavimas siekiant pažangos moksle. [...] Kuklumas, atvirumas, nuoširdus naudosis siekis, draugiškas narių pasitikėjimas vieni kitais – progreso priežastis.“ Taip apibrėžtos elgesio taisyklės, kai kurios iš jų labai svarbios, pavyzdžiui, ryšių tarp narių puoselėjimas. Siekė įkvėpti jaunimą dirbti šalies labui, gerinti mokytojų pasirengimo lygį ir efektyvinti mokymą, sistemiškai kalbėti draugijos susirinkimuose ir laiškuose. 1819 metų rugsėjį A. Mickevičius pradeda dirbti Kauno pavieta mokyklos mokytoju ir intensyviai susirašinėja su draugais. Nors ketvirtais egzistavimo metais (1820–1821) iš Vilniaus išvykus Jeżowskiui ir Pietraszkiewiczziui,

draugijos veikla praktiškai nutraukta, tačiau galutinai panaikinta vadinamojo Vilniaus proceso metu. 1823 metų liepą pradeda veikti Novosilcevo sudaryta komisija, kurios tikslas kontroliuoti pagrindinę jaunimo organizacijų veiklą. Prasideda Vilniaus ir kitų vietovių mokinių ir studentų areštai, draugijos veikla valdžiai tampa žinoma. Drauge su kitais filomatais areštuotas A. Mickevičius laikomas bazilijonų vienuolyne (areštuotieji kalinami keliuose Vilniaus vienuolynuose ir kalėjime). 1824 metais įvykusio proceso metu Zanui skirta metų laisvės atėmimo bausmė, atliekant ją tvirtovėje, ir išsiuntimas nuolatiniam gyvenimui į Rusijos gilumą (išlaisvintas po 13 metų), J. Czeczotui skirta pusės metų laisvės atėmimo bausmė, atliekant ją tvirtovėje, ir ištrėmimas į Sibirą neribotam laikui (į Lietuvą grįžo 1841 m.), Suzinas atliko pusės metų bausmę tvirtovėje, iš tremties grįžo po 14 metų, dvidešimt filomatų, tarp jų ir A. Mickevičius, atiduoti švietimo ministro dispozicijai, rekomenduota juos perkelti į „tolimesnes nuo Lenkijos gubernijas, kurios atitiktų jų pašaukimą“. 1824 m. rudenį poetas atvyko į Peterburgą, tai buvo pirmasis jo, kaip tremtinio, gyvenimo etapas Rusijoje, iš kurios pavyko išvykti 1829 m. gegužę.

Mums svarbūs Vilniaus ir Kauno laikotarpio A. Mickevičiaus laišakai yra dalis draugų korespondencijos komplekto, kuris sudaro Filomatų archyvo branduolį. Kaip taikliai interpretavo škico „Iš filomatų laiškų“ autorė Danuta Zawadzka, jame sutelkta „epistoliarinė filomatų dvasia“; betgi tą „mitinę dvasią“ puoselėjo nenugalimas Onufrijus Pietraszkiewiczzius, kuris grįžęs iš tremties tvarkė išlikusį komplektą.

Laiškai, taip pat kiti Filomatų draugijos dokumentai, literatūros kūrinių, mokslinių tyrinėjimų, publicistikos rankraščiai, įvairių tekstų nuorašai išliko, nes juos rinko ir saugojo būtent Pietraszkiewiczzius, atsidavęs draugijos sekretorius ir archyvaras. Archyvo istorija – tai praeitės reliktas, ypač turint galvoje rinkinio likimą po karo. Novosilcevo tyrimo metu Pietraszkiewiczzius paslėpė jį kaime, pas brolių Mykolą; nuo 1825 m. gyveno Maskvoje, 1831 m. nuteistas mirties bausme už kontaktus su Lietuvos korpuso karininkais, Lenkijos-Rusijos kare palaikiusiais Lenkiją. Nuosprendį sušvelninus, ištremtas į Sibirą iki gyvos galvos (penkis mėnesius trukusią kelionę į Tobolską su kitais nuteistaisiais įveikė pėsčiomis, etapais). Po caro amnestijos, 1856 m. grįžo į Vilnių ir ėmėsi archyvo tvarkymo. Po jo mirties rinkiniu rūpinosi brolis, sūnūs, vėliau anūkė Stanisława Pietraszkiewičiūtė, mokytoja, visuomenės veikėja ir kovotoja už nepriklausomybę. Tėvo pradėtas bendradarbiavimas su Mokslų akademija Krokovoje sudarė prielaidas 1913 m. išleisti penkių tomų apimties „Korespondenciją“. Tai buvo viena iš pirmųjų filomatų dokumentų publikacijų. Archyvas grąžintas į Vilnių, kur po Antrojo pasaulinio karo jį ištiko liūdnas likimas. Pietraszkiewiczziūtei grįžus iš Rusijos (deportuota 1949 m.) ir po jos mirties 1952 m., globėja rūpinosi archyvu ir testamentu. Jame Onufrijaus anūkė išreiškė

valią, kad archyvas pereitų į Lenkijos institucijos, susijusios su katalikų bažnyčia, rankas. Tačiau archyvas jau buvo nepilnas, anksčiau Pietraszkiewiczūtės globėja dalį rankraščių pardavė Vilniaus universiteto bibliotekai. 1960 m. Marijos Rzeuskos iniciatyva, tarpininkaujant Lenkijos primui Stefanui Wyszyńskiui, tuomečiam Liublino katalikų universiteto rektoriui, kunigui profesoriui Marianui Rechowicziui, profesoriui Czesławui Zgorzelskiui ir profesoriui Stanisławui Pigoniui, pradėta filomatų archyvo gabenimo į Lenkiją procedūra. Pirmosios siuntos sėkmingai pasiekė Liubliną ir 1970 m. pirmo Wyszyńskio oficialiu laišku perduotos Liublino katalikų universitetui. Transportas 1964 m. sulaikytas prie sienos, ties Terespoliu, dokumentai išsiųsti į Maskvą. TSRS kultūros ministrė Furceva „kilniai“ perdavė juos kaip dovaną Lenkijos kultūros ir meno ministerijai. Vėliau dokumentai atiduoti Adomo Mickevičiaus muziejui (anksčiau vadintam A. Mickevičiaus literatūros muziejumi). Yra trys archyvo dalys – Vilniuje, Liubline ir Varšuvoje; ištekliai pastaraisiais metais suskaitmeninti ir saugomi skaitmenine forma. Liublino katalikų universiteto rinkinyje yra 68 vienetai rankraščių; mūsų Literatūros muziejaus rankraščių rinkinyje yra saugomi 28 vienetai.

Jie apima A. Mickevičiaus laiškus: Tomui Zanui – juokinga Horacijaus laiško Pizonams parodija su poeto piešiniu (kitoje T. Zano eilėraščio pusėje) – iki 1820 m. (23 knyga) ir 15 laiškų, rašytų 1819–1823 m., T. Zanui (27 knyga), laiškas „Wiadomości Brukowe“ su apsakymu „Atsitikimas kelyje tarp W. ir K.“ (24 knyga), laiškas filomatams, 1820 m. (25 knyga), 29 laišakai Janui Czeczotui, parašyti 1817–1823 (26 knyga), 8 laišakai Onufrijui Pietraszkiewiczui, parašyti 1820–1822 m. (28 knyga); 14 Cyprianui Daszkiewiczui, parašytų 1827–1829 m.; be to laišakai A. Mickevičiui – nuo Józefo Jeżowskio, Teodoro Łozińskio, brolio Aleksandro, Marijos Wereszczakaitės-Puttkamer laišakai Janui Czeczotui (4 laišakai, 1823 m.), filomatų korespondencija, tarp jų tremties laikotarpio laišakai (daugiausiai Onufrijui Pietraszkiewiczui), Czeczoto, Domeykos ir kitų filomatų laišakai, taip pat Pietraszkiewicziaus brolių laišakai, rašyti jam į tremtį; „Rusijos aprašymas“ (laiškas Stanisławui Kozakiewiczui yra atskiras darbas), A. Mickevičiaus kūrinių ir įvairių autorių eilėraščių nuorašai, daryti Pietraszkiewicziaus, taip pat S. Pietraszkiewiczūtės nuorašai – tremties laišakai, T. Zano laišakai, Mickevičiaus ir kitų filomatų darbai.

Filomatų susirašinėjimas labai platus. Jį sąlygojo filomatų draugystė, laikyta svarbiausia vertybe, užtikrinančia laiškais palaikomą pokalbį, emocinį ryšį, padedančia sutvarkyti įvairius reikalus, patarti, išsakyti viltį teikiančius žodžius, intymius atsivėrimus. Kasdienės aktualijos, skaitymas, laiškuose plėtotos diskusijos, apėmusios ir A. Mickevičiaus kūrinių redagavimą (poetas yra ne tik autorius ar adresatas, bet ir viena ryškiausių susirašinėjimo figūrų),

suteikia įvairų, turtingą ir gyvą koloritą. Dėl draugijos propaguoto bendro gėrio principo, aptariamoms vidinės būsenos ir jausmai, laiškuose minimi knygų ir pinigų skolinimo reikalai, o jei neiškildavo jokių papildomų klausimų, tiesiog būdavo rašoma tam, kad nenutrūktų kontaktas. Sekretorius rašė sistemingai, datuodavo laiškus, netgi naudodavo tokį patį su vienodomis paraštėmis popierių, kuris būdavo išsiuntinėjamas draugams. Šia prasme filomatų susirašinėjimui būdingas utilitarinis pobūdis. Pats A. Mickevičius taip apibrėžia tų laiškų žanrą: laiškai-išpažinimai ir „apaštali laiškai“ (laiškas-kalba), svarbus akcentas *de rebus filomaticis* – tai irgi jo formuluotė. 1820 m. gegužę iš Kauno rašo T. Zanui išsamų laišką, kuriame išdėsto savo planą įkurti draugiją pavadinimu „Pasaulis ir meilė“. Draugijos struktūra turėtų būti paremta „medaus“, „vandens“ ir „pipiro“ teorija. Čia galime pajusti savitą filomatų kalbą, jų vartotus kodus (T. Zano „spindulėlių“ teorija).

Tarp filomatų artimiausias A. Mickevičiaus draugas ir patikėtinis buvo J. Czeczotas (daugiausia laiškų parašyta jam). Juos siejo draugystė nuo mokyklos laikų Naugarduke, Janas Czeczotas rinko liaudies dainas, buvo aktyvus draugystės idėjos propaguotojas. Pirmasis poeto, kaip filomato, 1817 m. birželio 25 – liepos 5 laiškas adresuotas būtent J. Czeczotui. Adomas visada į jį kreipdavosi: „Mylimas bičiuli Janai“, „Bičiuli“, „Janui iš Myšos“. Pasirašydavo „Adomas Napoleonas“, tokiu būdu reiškdamas savo pagarbą Napoleonui. Filomatų ryšių ir broliško prieraišumo atmosfera jaučiama mandagumo frazėse, laiškų atomazgose *salutatio* (tai atskiros studijos tema). „Naugarduko Adomas mylimam Janui iš Myšos s. ir p. [sveikatos ir pasisekimo]“ – taip pradedamas pirmas laiškas Janui. „Mylimas Nufrai“, „Janko“ – rašė Onufrijui Pietraszkiewiczui, kuriam jautė ypatingą simpatiją, jo pedantiškumą tvarkant archyvą apdairavo su humoru [Jambai OP varduvių proga]. Józefui Jeżowskiui, su kuriuo buvo labai susigyvenęs, rašė: „Mano mylimas Józefai iš Kaniowo“, „Naugarduko Adomas Józefui iš Humanijos sveikatos ir pasisekimo Adomas Ježu s. ir p.“. Artimam draugui T. Zanui, kuris poeto dramatiškos santykių aiškinimosi sumaišties metu buvo susirašinėjimo tarpininkas su Maryle: „Ypatingajam Tomui Zanui s. ir p.“. Viename laiškų į artimą draugą Franciszką Malewską, kuris vėliau buvo kartu tremtyje Rusijoje (jis išsaugojo 1817–1820 m. filomatų archyvą, kuris vėliau atsidūrė Paryžiuje), kreipiasi ypač išradingai: „Adomas sveikų dantų ir gero elgesio Franciszkui“.

Kai A. Mickevičius pirmasis išvyko iš Vilniaus ir pradėjo mokytojauti Kaune, susirašinėjimas buvo intensyvus. Poetas jautė didelį poreikį rašyti *de rebus filomatis*, kaip prisimena Jeżowskis, stengėsi vykdyti pareigas realizuodamas filomatų idealus, auklėdamas jaunimą. Mokytojo gyvenimo kasdienybė vis dėlto susijusi su nusivylimu, nuoboduliu, pasireiškę melancho-

lija ir depresija, skatinusios peržengti disciplinos ribas. Poetui neretai buvo sunku rašyti ir kalbėti apie save. Dažniausiai tai aiškinama laiko trūkumu, gyvenimo monotonija, netgi savo sunkiai perskaitomu raštu, kuris gali varginti ir atsibosti. 1817 m. rašė J. Czeczotui: „...laikas man neleidžia ilgiau pasišvęsti rašymo prabangai“, o 1820 m. T. Zanui: „Rašau trumpai ir glaustai. Neturiu laiko. Ir tu nevertas ilgesnių laiškų“. 1820 m. sausio 27 – vasario 8 d. laiškas filomatams galėtų būti anekdoto objektu:

„Antradienį, rodos 26.

Adomas – Broliams Filomatams sveikatos ir pasisekimo.

Norėjau jums dažniau rašyti apaštališkus laiškus, bet nerašiau – kodėl? Viena, bet svarbi priežastis – neturiu apie ką rašyti. Tiesa, viskas, kas kurį nors iš jūsų liečia, man įdomu. Taip pat turbūt ir jums būtų malonu kartais sužinoti apie mano gyvenimą, darbus, pramogas. Tačiau gyvenimas, darbai, pramogos yra tie patys ir ko gero tie patys bus. Kai galėsite, susiraskite kurį nors iš mano laiškų, rašytų jums tuoj po atvykimo iš Kauno, rugsėjį. Kiek kartų norėsite apie mane sužinoti, tiek kartų tą laišką galite perskaityti. Ir tai bus jums naudinga, nes vieną kartą perskaičius, nebereikės dešifruoti mano neperskaitomų keverzonių. [...] Jūs, būdami Vilniuje, manęs liūdno, nuobodulio kankinamo ir nelaimingo niekada nesuprasite. [...] Įsivaizduokite – nuo pat atvykimo į Kauną niekas į mane nėra kreipęsis vardu! Niekas man nenusišypsojo, nieko jausmingai neapkabinau. Iš mokyklos grįžtu beveik visada susirūpinęs arba mokinių nepaklusnumu, arba dažniausiai jų bukumu – darbas veltui – krentu į lovą ir taip guliu porą valandų nieko negalvodamas tik pykdamas ir vis labiau paniurdamas. [...] Kas bus ateinančiais metais? [...] Bet žinau ką daryti, turbūt pradėsiu gerti ir po kiekvienos popietinės pamokos [...] prisigersiu ir atsigulsiu miegoti. [...] matau, kaip Franciszekas sušunka: „Kliedi, pats nežinai ką“ [...] Janas rašo eilėraštį su persvazija, o Ježis tyliai išėjo, pasiskolino iš bibliotekos Plutarčą, Montaigne, Senekos *De consolatione*, *De magnitudine animi* [Apie guodimą, Apie kilniadvasiškumą] etc. ir siunčia, kad mane nuramintų. Tų kvailių neskaičiau, kaip liepia nelaime įveikti. Kvailiai, kartoju; stovėdami krante mokė plaukti, kartais įlisdavo į mažą kūdrą ir džiaugdamiesi, kad išplaukė, kūrė teorijas. Kvailiai trečiąkart, jei kas juos taip į ežerą įmestų ar, pavyzdžiui, dvejiems metams į Kauną. Būtų plaukę ilgiau už mane (abejoju), o galų gale ir kvailys, ir filosofas skęsta. – Geriausia nejausti, bet nepavyksta. Baigiu laišką, esu piktas ir juokiuosi pats iš savęs. Būkite sveiki – rašykite. Adomas.“

Savo įspūdžius perteikia pasitelkdamas humorą, ironiją, nuotolį. Laiške mintys dėstomos nepaisant madingo tuo metu filosofavimo ar kreipimosi į filosofus. Taip sukuriamas savitas laiško modelis. Į pirmą planą iškyla santūrumas ir nenoras reikšti jausmus, intensyviai bend-

rauti, atsiranda nusiraminimo ir prigimtinių dalykų apsaugojimo poreikis. Filomatų susirašinėjimui būdingi privačios korespondencijos bruožai: visi vieni kitus vertina, komentuoja. A. Mickevičius, kitaip nei kiti draugai, ima suvokti bendravimo nuoširdumą. Net artimiausiam J. Czeczotui (1819 m. spalio 25 – lapkričio 6 d.) laiške rašė:

„Esi nuoširdus ir tiesą sakant nuoširdžiausias iš visų, kuriuos žinau; tačiau dažnai nuoširdumui, grindžiamam smulkmenomis, skiri daug dėmesio ir laikai nenuoširdžiais tuos, kurie tau nenori patikėti nereikalingo ar žalingo dalyko.

Mano Janai, aš manau, kad nuoširdus santykis būna tada, kai nuo draugo nenuslepi to, kas jam galėtų pakenkti, ir atskleidi tai, kas galėtų padėti.“

Vis labiau įsisąmoninamas atskirumas. Tai laikas, kai susiformavo poetas romantikas. „Odės jaunystei“ autorius pradeda kurti „Balades ir romansus“. Čia prasideda laiškuose radusi atgarsį Adomo ir Marylės meilės istorija. Šis jausmas pakeitė poeto laiškų toną. Pirmojo laiškų leidėjo Juliano Klaczko nuomonė neatrodo pagrįsta. 1861 m. jis rašė: „Mickevičius nemėgo rašyti laiškų ir juose reikšti jausmus“. Nelaiminga meilė lėmė vienatvę Kaune jautusio poeto poreikį rašyti laiškus. Kai 1817 m. liepą laiške J. Czeczotui, puoselėdamas jausmus mums mažai žinomai Anielei, išsako „...ypatingą norą papasakoti apie savo sielvartus“, rašo ir paaiškinimą: „Jei tau įkyrėjau ar sunku mane suprasti, atleisk, nes kitaip dabar parašyti negaliu“. Kitame laiške draugui rašė: „...jau kelios dienos esu ramesnis ir sveikesnis, nes, kaip vėliau sužinosi, tragiškai pasibaigęs reikalas [turimi galvoje nesėkmingi santykiai su Aniele – M. W.] sukėlė daug galvos skausmo, tačiau po kurio laiko pasidarė lengviau“.

Marija – Marylė Wereszczakaitė, nuo 1821 m. Wawrzyńco Puttkamerio žmona, su kuria poetas susipažino 1820 m. vasarą Tuhanowicziuose, su kuria supažindino T. Zanas 1820 m. Nepaisydamas to, kad Marylė jau buvo susižadėjusi, A. Mickevičius ją labai pamilo. Jausmas tapo vienu iš dvasinio lūžio, kūrybinio sąmoningumo impulsų. Tai atsispindėjo kūryboje (poezijoje ir „Vėlinių“ IV dalyje), taip pat laiškuose, kuriuose išsakomas poreikis išsipasakoti apie asmeninę dramą. Geriausiai poeto asmeninę dramą suprato T. Zanas (jam pranešė ir apie romaną su Kowalska), prašė jo, kad rašytų iš Tuhanowiczių, perspėdamas: „...dėl viso to reikalo tavęs ilgais klausimais nevarginsiu. Prisimenu, kad man visada lakoniškai atsakydavai. [...]“. Zanui pritrūko kantrybės būti patikėtiniu ir tarpininku (pavyzdžiui, prašyta surengti susitikimą su Maryle, nepaisant jos santuokos). Apviltas Adomas 1822 m. spalio 16–28 d. rašė iš Kauno: „Nenoriu slėpti, kad mano išdidumas labai pažemintas, kai man reikia tavęs ko nors prašyti ir kai matau, kad tai tau sukelia juoką ir atrodo smulkmena“. Tada pats parašė Marijai ypač karštą asmenišką prisipažinimą 1822 spalio 17–29 d.:

„Mylima Marija, aš tave gerbiu ir dievinu lyg dangaus būtybę. Mano meilė yra dieviška ir nekalta, kaip ir jos objektas. Bet negaliu sutramdyti susijaudinimo, kai tik prisimenu, kad tavęs netekau amžiams ir būsiu svetimos laimės liudininkas, o tu apie mane užmirši [...]“

Tai laiškas, žymintis tam tikrą lūžį A. Mickevičiaus epistolografijoje. Laiškui būdingas dramatismas, kurio intensyvumo ištakų reikėtų ieškoti poezijoje. A. Mickevičiaus to laiko kūryboje atsiranda D. Bironui būdingų motyvų, nes anglų maištininko kūryba geriausiai atitiko jo nuotaikas, kūriniuose įžvelgė jausmų gilumą. Lapkritį prislėgtas rašė Malewskui: „Apsiprantu su mokykla, mažai skaitau ir rašau, dažnai mąstau ir kenčiu... [...]. Tik Bironą skaitau, kita dvasia parašytų knygų neskaitau, nes nemėgstu melagysčių [pabraukta – M. W.]. Mane piktina tos vietos, kur aprašoma laimė, šeimyninis gyvenimas, santuoka, vaikai. Tai mano vienintelė antipatija.“

Poeto noras laiškuose išsakyti savo išgyvenimus blėsta. Laiške J. Czeczotui 1823 m. kovą prisipažįsta: „Tomaszas yra mūsų pašnekovas, bet jam rašyti nedirštu. Arba jis mane neteisingai supranta, arba aš jį. Gaila, bet tas klaidingas vertinimas išliks visam laikui! Neverta tarpusavyje aiškintis. [...] jausmus turiu dar giliau širdyje paslėpti; jei juos klaidingai supranta mūsų pasaulis, tai ką kalbėti apie svetimą pasaulį!“

T. Zanui 1823 m. rugsėjį rašė: „[...] šis laiškas nėra nei biografija, nei skundas, todėl iš tavęs tikiuosi adekvačios reakcijos. Vis dėlto sunku man plunksną laikyti. [...] Tai nėra sentimentalus laiškas. Nebereikės tau skaityti laiškų, kėlusių nuobodulį, o kartais liūdesį. Dabar rašau ekonominiu reikalu.“

Pasak Zbigniewo Sudolskio, A. Mickevičiaus laišakai-išpažinimai, kuriuose atsispindi meilės išgyvenimai, buvo iki galo adresatų nesuprasti, o jo prigimtis ir nenoras viešinti jausmus nusvėrė, todėl laiškuose draugams nebeliko asmeniškumų. Išsiuntimas į Rusiją ir tremtinio dalia laiškų poetiką veikė neigiamai, nors jie yra vertingi išgyventų jausmų ir skausmo liudininkai. Po „abejingo išdidumo“ ir gėdingo nesirūpinimo draugais uždanga 1827 m. sausį iš Maskvos J. Czeczotui ir T. Zanui rašė: „Lankausi salonuose, bet ten nelabai pasireiškiu. Ne todėl, kad nenorėčiau, bet todėl, kad nemoku.“ Rašė su širdgėla, nes būtent J. Czeczotas tapo savo draugų cenzoriumi: T. Zanu ėmė taip rūpintis, kad degindavo kai kuriuos Adomo laiškus, jei laikydavo juos „netinkamais“. Poetui primetė broliavimąsi su maskoliais ir „pokyliavimą prie Moabitų stalo“.

Paliekant nuošalėje Filomatų archyve saugomą filomatų susirašinėjimą, vis dėlto verta šiek tiek prie jo grįžti, nes atsiskleidžiantys laiškuose ryšiai tuoj po išvykimo iš Rusijos nutrūks dėl nesuprantamų priežasčių. Draugus jis nuolat prisiminė ir apie juos galvojo, ypač 1832 m.

Drezdene, kai rašė „Vėlinių“ III dalį. J. Czeczotui, su kuriuo susirašinėjimas nutrūko po 1830 m., poetas 1836 m. išsiuntė taurę atminimui.

1826 m. laiške T. Zanui iš Maskvos, rašydamas apie santykius su draugais Malewskiu, Jeżowskiu ir Pietraszkiewicziumi, remiasi Fichtės filosofija ir teigia: „Reikia baigti ten, kur vokiečių filosofija prasideda, t. y. žodžiu Aš. Taigi aš, gyvendamas kaip kiti, mažai nuo jų iš išorės ir iš vidaus skiriuosi“. Kontaktai su žymiais literatūros ir filosofijos žmonėmis pagal to meto epistoliariniam žanrui būdingą digresiją neatsispindi poeto laiškuose. Jeżowską trumpai informuoja apie susitikimą su Gėte ir Šlegeliu. Santūrumas aprašant asmenines patirtis riboja kelionių laiškų turinį – pateikiamas kelionių aprašymas, su humoru pateiktos realijos, grindžiamos išvardijimu. 1820 m. rugsėjį iš Naugarduko rašė Jeżowskiui ir Pietraszkiewicziiui: „Jodinėjimas, medžioklė, nuostabių dalykų stebėjimas, klausymas, grojimas, veikimas [...], garsus juokas, per visą naktį gausioje draugijoje revoliucingos dainos – kartais dūmai ir liūdesys [...] Tai toks atostogų paveikslas“. 1829 m. birželio 12 d. iš Berlyno Marijai Szymanowskai: „Ką turėčiau rašyti mano Poniai apie Berlyną? Geriau jį žinai nei aš, aš žinau Berlyną iš viršaus, nes man vietiniai baisiai nuobodūs. Jeigu visur tik tiek įdomių dalykų, kiek čia yra, tai veltui iš Jochimo namų su tokiu rūpesčiu, vargu ir nuoboduliui bėgau. [...] Likimas mane stebėtinai persekioja. Po nepaprasto išvažiavimo Liubeke neturiu arklių: vokiečiai sako, kad tai neįprastas ir negirdėtas dalykas. Hamburge visą savaitę šlapdriba, šalta, lietus: vokiečiai sako, kad tai nepaprasta. Nuo austrių sunkiai susirgau: gydytojas sako, kad tai nematytas atvejis! Berlyne dvi dienas ieškau buto: neįprastas, stebėtinai dalykas! Vienu žodžiu, mano nelaimei viskas neįprasta ir stebėtina.“

Nepriklausomo sąmoningo kūrėjo ironijos tonacijos, rafinuotas mokėjimas su humoru aprašyti pasaulio sudėtingumą, paprastumas, pozavimo nebuvimas, nuoširdumas ir jausmų rimtumas, pagaliau poeto asmenybės bruožai, pasak Józefo Kallenbacho, „didelis geraširdiškumas ir dar didesnis nuoširdumas“ sąlygoja A. Mickevičiaus laiškų individualų pobūdį. Jo stiliaus originalumą lemia filomatų susirašinėjimas, kuris pasirodė esąs brandaus stiliaus, suskaidžiusio romantizmo laiško konvencijas ir schemas, kaip apibūdino Zbigniewas Sudolskis, „skulptorius“. A. Mickevičius nekūrė literatūros asmeniniuose laiškuose, priešindamasis jausmų ir minčių ekshibicionizmui, kaip ir epistoliarinės biografijos kūrimui, savo išgyvenimus ir išpažinimus išreiškė kūryba. Tai nereiškia, kad žymaus poeto laiškai neturi meninės ir literatūrinės vertės, kaip teigė pirmieji leidėjai (Julianas Klaczko), ir kad jie vertingi tik kaip „priemonė pažinti didžią dvasią“ (Stefan Kolovkowski). Tokiems teiginiams prieštarauja sąmoningai pasirinktas laiškų stilius, tarsi aplenkiantis „didžio poeto humoru“ (Z. Sudolskis) tuometines tendencijas ir atskiriantis nuo įprastos veiklos. Mickevičius paliko epistolinio meno šedevrus.

Skaitant jo laiškus jaučiamas malonumas ir pasitenkinimas tarsi bendrautumi su nepriklausomu menininku ir žmogumi.

Svarbiausiais epistolografais pagrįstai laikomi Slovackis (laiškai motinai), Krasinskis (kreacionistai) ir Norvidas (laiškai kaip poemos proza). Mickevičius rašo paprastus, kasdienesius laiškus, netampa egzaltuotas, kai prireikia didelių kūrybinių pastangų, atskiria dvasinius reikalus nuo kasdinių reikalų. O pastarieji jį labai įtraukia, ypač Paryžiaus laikotarpiu, kai po vedybų su Celina kasdienis gyvenimas ir namų ruošą užėmė didžiąją laiko dalį. Rūpesčių būta daug – sunku būtų palyginti su Slovackiu ar Krasinskiu. Žinoma, jo epistolografija plėtojosi, atsirado naujų filosofinio-moralinio pobūdžio temų (laiškai Lelewelliui), susijusių su nauja politine ir asmenine padėtimi, lapkričio sukilimo tragedija, emigracija. Laiškuose jaučiamas rimumas ir ramybė svarstant poreikį moraliai atgaivinti tautą ir tobulinti save (kaip ir jaunatviškoje filomatų korespondencijoje), bet jau kitu tonu. Pabrėžiama būtinybė izoliuotis nuo pasaulio, vienetvė.

Bibliografija:

Pagrindinė literatūra:

Mickiewicz Adam, *Dzieła*. Tom XIV. *Listy*. Część pierwsza. 1815-1829, Warszawa 1998.

Temos literatūra:

Danilewicz Zielińska Maria, *Próby przywołań. Szkice literackie*, Warszawa 1992.

Katalog rękopisów Muzeum Literatury, t. 1, Warszawa 1996.

Korespondencja filomatów. Wybór, oprac. Z. Sudolski, Wrocław 1999.

Skwarczyńska Stefania, *Teoria listu*, Lwów 1937.

Sudolski Zbigniew, *Główne tendencje w rozwoju epistolografii romantycznej w Polsce*, w: *Przegląd Humanistyczny* 1987 nr. 2.

Sudolski Z., *Listy Norwida wobec tradycji epistolarnej*, w: „*Studia Norwidiana*” 1985-1986, nr. 3-4.

Sudolski Z., *Mickiewicz jako epistolograf*, w: „*Przegląd Humanistyczny*” 1986 nr. 3/4.

Sudolski Z., *Polski list romantyczny*, Kraków 1997.

Sztuka pisania. O liście polskim w wieku XIX, red. J. Sztachelska, E. Dąbrowicz, Białyłstok 2000.

Witkowska Alina, *Rówieśnicy Adama, Życiorys jednego pokolenia*, Warszawa 1998.

Zgorzelski Czesław, *Materiały do historii Archiwum Filomatów*, w: „*Blok-Notes. Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza*”, Warszawa 1999, nr. 12/13.

Zienowicz-Zagałowa Maria Janina, *Archiwum Filomatów w Wilnie. Mój udział w przewożeniu go do PRL*, w: „*Blok-Notes. Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza*”, Warszawa 1999, nr. 12/13.

Adomo Mickevičiaus gyvenimas Osmanų imperijoje (1855 m. rugsėjo 22 d. – 1855 m. lapkričio 26 d.)

Kristina Liutkutė-Kocaoglu
Turkijos lietuvių bendruomenė

Kelionės į Konstantinopolį priežastys ir tikslai

1855 metais Adomas Mickevičius, eidamas savo 57-uosius metus, gyveno Paryžiuje, kur buvo visiškai atsidavęs šeimai ir darbui. A. Mickevičius jau seniai nerašo poezijos, o gyvena dėl tautos, politikos ir istorijos. Tų pačių metų kovo mėnesį mirusi jo žmona ir įsibėgėjęs Krymo karas tarp Rusijos ir Turkijos paskatino poetą veikti. Prasidėjus Krymo karui lenkai tikėjosi, kad karas išplis visoje Europoje ir atvers naujų galimybių nacionaliniams lenkų interesams, konkrečiai – Lietuvos ir Lenkijos valstybės atkūrimui. A. Mickevičiaus giminėje lyg likimo buvo užprogramuota pažiūra, kad Abiejų Tautų Respublikos laisvę galima atgauti tik Rusijos imperijai nusilpus, gal pralaimėjus kokį karą, nesvarbu su kuo ji bekariautų. Savo viltis dabar siejo su Balkanais, su didžiąja Osmanų imperija. Poetas stebėjo įvykius Rytų pusrutulyje ir labai domėjosi kazokų kavalerijos pulkais, kuriuos Krymo karo metu Osmanų armijoje organizavo Sadik Paša – Mykolas Čaikovskis (Michał Czaikowski) ir Vladislavas Zamoiskis (Władysław Zamoyski).

Mykolas Čaikovskis vadovavo *Hotel Lambert* (miesto rūmai Paryžiuje, XIX amžiuje telkę lenkų politinius aktyvistus; rūmų steigėjas – lenkų emigrantų ideologinis vadovas Adomas Čartoriskis) Rytų misijai, būdamas Turkijoje Krymo karo metu dirbo Balkanų ir Lenkijos labui, telkė būsimus karius. 1950 m. įstojęs į Turkijos tarnybą atsivertė į islamą ir pasivadino Sadik Paša.

Krymo karas – 1853–1856 metais vykęs rusų-turkų karas. Rusija kariavo su karine koalicija, kurią sudarė Osmanų imperija ir Didžioji Britanija, Prancūzija bei Sardinija. 1853–1856 metų Krymo karas buvo iššauktas grobikiškų Rusijos planų, kuriais caras siekė įtvirtinti savo jėgą prieš stipriai susilpnėjusią Osmanų imperiją. Iš pradžių Rusijai sekėsi, tačiau vėliau, Turkijos sąjungininkų kariuomenei puolus Krymą ir apsupus Sevastopolį, užblokavus Baltijos jūros Suomų įlanką, Rusija tapo diplomatiškai izoliuota. Krymo karas baigėsi 1856 m. Paryžiaus taika.

Iš pat pradžių dėl skirtingų lenkų aristokratų veiksmų įvyko skilimas į dvi stovyklas. Vieną legioną padedamas Mykolo Čaikovskio formavo Juzefas Vysockis. Čaikovskis atvirai

pripažino veikiantis Lenkijos labui. Su jo pagalba atsirado galimybė stumti į priekį lenkų interesus. Tuoju po generolo J. Vysockio atvykimo į Konstantinopolį atvažiuoja ir V. Zamoiskis, kuris turėjo tuos pačius tikslus, bet buvo siųstas kitos stovyklos. Dėl daugelio asmeninių ir politinių priežasčių abu pulkai nekenė vienas kito. Tylus antagonizmas greitai peraugo į atvirus bandymus įveikti vienas kitą.

Misija

Asmenybių ir interesų sutaikymo misiją turėjo atlikti A. Mickevičius. Jis turėjo skelbti visiems lenkams bendrą absoliučios kovos su priešu idėją. 1855 m. gegužės 31 d. pas jį atėjo kunigaikščio A. Čartoriskio agentas ir pateikė jam pranešimą apie politinę padėtį Krymo karo veikiamoje Europoje. Jis sustiprino A. Mickevičiaus norą veikti, su Čartoriskio pagalba pasirodė išvykti į Konstantinopolį, kur kuo greičiau reikėjo nutraukti vaidus ir pradėti susitaikymo misiją, nukreipti visas lenkų jėgas viena kryptimi.

Prancūzijos švietimo ministrui leidus, poetas gavo lėšų kelionei į Konstantinopolį kaip Prancūzijos švietimo ministerijos atstovas. Adomas Mickevičius oficialiai turėjo vykdyti mokslinę ir literatūrinę misiją – siekti ištirti imperijos ribose gyvenančių slavų tautos švietimo, mokslo ir literatūros statusą. Tačiau A. Mickevičius puikiai žinojo, kad jo pagrindinė pareiga – absoliučiai politinė ir patriotinė – veikti Lenkijos labui ir užbaigti nuožmius nesutarimus tarp A. Zamoiskio ir Sadik Pašos.

Kelionė į Konstantinopolį

1855 m. rugsėjo 11 d. Adomas Mickevičius išvyko iš Paryžiaus, o rugsėjo 22 d. atvyko į Konstantinopolį Osmanų imperijoje. Osmanų kalbos poetas pradėjo mokytis dar būdamas laive. Savo laiškuose jis nurodė, kad Stambulas privertė jį prisiminti savo gimtąjį Naugarduką.

Atvykęs į Osmanų imperijos sostinę iš karto pabandė sutaisyti susipykusius žmones bei kazokų pulkus. Iš Lenkų kazokų, tarnavusių turkams, ir atvykstančių lenkų turėjo susikurti būsimosios lenkų armijos pagrindas, ir ši armija, vadovaujant Turkijai, padėtų atgauti Lenkijos laisvę.

Tačiau lenkų konfliktas Konstantinopolyje buvo per toli nuėjęs. Kaltę dėl nenorėjimo taikytis su Sadik Pašos pulku ir lenkų interesų nederinimo A. Mickevičius priskyrė V. Zamoiskiui. Pastebėjęs jo nenuoširdumą ir pamatęs norą viską suimti tik į savo rankas, pasmerkė V. Zamoiskį ir perėjo į priešingą – Sadik Pašos – stovyklą.

Toks veiklos paralyžavimas, poeto manymu, buvo nusikaltimas prieš Lenkijos interesus, kurio A. Mickevičius V. Zamoiskiui negalėjo atleisti. Britų vyriausybė sutiko su jo pasiūlymu sukurti lenkų legioną. Antrojo kazokų pulko perėjimas anglų priklausomybėn, kurį aprobo Osmanų imperijos valdžia, visai nutraukė vieningos akcijos galimybę. Kiekvienas

A. Mickevičiaus bandymas sutaisyti buvo pasmerktas nesėkmei. V. Zamoiskis tapo divizijos generolu ir su visu antruoju pulku perėjo tarnauti anglams, nebuvo jokios kalbos apie grįžimą. Susidūrus su šia kieta realybe, kaip nuo granito atšokdavo visos A. Mickevičiaus pastangos ir bandymai.

Ekspedicija pas Čaikovskį Burgase

1855 m. spalio 8–18 d. Mickevičius keliavo į tuometinį Burgasą, kur Sadik Paša su savo pulku buvo apsistojęs. Burgasas – mažas uostamiestis Osmanų Imperijos Europinėje pusėje, dabartinėje Bulgarijoje. Ten poetas galėjo gyvai patirti stovyklą, miegoti palapinėje ir medžioti. Lenkų suvienijimui nepasisekus A. Mickevičius nusprendė suburti žydų legioną kovai prieš Rusijos imperiją, ir jį prijungti prie bendrų lenkų pajėgų. Nors Sadikas Paša tam pritarė, pulko padidrinimo projektas ir idėja įkurti didesnę slavų legioną buvo sustabdyti dėl Vladislovo Zamoiskio. Adomo Mickevičiaus kelionės misija buvo pasmerкта žlugti.

Grįžimas į Konstantinopolį ir paskutinės gyvenimo savaitės

Burgase praleidęs vos 10 dienų poetas sunegalavo, todėl buvo priverstas grįžti į Stambulą, kur toliau dirbo, bendraudamas su valdžios institucijomis ir čia gyvenančia lenkų diaspora.

A. Mickevičius, kuris Osmanų sostinėje norėjo visapusiškai patirti Rytų pasaulį ir nemėgo prabangaus gyvenimo, visada atsisakydavo elitinių lenkų imigrantų kvietimų atvykti į jų pajūrio dvarus ant Bosforo kranto. Jis kartu su savo draugais išsinuomojo nenaudojamą namą Pera (Beyoglu) rajone.

Šis paskutinis A. Mickevičiaus būstas buvo išskirtinai paprastas ir prastas. Poetui mirus vienas iš lenkų lankytojų taip apibūdino interjerą: „[...] Pamačiau tą didelį vieno keturkampio lango kambarį, kuriame jis gyveno. Į jį vedė priekambaris. Baldus sudarė stalas, kelios paprastos kėdės, o kampe buvo lova, dar paprastesnė, dengta šiaudiniu čiužiniu ir turkišku kilimėliu. Kambaryje tvyrojo tuštuma, buvo tamsu ir drėgna, ir tai man priminė mūsų užkeigos kambarį; tokį, kokį kartais randi rudens kelionių metu Ukrainos takais“.

Tai buvo būstas, kurį poetas prieš planuojamą kelionę į Burgasą laikė tik trumpalaikiu. Tačiau būtent čia jis ir mirė.

Kontraversiška mirtis

Pasak poeto bendražygių, mirties išvakarėse, 1855 m. lapkričio 25 d., poetas pasijaučia lengvai sergąs, bet kitą dieną pakyla iš lovos, pavalgo pietus, rūko, išgeria vyno. Vidurdienį pasijunta itin blogai ir atsigula į lovą, iš kurios jau nebepakyla. Adomas Mickevičius mirė lapkričio 26 d. vakare.

Oficiali jo mirties priežastis buvo choleros liga, tuo metu itin paplitusi Stambule, tačiau kai kurie Stambule tuo metu gyvenę lenkai teigė, kad A. Mickevičius buvo apnuodytas. Vienas iš lankytojų, aplankęs poetą jo mirties dieną, apie jo paskutinius žodžius paminėjo taip: „Jei žinočiau, kad Stambule mirsiu nuo choleros, vis tiek atvykčiau į šį miestą, nes tai buvo mano pareiga.“

Trejos Adomo Mickevičiaus laidotuvės

Kol vyko derybos dėl poeto laidojimo vietos, A. Mickevičius buvo laikinai palaidotas kriptoje po savo butu.

Čaikovskis norėjo, kad poetas būtų palaidotas Adampolyje – dabartiniame Stambulo Polonezkoy rajone, kuris Krymo karo metu buvo laikomas vienintele laisvos Lenkijos žeme. Tačiau dauguma imigrantų priešinosi šiam pasiūlymui. Adomas Čartoriskis nusprendė palaidoti A. Mickevičių Paryžiuje, kur gyveno jo vaikai, o prieš kelis mėnesius mirė jo žmona.

Praėjus mėnesiui po jo mirties, poeto lavonas buvo įlaipintas į laivą, kuris 1855 m. gruodžio 30 d. nuplukdė palaikus į Prancūziją. Po kelių savaičių, 1856 m. sausio 21 d., A. Mickevičius buvo palaidotas Monmoranso lenkų kapinėse. Nepaisant lietingo ir šalto oro, laidotuvių žygyje dalyvavo šimtai žmonių. Laidotuvėse dalyvavo ne tik lenkai, bet kartu ir slaviai, graikai, levantiečiai.

Palaikų perlaidojimas Krokuvoje

Ketinimas atgabenti į Lenkiją A. Mickevičiaus palaikus brendo dešimtmečius, tačiau oficialus leidimas sugrąžinti palaikus gautas tik 1890 m. birželio 20 d. Prancūzų duobkasiai supjaustė seną Mickevičiaus karstą į mažus gabalus, kuriuos vėliau pardavė lenkams kaip relikvijas.

Senajame karste rastas metalinis Kristus, kuris tikriausiai buvo dulkėse išsibarsčiusio kryžiaus dalis, moneta ir balta porcelianinė marškinių saga. Šiuos suvenyrus pasiėmė Vladislavas Mickevičius – vyriausias Adomo Mickevičiaus sūnus.

Liepos 4 d. Krokuvoje vykusios trečiosios poeto laidotuvės virto masine patriotine demonstracija. A. Mickevičiaus palaikai buvo palaidoti Krokuvos Vavelio katedros kriptoje, kuri iki tol buvo skirta tik Lenkijos karaliams.

Adomo Mickevičiaus namai tapę muziejumi

Namas, kuriame poetas praleido paskutines savo gyvenimo savaites, Stambule gyvenantiems lenkams tapo ceremonijų vieta. Tai taip pat buvo vieta, kurią aplankė lenkų žmonės, atvykę į Osmanų sostinę. 1870 m. pastatas sudegė per Peros gaisrą, tačiau Stambule gyvenęs lenkų verslininkas Henrikas Gropleris nusipirko žemę, kurioje buvo namas, ir perstatė į naują

pastatą. 1955 m. minint 100-ąsias poeto mirties metines atstatytame name buvo atidarytas Adomo Mickevičiaus muziejus. Muziejuje saugomi keli Adomo Mickevičiaus rankraščiai, istoriniai dokumentai iš Krymo karo laikų ir svarbūs poeto paveikslai.

Adam Mickiewicz w Imperium Osmańskim (22 września 1855 r. – 26 listopada 1855 r.)

Kristina Liutkutė-Kocaoglu
Wspólnota litewska w Turcji

Przyczyny i cele podróży do Konstantynopola

W roku 1855 Adam Mickiewicz mieszkał w Paryżu i mając 57 lat był całkowicie poświęcony rodzinie i pracy. Mickiewicz dawno przestał już tworzyć poezję i żył dla narodu, polityki i historii. Śmierć żony w marcu tego roku oraz nasilenie działań wojennych między Rosją a Turcją pobudziły poetę do działania. Po wybuchu wojny krymskiej Polacy mieli nadzieję, że konflikt rozprzestrzeni się na całą Europę i otworzy nowe możliwości dla realizacji polskich interesów narodowych, a w szczególności do odbudowy państwa polsko-litewskiego. Jakby zrzędzeniem losu, w rodzinie Mickiewicza dominowała wiara, że Rzeczpospolita Obojga Narodów może odzyskać wolność tylko wtedy, gdy Imperium Rosyjskie zostanie osłabione, a to może stać się wtedy, kiedy przegra wojnę, bez względu na to z kim. Teraz nadzieje swoje związał teraz z Bałkanami, z wielkim Imperium Osmańskim. Poeta śledził wydarzenia na wschodzie i żywo interesował się kozackimi pułkami kawalerii zorganizowanymi podczas wojny krymskiej w armii osmańskiej przez Sadyka Paszę - Michała Czajkowskiego i Władysława Zamoyskiego.

Michał Czajkowski był szefem Misji Wschodniej Hotelu Lambert (XIX-wiecznego paryskiego pałacu, skupiającego polskich emigracyjnych działaczy politycznych, którego założycielem był Adam Czartoryski, ideologiczny przywódca polskiego wychodźstwa), a podczas wojny krymskiej działał w Turcji na rzecz Bałkanów i Polski oraz werbował przyszłych żołnierzy. Wstępując na służbę do Turków w 1850 roku przeszedł na islam i przyjął imię Sadyk Pasza.

Wojnę krymską nazywamy konflikt rosyjsko-turecki z lat 1853-1856. Rosja walczyła przeciwko koalicji składającej się z Imperium Osmańskiego, Wielkiej Brytanii, Francji oraz Sardynii. Wojna została wywołana przez drapieżne plany Rosji, mające na celu utwierdzenie swojej pozycji wobec osłabionego Imperium Osmańskiego. Początkowo Rosja odnosiła sukcesy, ale później została dyplomatycznie odizolowana po tym, jak tureccy sojusznicy zaatakowali Krym, otoczyli Sewastopol, a na Morzu Bałtyckim zablokowali Zatokę Fińską. Wojna krymska zakończyła się w 1856 roku pokojem paryskim.

Już na samym początku działania polskich arystokratów doprowadziły do rozłamu na dwa obozy. Z pomocą Michała Czajkowskiego został utworzony przez Józefa Wysockiego jeden legion. Czajkowski otwarcie przyznawał się do działania na rzecz Polski i z jego pomocą można było realizować polskie interesy. Natychmiast po przybyciu generała J. Wysockiego do Konstantynopola przybył W. Zamoyski, który miał te same cele, jednak został wysłany przez inny obóz. Z wielu powodów, zarówno osobistych, jak i politycznych, oba pułki wzajemnie ze sobą rywalizowały. Cichy antagonizm wkrótce przerodził się w otwarte próby wzajemnej likwidacji.

Misja

Misji pogodzenia zwaśnionych osobowości i interesów podjął się A. Mickiewicz. Miał on głosić wobec wszystkich Polaków wspólną ideę bezwzględnej walki z wrogiem. 31 maja 1855 roku przybył do niego agent księcia A. Czartoryskiego i przekazał mu raport o sytuacji politycznej w Europie podczas wojny krymskiej. Wzmogło to w Mickiewiczu chęć działania i z pomocą Czartoryskiego przygotował się do wyjazdu do Konstantynopola. Tam miał jak najszybciej położyć kres waśniom i rozpocząć misję pojednania, dzięki której wszystkie polskie siły miały zostać skierowane w jednym kierunku.

Za zgodą francuskiego ministra oświaty poeta otrzymał fundusze na wyjazd do Konstantynopola jako przedstawiciel francuskiego ministerstwa oświaty. Oficjalną misją naukową i literacką Adama Mickiewicza było zbadanie stanu edukacji, nauki i literatury narodów słowiańskich zamieszkujących Imperium. Mickiewicz zdawał sobie jednak doskonale sprawę, że jego głównym obowiązkiem było działanie w interesie Polski i zakończenie ostrego sporu między Zamoyskim a Cadykiem Paszą.

Podróż do Konstantynopola

W dniu 11 września 1855 roku Adam Mickiewicz opuścił Paryż, by 22 września przybyć do Konstantynopola w Imperium Osmańskim. Jeszcze na statku poeta zaczął uczyć się języka osmańskiego. W listach pisał, że Stambuł kojarzy mu się z rodzinnym Nowogródkiem.

Po przybyciu do stolicy Imperium natychmiast próbował pogodzić pokłóconych Polaków i Pułki Kozaków. Polscy Kozacy, którzy służyli Turkom, i przybywający Polacy, mieli stanowić podstawę przyszłej polskiej armii, która pomogłaby przywrócić Polsce wolność pod tureckim przywództwem.

Polski konflikt w Konstantynopolu zaszedł jednak za daleko. Winę za niechęć do pojednania z pułkiem Cadyka Paszy i brak koordynacji polskich interesów Mickiewicz przypisywał W. Zamoyskiemu. Gdy dostrzegł jego nieszczerze zamiary i chęć wzięcia sprawy w swoje ręce, potępił Zamoyskiego i przeszedł do obozu Cadyka Paszy.

Taki paraliż działalności był, zdaniem poety, zbrodnią przeciwko interesom Polski. Mickiewicz nie mógł tego wybaczyć Zamoyskiemu. Rząd brytyjski przystał na jego propozycję utworzenia legionu polskiego. Przekazanie Anglikom 2. Pułku Kozaków, na co zgodę wyraziły władze osmańskie, przekreśliło możliwość wspólnego działania. Każda próba pojednania podejmowana przez Mickiewicza była skazana na niepowodzenie. Zamoyski został generałem dywizji i wraz z całym 2. Pułkiem przeszedł na służbę Anglii, a o jego powrocie nie było mowy. W tej twardej rzeczywistości wszystkie wysiłki i próby Mickiewicza nie przynosiły jakiegokolwiek rezultatu.

Ekspedycja do Czajkowskiego w Burgas

W dniach 8-18 października 1855 roku Mickiewicz udał się do Burgas, gdzie przebywał Cadyk Pasza i jego pułk. Burgas było małym miastem portowym w europejskiej części Imperium Osmańskiego, w dzisiejszej Bułgarii. Tam poeta doświadczył życia w obozie, spania w namiocie i polowania. Po nieudanym zjednoczeniu Polaków Mickiewicz postanowił do walki przeciwko Imperium Rosyjskiemu zebrać legion żydowski i połączyć go z resztą sił polskich. Chociaż Cadyk Pasza poparł ten pomysł, projekt powiększenia pułku i utworzenia większego legionu słowiańskiego zostały wstrzymane z inicjatywy Władysława Zamoyskiego. Misja Adama Mickiewicza była skazana na niepowodzenie.

Powrót do Konstantynopola i ostatnie tygodnie życia

Po spędzeniu w Burgas zaledwie dziesięciu dni, poeta zachorował i został zmuszony do powrotu do Stambułu. Tutaj kontynuował pracę i współpracę z władzami i polską diasporą.

Mickiewicz chciał w pełni doświadczyć wschodniego świata i nie lubił luksusowego życia. W osmańskiej stolicy konsekwentnie odrzucał zaproszenia elity polskiej emigracji do ich nadmorskich posiadłości nad Bosforem. Wraz z przyjaciółmi wynajął nieużywany dom w dzielnicy Pera (Beyoglu).

To ostatnie mieszkanie Mickiewicza było wyjątkowo skromne i ubogie. Po śmierci poety jeden z polskich gości tak opisał jego wnętrze: „...widziałem duży pokój w którym mieszkał, z jednym kwadratowym oknem. Prowadziła do niego sień. Umeblowanie składało się ze stołu, kilku prostych krzeseł, a w rogu stało łóżko, jeszcze prostsze, przykryte słomianym materacem i tureckim dywanem. Pokój był pusty, ciemny i wilgotny. I przypominał mi izbę w naszej karczmie; taką, jaką czasami można znaleźć podczas jesiennych podróży po ukraińskich szlakach.”

Było to mieszkanie, które poeta uważał za tymczasowe przed planowaną podróżą do Burgas. Ale to właśnie tutaj zmarł.

Kontrowersyjna śmierć

Według przyjaciół, w przeddzień śmierci, 25 listopada 1855 roku, wieszcz poczuł się lekko chory, ale następnego dnia wstał z łóżka, zjadł obiad, palił i pił wino. W południe poczuł się bardzo źle i położył się do łóżka, z którego już nie wstał. Adam Mickiewicz zmarł wieczorem 26 listopada.

Oficjalną przyczyną śmierci była cholera, która w tamtym czasie była bardzo powszechna w Stambule, ale niektórzy Polacy mieszkający wówczas w Stambule twierdzili, że Mickiewicz został otruty. Jeden z gości, który odwiedził poetę w dniu jego śmierci, tak wspominał jego ostatnie słowa: „Gdybym wiedział, że umrę na cholerę w Stambule, to i tak bym przyjechał do tego miasta, bo to był mój obowiązek”.

Trzy pogrzeby Adama Mickiewicza

Póki trwały negocjacje co do miejsca pochówku poety, Mickiewicz został tymczasowo pochowany w krypcie pod swoim mieszkaniem.

Czajkowski chciał, aby poeta został pochowany w Adampolu, dzisiejszej stambulskiej dzielnicy Polonezkoy, która podczas wojny krymskiej była uważana za jedyną ziemię wolnej Polski. Większość emigrantów sprzeciwiła się jednak tej propozycji. Adam Czartoryski postanowił pochować Mickiewicza w Paryżu, gdzie mieszkali jego dzieci i zmarła kilka miesięcy wcześniej żona.

Miesiąc po śmierci zwłoki poety umieszczono na statku, który 30 grudnia 1855 roku przewiózł go do Francji. Kilka tygodni później, 21 stycznia 1856 roku, Mickiewicz został pochowany na polskim cmentarzu Montmorency. Mimo deszczowej i zimnej pogody w kondukcie pogrzebowym uczestniczyły setki osób. W pogrzebie uczestniczyli nie tylko Polacy, ale także inni Słowianie, Grecy i Lewantyńczycy.

Przeniesienie prochów do Krakowa

Zamiar sprowadzenia szczątków Mickiewicza do Polski dojrzewał przez dziesięciolecia, ale dopiero 20 czerwca 1890 roku wydano oficjalną zgodę na powrót. Francuscy grabarze pocięli starą trumnę Mickiewicza na małe kawałki, które później zostały sprzedane Polakom jako relikwie.

W starej trumnie znajdował się metalowy Chrystus, który prawdopodobnie był częścią krzyża rozsyanego w pyłe, moneta i biały porcelanowy guzik od koszuli. Pamiątki te zabrał Władysław Mickiewicz, najstarszy syn Adama Mickiewicza.

W dniu 4 lipca zorganizowany został trzeci pogrzeb poety w Krakowie, który przerodził się w masową manifestację patriotyczną. Szczątki Mickiewicza spoczęły w krypcie krakowskiej katedry na Wawelu, wcześniej przeznaczonej dla polskich królów.

Dom Adama Mickiewicza jako muzeum

Dom, w którym poeta spędził ostatnie tygodnie życia, stał się miejscem kultu dla mieszkających w Stambule Polaków. Było to również miejsce odwiedzane przez przybywających do osmańskiej stolicy Polaków. W 1870 roku budynek spłonął w pożarze Pery, ale Henryk Gropler, mieszkający w Stambule polski biznesmen, kupił ziemię, na której stał dom i postawił nowy budynek. W 1955 roku, w setną rocznicę śmierci poety, odbudowany dom został ponownie otwarty jako Muzeum Adama Mickiewicza. Muzeum posiada kilka rękopisów Adama Mickiewicza, dokumenty z okresu wojny krymskiej i ważne obrazy poety.

Historia stałych wystaw mickiewiczowskich w Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie

Piotr Prasula

Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza

Chciałbym pokrótce przedstawić Państwu najważniejsze realizacje wystawiennicze poświęcone Adamowi Mickiewiczowi, naszemu Patronowi, którego kolekcję tworzyliśmy od początków istnienia naszej instytucji i po dziś dzień staramy się ją wzbogacać o nowe, cenne nabytki zgodnie z dewizą naszego śp. Dyrektora Janusza Odrowąż-Pieniążka „Mickiewicz ciągle pisze”. Dodajmy jako muzealnicy, że Mickiewicz wciąż dostarcza nam natchnienia do tworzenia kolejnych oryginalnych wystaw.

Na wstępie zastanówmy się nad definicją muzeum oraz definicją ekspozycji muzealnej. Prof. Krzysztof Pomian w swojej fundamentalnej pracy o historii muzeum stwierdza, że jest ono jest dziwnym miejscem. Jego dziwność wynika z „paradoksalnego charakteru, z jego równoczesnej bezużyteczności i nieodzowności. Bezużyteczności, ponieważ nie zaspokaja ono żadnej życiowej potrzeby, nie wytwarza niczego, bez czego nie moglibyśmy się obyć. Nieodzowności, bo trudno sobie wyobrazić nowoczesne społeczeństwo bez muzeum”.¹

Nieodzowność muzeum widziałbym osobiście w jego roli jaką jest zaspokajanie aspiracji estetycznych, poznawczych i edukacyjnych zarówno pracowników instytucji muzealnych jak i, co najważniejsze, wszystkich odwiedzających muzea i to zarówno współczesnych zwiedzających, jak i projektowanej publiczności w przyszłości.

Muzeum jest miejscem, w którym gromadzimy, zachowujemy i pieczołowicie chronimy poprzez pracę opisową i konserwatorską obiekty muzealne – od najgenialniejszych dzieł sztuki światowej po skrawek papieru z lakoniczną informacją (np. dziewiętnastowieczną swobodną „krótką wiadomością tekstową” pisaną piórem gęsim i atramentem, a skierowaną przez wizytatora szkół polskich w Paryżu Adama Mickiewicza do swojej żony Celiny: „Nie czekać mnie z obiadem. Zaszła potrzeba zastania dłuższego na lekcji szkoły”).

Muzeum tworzą zbiory oraz miejsce ich przechowywania oraz prezentowania. Miejscem może być dom prywatny albo specjalnie przeznaczony na „świątynię muz” gmach zaprojektowany architektonicznie, w taki sposób, aby współgrał z gromadzonymi i eksponowanymi

¹ Krzysztof Pomian, *Muzeum. Historia światowa. Tom 1: Od skarbcza do muzeum*. Przekł. Tomasz Stróżyński. Wydawnictwo Słowo/Obraz Terytoria, Gdańsk, s.5.

w nim obiektami muzealnymi, spełniał wszelkie rygorystyczne warunki bezpiecznego przechowywania zbiorów oraz umożliwiał właściwą opiekę nad kolekcjami w zaprojektowanych ściśle do tego celu pracowniach konserwatorskich, edukacyjnych, magazynach z odpowiednimi warunkami dla muzealiów, salach wystawienniczych oraz szeroko pojętych zapleczach technicznych i logistycznych.

Sercem muzeum jest kolekcja. A ściślej zbiory muzealne. Ich gromadzenie, porządkowanie, zachowanie we właściwym stanie oraz wreszcie prezentowanie dla szerokiego kręgu odbiorców stanowi o jakości instytucji i jej roli w tworzeniu i propagowaniu kodu kulturowego społeczeństw.

Prezentacja zbiorów, w postaci wystaw stałych i czasowych, nad którymi całymi latami z wielką skrupulatnością pochylają się konserwatorzy, znawcy sztuki, rzemieślnicy (fachowcy od mebli, jubilerzy muzealni, introligatorzy, kopiści), grafolodzy, naukowcy z wielu dziedzin czy wreszcie bezpośredni opiekunowie zbiorów w poszczególnych działach – kustosz, adiunkci i asystenci muzealni, jest swoistym sprawdzianem wieloletniej pracy muzealników wpisującą ich wspólny wysiłek w działalność artystyczną.

„Punktem wyjścia – jak pisze Jerzy Świecimski – do wszelkich badań nad wystawą muzealną jest twierdzenie, że stanowi ona szczególnego rodzaju utwór kulturowy, taki, który łączy w swej strukturze elementy architektury, plastyki i języka, oraz który podporządkowany jest określonej funkcji w stosunku do swoich odbiorców. Stanowi to punkt wyjścia do badań ontologiczno-estetycznych.”²

Wieloletni pracownik Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza, wystawiennik i kustosz Romuald Kłosiewicz w pierwszym numerze Blok-Notesu Muzeum Adama Mickiewicza z 1959 roku podejmując problem recepcji wystawy stałej proponuje definicję muzeum literackiego, które winno być „syntezą i monografią”³ opodstawowych funkcjach „kształcenia i wywoływania przeżyć estetycznych”⁴.

Twórcą fundamentalnej dla naszych ekspozycji idei wystawienniczej był jego wieloletni dyrektor (1957-69), humanista, erudyta, historyk, krytyk i recenzent literacki, eseista, tłumacz, edytor, muzeolog, mickiewiczolog i znawca romantyzmu Adam Mauersberger (1910-

² Jerzy Świecimski, *Wystawy muzealne*, [w:] *Studium z estetyki wystaw*, Kraków 1992. T. 1, s. 57.

³ Romuald Kłosiewicz, *O percepcji wystaw muzealnych*, „Blok-Notes Muzeum Adama Mickiewicza”, Nr 1, 1959, s. 178.

⁴ Tamże, s. 177.

1988) – jak określił go Juliusz Wiktor Gomulicki – „najoryginalniejszy, a zarazem najwytworniejszy intelektualista pokolenia”⁵.

„Był nie tyle <<dyrektorem>> owego muzeum, ile raczej jego <<autorem>>. To on tchnął nowe życie w objętą przed siebie instytucję i to on doprowadził nareszcie do należytego wyeksponowania, przede wszystkim zaś mistrzowskiego skomponowania jej najambitniejszego działu, czyli stałej wystawy mickiewiczowskiej”⁶.

„Muzeolog? Tak, jeśli traktować muzeum jako jedną ze sztuk pięknych, znajdujących się na skrzyżowaniu poezji i plastyki. Pod warunkiem jednak, że mówiąc „muzeolog”, nie będziemy mieli na myśli etatowego specjalisty muzealnego, ale autentycznego kapłana museionu czyli „świątyni Muz”. [...] Ekspozycję traktował jako jedną ze sztuk pięknych, znajdującą się na skrzyżowaniu poezji, plastyki oraz teatru”⁷

Adam Mauersberger ukształtował przez lata swojej twórczej działalności fundamentalną ideę wystawy literackiej opartą na metaforze i symbolu w zgodzie z zasadami tworzenia dzieła literackiego oraz na dramatyzowanej scenograficznie narracji, aby uzyskać „punkt wzruszenia” w kulminacji „opowieści wystawą”. Dla uzyskania wzruszenia estetycznego uznał za niezbędną harmonijną współpracę autora scenariusza ekspozycji, artysty-plastyka i muzealników realizujących merytorycznie i technicznie projekt nad teatralizowaną (tzn. w z wyraźnym punktem dramatycznym) opowieścią wystawienniczą.

W ekspresyjnym i istotnych refleksji muzeologicznych wykładzie dla publiczności Muzeum Literatury wygłoszonym 10 kwietnia 1973 roku Adam Mauersberger we właściwym sobie stylu „nieśpiesznego rozważania” istoty przeżycia muzealnego buduje uniwersalny obraz pielgrzyma:

„Zawsze w skupieniu będą przybywać pielgrzymi na miejsce cudownego objawienia. Ich udręka fizyczna będzie wyznaniem wiary, wyrzeczeniem się powszedniości życia. Cały trud i cierpienie by tylko się zbliżyć TU, skąd wyzwala się ŁASKA i spływa natchnienie. Pątnik wierzy, iż dotknie go ręka geniuszu. Mamy więc DEFINICJĘ MUZEUM!!! Widzowie przychodzą po WZRUSZENIE. Wzruszyć, wstrząsnąć człowiekiem! Oto cel! Dramaturgia tej sy-

⁵ Małgorzata Górczyńska, *Adam Mauersberger. Dyrektor. Muzeolog. Wizjoner*, „Blok-Notes”, nr 17, 2021, s. 433-434. Adam Mauersberger (1910-1988) został powołany na Dyrektora Muzeum Adama Mickiewicza w 1957 roku po śmierci swego poprzednika na tym stanowisku Leonarda Podhorskiego-Okołowa, mickiewiczologa, poety i tłumacza. Pełnił tę funkcję do 1969 roku. Jego następcą został w roku 1972 Janusz Odrowąż-Pieniążek, którą to funkcję sprawował do roku 2010.

⁶ Juliusz Wiktor Gomulicki, *Mauzio, czyli kilka słów o Adamie Mauersbergerze*, w: *Aleje czarów. Spacery, sylwety, zagadki i zwierzenia literackie*, s. 178.

⁷ Tamże, 171

tuacji i miejsca! To nie skład rupieci, widzowie przychodzą do Muzeum po wzruszenie! Pochylają się nad stołem przy którym pisał Poeta, nad jego rękopisem, szukają Jego cienia... GDY GENIUSZ MIEJSCA się udziela powszedniość milknie. Czasami nasz widz jest znużonym przechodniem lub przypadkowym turystą, Aby zbudować symfoniczną w swoim wyrazie ekspozycję i wzbudzić drżenie serca potrzeba harmonijnej pracy artystycznej wszystkich tworzących wystawę⁸.

Dzięki stworzeniu szczególnego klimatu w „muzeum wzruszeń” jakim stało się Muzeum Literatury przy Rynku Starego Miasta 20, odwiedzający ekspozycje często potwierdzali niezwykłość miejsca. Tak się stało podczas wizyty w październiku 1960 roku Jeana Cocteau, który wśród wielu miejsc w Warszawie znalazł również czas na zwiedzenie stałej wystawy mickiewiczowskiej w towarzystwie jej autora i dyrektora Muzeum Adama Mauersbergera. Oczarowany jej pięknem wpisał się po jej obejrzeniu do książki pamiątkowej „Pierwszy raz spaceruję w duszy poety jak po ogrodzie” (*C'est la première fois que je promène dans l'âme d'un poète comme dans la jardin*, Jean Cocteau, 22 octobre 1960)⁹.

Zanim zarysuję historię wybranych realizacji ekspozycji stałych w Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie pozwólcie Państwu, iż w kilku zdaniach wspomnę o pierwszych prezentacjach pamiątek i archiwów rękopiśmiennych Poety i jego najbliższych. Władysław Mickiewicz, najstarszy syn Adama razem z żoną Marią i dziećmi pieczołowicie gromadził we własnym mieszkaniu przy ulicy Guénégaud 7 w Paryżu pamiątki, dokumenty, rękopisy, portrety i inne obiekty tworzące domowe muzeum, otwarte dla wszystkich chętnych, którzy mogli bezpłatnie obejrzeć je w jednym dniu tygodnia, najczęściej w poniedziałki. Muzeum domowe funkcjonowało również po otwarciu publicznego instytucjonalnego Muzeum Mickiewicza przy Bibliotece Polskiej w Paryżu, którego Władysław Mickiewicz został pierwszym kustoszem¹⁰.

Z resztek funduszu powstałego ze składek społecznych na budowę pomnika Adama Mickiewicza w Warszawie (odśloniętego w Warszawie w 1898 roku) przekazanych Władysławowi Mickiewiczowi powstało w 1903 roku w Paryżu (przy Quai d'Orléans w gmachu Biblioteki Polskiej) muzeum obejmujące trzy fundamentalne zakresy zbiorów: pamiątki po poecie

⁸ Adam Mauersberger, *Wykład „Muzea literackie krajowe i zagraniczne”*, 10 kwietnia 1973 roku, czas nagrania: 90 min. Nagranie własne ML, Dział Foniczny, poz. inw. 207.

⁹ Jean Cocteau, „Rzeczypospolita”, publikacja 08.05.2009. <https://www.rp.pl/literatura/art7702001-jean-cocteau>

¹⁰ Halina Natuniewicz, *Zbiory i prace polonijne Muzeum Literatury im. Adam Mickiewicza w Warszawie*, Warszawa 1984, s. 16.

rodzinie i przyjaciółach, rękopisy (np. *Księgi Narodu i Pielgrzymstwa Polskiego*) oraz pierwodruki utworów.

Z kolei wszystkie pamiątki stanowiące domową ekspozycję Mickiewiczów Władysława i Marii po śmierci swoich rodziców odziedziczyła ich jedyna córka, Maria (1868-1852), która następnie ofiarowała je testamentem narodowi polskiemu. Ambasada Polska w Paryżu przekazała obiekty zgodnie z wolą wnuczki Adama Mickiewicza instytucji publicznej w Polsce – istniejącemu od 1952 roku Muzeum Adama Mickiewicza w Warszawie. Stanowiły one i stanowią fundament wszystkich stałych wystaw oraz innych prezentacji czasowych.

Mickiewiczowska ekspozycja w Muzeum Narodowym w Warszawie – czerwiec 1949 rok

Pierwsza wystawa po drugiej wojnie światowej powstała 20 czerwca 1949 roku w Muzeum Narodowym w Warszawie. Była to Wystawa Jubileuszowa przygotowana staraniem Sekcji Wystawowej Komitetu Obchodu 150-lecia Urodzin Adama Mickiewicza pod przewodnictwem prof. dr Stanisława Lorentza. Materiał Naukowy zebrał i wystawę zrealizował Aleksander Semkowicz przy współpracy Leszka Kukulskiego.

Aleksander Semkowicz (1885-1954) – wielbiciel i znawca dzieł Adama Mickiewicza, bibliofil, autor pierwszej bibliografii prac wieszczów, założyciel i dyrektor Muzeum Juliusza Słowackiego i Adama Mickiewicza (bo tak brzmiała pierwotna nazwa Muzeum Literatury w Warszawie) był także cenionym introligatorem. W 1912 roku został kierownikiem pierwszej ossolińskiej introligatorni we Lwowie. W Ossolineum zachowały się rękopisy i cenne wydania zabezpieczone artystycznymi oprawami książek wykonanymi przez tego zdolnego rzemieślnika.

W roli kuratora Aleksander Semkowicz swoim autorytetem i cierpliwą i sumienną pracą doprowadził do otwarcia bogatej w eksponaty ekspozycji w Muzeum Narodowym w Warszawie jak na czas powojenny, znaczony tragicznymi stratami substancji kulturowej w Polsce. Wystawa miała charakter przekrojowy i prezentowała wszystkie najcenniejsze obiekty, które uratowane zostały z pożogi wojennej zarówno w instytucjach kultury jak i w licznych prywatnych kolekcjach.

Warto przyjrzeć się poszczególnym częściom tej ważnej monograficznej wystawy, w której obiektem dramatyzującym była część odnalezionego w Hamburgu a zdemontowanego i wywiezionego do Rzeszy w 1944 roku przez Niemców pomnika Adama Mickiewicza. Wystawa symbolizowała odrodzenie kultury polskiej podjętej przez Niemcy hitlerowskie próbie jej unicestwienia. Ekspozycja podzielona została na następujące chronologiczne etapy życia i twórczości Adama Mickiewicza:

- I Nowogródczyzna – Lata dziecięce.
- II Wilno – Studia uniwersyteckie (w tym lektury młodego Mickiewicza).
- III *Tuchanowicze* – Maryla Wereszczakówna.
- IV *Kowno* – Wilno. Pierwsze tomy poezji.
- V Filareci i Filomaci – Proces Filaretów.
- VI Pobyt Mickiewicza w Rosji.
- VII Warszawskie środowisko literackie – artykuły krytyczne i satyry o Mickiewiczu.
- VIII Podróże.
- IX Powstanie listopadowe – Pobyt w Wielkopolsce.
- X Drezno – „Dziadów” cz. III.
- XI Pobyt w Paryżu – pierwsze lata emigracji.
- XII „Pan Tadeusz”.
- XIII Działalność emigracyjna w Paryżu.
- XIV Lozanna.
- XV Wykłady w Lozannie i w Collège de France.
- XVI Towiańszczyzna.
- XVII Rok 1948 – Legion Polski we Włoszech.
- XVIII Trybuna Ludów.
- XIX Ostatnie lata w Paryżu.
- XX Wyjazd na Wschód – Śmierć.
- XXI Pamiątki osobiste po Adamie Mickiewiczu.
- XXII Rodzina poety.
- XXIII Kult pośmiertny poety.
- XXIV Mickiewicz w teatrze i kinie.
- XXV Ilustracje do dzieł Mickiewicza.
- XXVI Pomniki Mickiewicza.
- XXVII Wydania pośmiertne dzieł Mickiewicza od roku 1858.
- XXVIII Kompozycje muzyczne do słów Mickiewicza.
- XXIX Przekłady dzieł Adama Mickiewicza na obce języki – Kult poety w rodzinie narodów.
- XXX Medaliony i medale.
- XXXI Wiedza o Adamie Mickiewiczu.

W prace nad przygotowaniem merytorycznej i zawartości ekspozycji i jej plastycznej oprawy włączyli się wybitni mickiewiczolodzy i artyści. Działem „Pobyty Mickiewicza w Rosji” zajął się merytorycznie Leon Gomolicki, autor jedyne jak dotąd obszernego kalendarium pobytu Adama Mickiewicza w Rosji.¹¹ Dział „Wiedza o Mickiewiczu” opracował prof. dr. Julian Krzyżanowski. Projekt ekspozycji wykonali: inż. arch. Tadeusz Pawluć oraz inż. arch. Stanisław Zamecznik. Opracowanie graficzne wykonał zespół grafików pod kierownictwem Wojciecha Zamecznika. Prace fotograficzne wykonali Zbigniew Kamykowski i Leonard Sempoliński¹².

Do powstania wystawy przyczynili się również liczne instytucje, ale również wielu wybitnych kolekcjonerów i mickiewiczologów (Aleksander Semkowicz, Jan Michalski, Edward Wrocki, Ludwik Gocel, Józef Jodkowski, Julian Krzyżanowski, Leon Gomolicki Maria Bechcyc-Rudnicka, Stefania Wańkowiczowa, Leon Płoszewski wielu wielu innych).

Wystawa mickiewiczowska Adama Mauersbergera prezentowana w Muzeum Literatury w latach 1955-76

Stała wystawa mickiewiczowska przygotowana przez zespół pod kierunkiem Adama Mauersbergera¹³ według projektu plastycznego przez Tadeusza i Janusza Błażejowskich prezentowana była od 1955 roku do 1976. Ideą ekspozycji było wywołanie wzruszenia poprzez oryginalne rozwiązania plastyczne, budowanie niemalże teatralnych scenografii interpretujących nie tylko biografię Wieszcza ale również wprowadzająca dramatyczne wątki twórczości autora „Dziadów” cz. III.

Pierwszym akcentem ekspozycji była powiększona kopia metryki urodzenia Adama Mickiewicza. Był to wyraźny znak autora scenariusza biograficznej koncepcji wystawy stałej. Po nim następował akcent drugi o charakterze historycznym w wielu odsłonach: pojawiała się fotokopia Mazurka Dąbrowskiego, tomik z wierszami jakobińskimi Jakuba Jasińskiego, wiersz do Legionów Polskich Cypriana Godebskiego „[...] Z naszych popiołów – przecucia me tuszą – Powstanie polski Maro z Jasińskiego duszą”).

Na etnograficznym tle typów ludowych mieszkańców okolic Nowogródka według rysunków Jana Rustema prezentowane były liczne grafiki, rysunki i akwarele z widokami „kraju lat dzieciennych” Adama Mickiewicza. W tym miejscu pojawia się pierwszy kontrapunkt ożywający spokojną biograficzną narrację wystawienniczą w postaci cytatu „z Wyprawy na wieś”

¹¹ Leon Gomolicki, *Dziennik pobytu Adama Mickiewicza w Rosji, 1824-1829*, Warszawa, 1949, s. 377.

¹² Adam Mickiewicz 1798-1948. Katalog wystawy jubileuszowej, [oprac:] Aleksander Semkowicz, Warszawa 1949.

¹³ Adam Mauersberger, maszynopis scenopisu i scenariusza stałej wystawy mickiewiczowskiej, Muzeum Literatury, Dział Naukowo-Oświatowy, 1954 r.

Jędrzeja Śniadeckiego¹⁴ będący subtelną satyrą stylu powieści rousseauistycznych: Bohater „idąc bez celu i zastanawiając się nad piękną naturą” nagle zostaje wyrwany z marzeń – „obudzony jak ze snu” ujadaniem straszliwym czarnego jak smoła, kudłatego psa „okrytego kołtonami” i nagłym spotkaniem równie „kołtoniastego łysego (sic!) starca” w podartym szlafroku i brudnej koszuli. W tak niegustownej aurze nasz wojażer poprosiwszy o kubek wody słyszy zawołanie starca: „Wikta! Podaj tam panu wody!” i za chwilę oczom jego ukazuje się tajemnicza bosa nimfa, lecz, O zgrozo!, wbrew wszelkim konwencjom epoki w ukazywaniu pasterek jej wygląd nie wzbudza poetyckiego zachwytu. Wkracza na scenę dziewczka „z rozczochranymi włosami, w spódnicy, która mogła być kiedyś białą i w granatowym podartym gorsecie, a ten zdawał się spadkowym po babce lub matce, wisiał albowiem wolno do kolan”. Śmiejąc się dziewczyna podała podróżnikowi na długim kiju kubek tak plugawy, że nawet miłośnik sentymentalnych wojaży wzdrygnął się przed ugaszeniem nim pragnienia. Tak to oświeceniowa konwencja literacka została ukazana w krzywym zwierciadle z gruntu oświeceniowego umysłu Jędrzeja Śniadeckiego. W tym miejscu znalazły się na wystawie portrety Ludwika i Jędrzeja Śniadeckich, a w gablotach ich dzieła, a także programy wykładów profesorów Uniwersytetu Wieleńskiego z czasów studiów Adama Mickiewicza. Głos z artykułu Maurycego Mochnackiego w odpowiedzi na stanowisko uczonych.

Akcent trzeci pierwszej Sali wystawy to ekspozycja „Ody do młodości” oraz rękopisu „Grażyny” (pierwotny tytuł „Korybut xiążę Nowogródka” poz. 1. W Katalogu Rękopisów Muzeum Literatury uważany zgodnie za jeden z najcenniejszych muzealiów)

W Sali III i IV poświęconej wygnaniu do Rosji Mickiewicza (1824-28) autor scenariusza wystawy Adam Mauersberger zaplanował jak sam pisze: „Mały akcencik kameralny” czyli kącik Marii Szymanowskiej – portrety, nuty i sztambuch romantyczny – aspekt muzyczny – fortepian.

W podróżach europejskich na uwagę zasługuje wyeksponowanie kontaktów Mickiewicza z ruchem młodoczeskim i ich odzwierciedlenie wykładach paryskich. Pobyt w Weimarze z niemieckimi wierszami ze sztambucha Szymanowskiej i z listem polecającym Mickiewicza pisanym przez kompozytorkę do Goethego.

Rzym antyczny w rycinach i cytaty z Mickiewicza o grobie Wergiliusza a także opinia Mickiewicza o Liwiuszu.

Sala VI poświęcona była Powstaniu Listopadowemu (ze słowami „Wallenrod” / „Belwederem”) i pierwszym latom paryskim Mickiewicza (1830-1834).

¹⁴ Jędrzej Śniadecki, *Wyprawa na wieś*, „Wiadomości Brukowe” Nr 255, 24 czerwca 1821.

Sześć zaplanowanych scenariuszowo „akcentów”: Głowa Mickiewicza wyrzeźbiona przez Xawerego Dunikowskiego i cytaty z „Dziadów” cz. III i utworów Słowackiego, Hymn do Wolności i inne wydawnictwa „wolnej Warszawy” np. broszura Kościuszki. Mapa z drogą Mickiewicza do Polski (Pałac w Śmiełowie). Drezno i „Reduta Ordona”, „Pielgrzym Polski” i prasa emigracyjna.

Osobną szóstą Salę poświęcili autorzy ekspozycji na zaprezentowanie arcydzieła literatury polskiej „Pana Tadeusza”. Akcentem dominującym był rękopis. Scenografię stanowił kontusz szlachecki, rząd na konia, karabela, pas słucki, książka kucharska, ołtarzyk złoty, cymbały nakryte lisią czapką oraz portrety: Tadeusza Reytana, Jakuba Jasińskiego, Wojciecha Kor-saka, Księcia Józefa Poniatowskiego. Umieszczono w tej Sali liczne cytaty z Pana Tadeusza, a także fragmenty z „Beniowskiego” i Worcella. Rok 1812 był mocno zaznaczony poprzez eksponowanie mundurów, szabli, sztandarów i portretów wodzów. Ilustracje do Pana Tadeusza były akordem wyciszającym ten zgiełk bitewny opowieści wystawienniczej. Słowa „Tymczasem przenoś moją duszę utęsknioną” na tle pejzażu ziemi nowogródzkiej budują wspomnianą na początku w próbie definicji idei wystawienniczej Muzeum Literatury aurę lirycznego wzruszenia.

Sala VIII wystawy poświęcona była Wykładom Lozańskim i Paryskim. W tej części wystawy liczne przywołania tekstów naukowych Mickiewicza i jego związki z profesurą francuską i szwajcarską pokazują naszego Poetę w roli Uczzonego.

Kolejny mocny akcent historyczny to sala IX poświęcona Wiośnie Ludów (1848-49).

Najpotężniejszy akord tej części ekspozycji to umieszczona w środku sali – „tablica kamienna gruba jak mur – na tablicy „Skład Zasad” wypisany”.

Sala X opowiadała o ostatnich pięciu latach życia Adama Mickiewicza. Scenograficznie przedstawiono na niej mieszkanie Mickiewiczów w Bibliotece w Arsenale meble (szafa na archiwa i rękopisy, fotele i krzesła stolik portrety rodzinne, fotografia żony Adama, Celiny (w scenariuszu wystawy dopisek Adama Mauersbergera: „twarz jej wyraża obłęd”). „Dom w Konstantynopolu na Pera, Śmierć Mickiewicza 26 listopada 1855 r. o godzinie 8.40 wieczorem.” Dokumenty Czartoryskich wskazane przez Kallenbacha i Handelsmana. Relacje Ludwiki Śniadeckiej o ostatnich chwilach. Maski pośmiertne, fotografia Mickiewicza na łożu śmierci. Ostatni akcent: fotografia Michała Szweycera i co o niej powiedział Stattler¹⁵.

¹⁵ Adam Mauersberger, maszynopis scenopisu i scenariusza stałej wystawy mickiewiczowskiej, Muzeum Literatury, Dział Naukowo-Oświatowy, 1954, s. 10.

W ostatniej Sali zaprezentowane zostały pamiątki „kultu Mickiewicza – Poety żywego” w latach 1855-1955 z cytatem wstępnym: „Grób twój jeszcze odemkną powtórnie” Akcent pierwszy: tłumaczenia. Akcent drugi recepcja literacka (Prus, Sienkiewicz, Żeromski, Dąbrowska) i muzyczna (Moniuszko). Akcent trzeci – recepcja teatralna z wyeksponowaniem teatru Wyspiańskiego (jego inscenizacje *Dziadów*, *Wyzwolenie*, *Legion*) i Leona Schillera. Akcent czwarty – recepcja Mickiewicza w czasie II wojny światowej. Akcent piąty – recepcja naukowa – panopticum mickiewiczologiczne, przyczynki i syntezy. Akcent szósty – obchody mickiewiczowskie. I ostatni akcent siódmy – czytelnictwo.

Tadeusz Błażejowski, autor oprawy plastycznej tak wspominał twórczą pracę nad ekspozycją: „Były takie chwile, w których dochodziliśmy do szczęśliwych rozwiązań, a każda z nich łączyła się z ważnym krokiem, na drodze do rozumienia tego, czym właściwie powinna być wystawa na temat dzieła literackiego.

[...] Trwał montaż Sali poświęconej śmierci poety. W tamtym czasie takie wystawy miały najczęściej charakter rekwizytorni: książki pamiątki osobiste, ilustracje, portety rzeźby kandelabry i co tam jeszcze, na przemian z planszami, na których antykwą pisane teksty. Ale my postanowiliśmy sobie zadanie udramatyzowania wystawy mickiewiczowskiej. Żadnej dekoracji, żadnych wdzięków. Do późnych godzin nocnych kręcimy się po tej sali w przekonaniu, że maska pośmierna jest tu naczelnym znakiem. Nic z tego Dopiero koło północy przychodzi odkrycie. Wszystko co można wkładamy do dużej surowej gabloty. Natomiast jako jedyny akcent na całą salę duża fotografia starego człowieka w fotelu, z laseczką w ręku. I cytat z listu Michała Szweycera: *Opisanie wyglądu Mickiewicza*. Tautologia? Zapewne, ale wzruszająca w tym świadectwie o końcu życia. Zawsze potem widzieliśmy, jak przejmująco działa na zwiedzających wystawę ta prostota”¹⁶.

Aktualna wystawa stała w Muzeum Literatury 1998-2023

Na zakończenie słów kilka o aktualnej naszej ekspozycji. Nie będę jej Państwu opisywał szczegółowo. Zapraszam serdecznie do Warszawy zwiedzania naszego Muzeum. Mam nadzieję, że w poczuciu obcowania z pięknem.

Prezentujemy na wystawie ponad 500 eksponatów, w większości pochodzących ze zbiorów własnych Muzeum. Wystawa ma charakter biograficzno-literacki i składa się z sześciu sal¹⁷ opowiadających chronologicznie życie i twórczość Adama Mickiewicza.

¹⁶ Tadeusz Błażejowski, *Wystawiennictwo w muzeum typu literackiego (Referat wygłoszony na sesji poświęconej trzydziestolecu istnienia Muzeum)*, *Blok-Notes nr 9, Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza*, Warszawa 1988, s. 339.

¹⁷ Wystawa stała „Adam Mickiewicz. 1798-1855” otwarta w 1998 roku z okazji 200 rocznicy urodzin Poety.

Odwołam się tylko do jednego eksponatu z wystawy. Zwiedzający, który wchodzi na wystawę widzi niewielkich rozmiarów „Widok Wilna” Walentego Wańkowicza (olej, karton) wykonany ok. 1820 roku. „Obraz ten należał do Adama Mickiewicza, wisiał nad jego stołem w paryskim mieszkaniu i był dla niego cenną pamiątką”¹⁸. Potem darowany przez Poetę Towiańskiemu. Ten sam obiekt zreprodukowany na wiszącym w przestrzeni szkle powtórzony został jako ostatni akord wystawy w Sali szóstej Konstantynopola.

„Oczyma duszy” widział Poeta w ostatnich chwilach życia swój „kraj lat dziecinnych”. I my spójrzmy takimiż oczyma na ten skromny obiekt.

Scenariusz wystawy: Jacek Chromy

Projekt plastyczny: Krzysztof Burnatowicz

Komisarze: Elżbieta Banko-Sitek, Jacek Chromy, dr Łukasz Kossowski

Tłumaczenia na język angielski: Anita Dębska

Składa się z sześciu sal:

Część I. Zaosie – Nowogródek – Wilno, 1798-1824;

Część II. Rosja, 1824-1829;

Część III. Podróże, 1829-1832;

Część IV. Paryż – Lozanna – Paryż, 1832- 1840;

Część V. Francja – Włochy – Paryż, 1840-1855;

Część VI. Konstantynopol, 1855.

¹⁸ *Adam Mickiewicz. 1798-1855*, red. Kazimierz Dąbrowski, konsultacja naukowa Janusz Odrowąż-Pieniążek, kat. wyst., Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza, Warszawa 1998, s. 26

ANEKS

Historia stałych wystaw mickiewiczowskich w Muzeum Literatury

1) 1953-1955

„Adam Mickiewicz życie i twórczość”

Pierwsza wystawa Muzeum Literatury

22 lipca 1953- 7 kwietnia 1955

Scenariusz: Aleksander Semkowicz

Projekt plastyczny: Stanisław Baumiller

2) 1955-1976

„Adam Mickiewicz”

Otwarcie 25 listopada 1955

Scenariusz: Adam Mauersberger

Projekt plastyczny: Tadeusz i Janusz Błażejowscy

3) 1983-1995

Otwarcie 28 marca 1983

Druga w historii ekspozycja stała, zorganizowana ze zbiorów własnych

Scenariusz: Halina Natuniewicz

Projekt plastyczny: Tadeusz i Witold Błażejowscy, Jan Kosiński

Konsultacja naukowa: dr Zdzisław Łapiński

Projekt plakatu: Maciej Urbaniec

Komisarze: Alicja Bajor, Wojciech Chmurzyński

4) 1998-aktualna

„Adam Mickiewicz 1798-1855”

Wystawa Jubileuszowa zorganizowana w dwusetną rocznicę urodzin Poety

Scenariusz: Jacek Chromy

Projekt plastyczny: Krzysztof Burnatowicz

Komisarze Elżbieta Banko-Sitek, Jacek Chromy, Łukasz Kossowski

Tłumaczenia na język angielski: Anita Dębska

Literatūros muziejaus nuolatinių ekspozicijų apie A. Mickevičių istorija. Adomas Mickevičius Varšuvoje

Piotr Prasula

Adomo Mickevičiaus literatūros muziejus

Norėčiau trumpai pristatyti svarbiausias Adomui Mickevičiui, mūsų globėjui, skirtas parodas. A. Mickevičiaus rinkinys kaupiamas nuo muziejaus egzistavimo pradžios iki šiol, jį stengiamės nuolat papildyti naujomis vertingomis muziejinėmis vertybėmis, vadovaudamiesi mūsų šviesios atminties direktoriaus Janusz Odrowąż-Pieniążek devizu: „Mickevičius vis dar rašo“. Kaip muziejininkai, galime pridėti, kad A. Mickevičius mums suteikia įkvėpimo kurti naujas originalias parodas.

Iš pradžių aptarkime muziejaus ir muziejinės ekspozicijos apibrėžimus. Profesorius Krzysztof Pomian fundamentaliame darbe apie muziejų istoriją tvirtina, kad muziejus yra nuostabi vieta. Jo neįprastą pobūdį lemia „...prigimtasis paradoksalumas, nepakeičiamumas ir nenaudingumas vienu metu. Nenaudingumas, nes muziejus nepatenkina gyvenimiškų poreikių, nieko, be ko negalėtume gyventi, nesukuria. Nepakeičiamumas, nes sunku įsivaizduoti šiuolaikinę visuomenę be muziejaus.“¹

Muziejaus nepakeičiamumą visų pirma įžvelgčiau kaip institucijos gebėjimą patenkinti muziejininkų ir svarbiausia visų esamų ir būsimų lankytojų estetines, pažintines ir edukacines aspiracijas.

Muziejus yra vieta, kurioje kaupiame, saugome ir parengę aprašus bei atlikę konservavimo darbus rūpestingai prižiūrime muziejines vertybes – nuo genialiausių pasaulio meno vertybių iki popieriaus atraižos su lakoniška informacija (pavyzdžiui, savita XIX a. žąsies plunksna ir rašalu Paryžiaus lenkų mokyklų vizitoriaus Adomo Mickevičiaus užrašyta „trumpa tekstinė informacija“, skirta žmonai Celinai: „Nelaukti manęs su pietumis. Ilgiau užtruksiu pamokose.“).

Muziejų sudaro rinkiniai, jų saugojimo ir eksponavimo vietos. Muziejai neretai įkurdinami buvusiuose privačiuose namuose ar specialiai suprojektuotuose pastatuose, pritaikytuose kaupti ir eksponuoti muziejines vertybes, atitinkančiuose visas rinkinių saugojimo sąlygas. Muziejaus reikmėms pritaikytuose pastatuose numatytos konservavimo darbams, edukaci-

¹ Krzysztof Pomian, *Muzeum. Historia światowa. Tom 1: Od skarbcza do muzeum*. Przekł. Tomasz Stróżyński. Wydawnictwo Słowo/Obraz Terytoria, Gdańsk, s.5.

joms skirtos erdvės, muziejinių vertybių saugojimo patalpos, ekspozicijų salės, pagalbinės techninės ir logistinės patalpos, kurios leidžia užtikrinti tinkamas rinkinių saugojimo sąlygas ir apsaugą.

Muziejaus esmę sudaro fondai, o tiksliau – muziejiniai rinkiniai. Jų kaupimas, tvarkymas, pirminės būklės ir nuolatinio eksponavimo plačiam vartotojų ratui užtikrinimas apibrėžia kokybišką institucijos, kaip visuomenės kultūrinio kodo kūrėjos ir populiarintojos, egzistavimą.

Rinkinių pristatymas, rengiant nuolatinės ir laikinas parodas, yra kantraus ir ilgo muziejininkų triūso rezultatas, muziejininkai tiesiogiai prisideda prie eksponavimo meninės vertės sukūrimo. Eksponato kelyje iki ekspozicijos salės daug pastangų deda kartais net ištisus metus skrupulingai dirbantys konservatoriai, meno istorikai, amatininkai (baldų specialistai, juvelyrų, knygrišiai, kopijuotojai), grafologai, įvairių sričių mokslininkai, rinkinių saugojimą užtikrinantys darbuotojai – kuratoriai, pavaduotojai ir parodų asistentai.

„Išeities taškas nagrinėjant muziejines parodas, – kaip rašo Jerzy Świecimski, – yra požiūris, pagal kurį kiekviena paroda – tai lankytojų poreikius atitinkantis kultūrinis įvykis, kuriame integruoti architektūros, vaizduojamojo meno ir kalbos elementai. Toks požiūris įgauna ontologinio-estetinio pobūdžio tyrimus.“²

Ilgametis Varšuvos Adomo Mickevičiaus literatūros muziejaus darbuotojas, parodų rengėjas ir kuratorius Romuald Kłosiewiczus 1959 m. Adomo Mickevičiaus literatūros muziejaus leidinio pirmame numeryje, aptardamas nuolatinės parodos recepcijos problemą, pasiūlė literatūros muziejaus apibrėžimą, pagal kurią muziejaus pobūdis yra „sintetinis ir fundamentalus“³, atliepantis pagrindines „auklėjimo ir estetinių išgyvenimų“⁴ funkcijas.

Adam Mauersbergeris (1910–1988), ilgametis muziejaus direktorius (1957–1969), humanistas, eruditas, istorikas, literatūros kritikas ir recenzentas, eseistas, vertėjas, redaktorius, muziejininkas, A. Mickevičiaus ir romantizmo žinovas, Juliuszo Wiktora Gomulickio apibūdinimu, „originaliausias ir subtiliausias savo kartos intelektualas“⁵, suformulavo fundamentalią mūsų parodų eksponavimo idėją.

² Jerzy Świecimski, *Wystawy muzealne*, [w:] *Studium z estetyki wystaw*, Kraków 1992. T. 1, s.57.

³ Romuald Kłosiewicz, *O percepcji wystaw muzealnych*, „Blok-Notes Muzeum Adama Mickiewicza”, Nr 1, 1959, s. 178.

⁴ Ten pat, s. 177.

⁵ Małgorzata Górzyńska, *Adam Mauersberger. Dyrektor. Muzeolog. Wizjoner*, „Blok-Notes”, nr 17, 2021, s. 433-434. Adamas Mauersbergeris (1910–1988) Adomo Mickevičiaus muziejaus direktoriumi tapo 1957 m., mirus pirmtakui, A. Mickevičiaus kūrybos ir gyvenimo žinovui, poetui ir vertėjui Leonardui Podhorskiui-Okołowui. Šias pareigas ėjo iki 1969 m. Jį 1972 m. pakeitė Janusz Odrowążas-Pieniąžekas, pareigas ėjęs iki 2010 m.

„Buvo ne tik muziejaus direktorius, bet ir jo kūrėjas. Tai jis įkvėpė savo vadovaujamai institucijai naujos gyvybės, pagerino eksponavimo lygį, meistriškai sudarė muziejaus ambicingiausią rinkinį, kurio pagrindu veikia nuolatinė A. Mickevičiui skirta paroda“⁶.

„Muziejininkas? Taip, jeigu muziejų suvoktume kaip meno rūšį, esančią poezijos ir vaizduojamojo meno sankirtoje. Reikia turėti galvoje, kad vartodami žodį „muziejininkas“ turime galvoje ne etatinį muziejaus darbuotoją, bet savo veiklai pasišventusį „mūzų šventovės“ šventiką. [...] Ekspoziciją suvokė kaip vieną meno rūšių, kurioje integruoti poezijos, išraiškos, teatro elementai.“⁷

Adamas Mauersbergeris per ilgus kūrybinės veiklos metus suformulavo fundamentalią literatūrinės parodos idėją, paremtą su literatūros kūrinio rašymo pagrindais siejamais simboliu ir metafora, taip pat scenografiniu požiūriu dramatinizuotu pasakojimu. Parodos idėjos esmė – sužadinti emocijas parodoje plėtojimo pasakojimo kulminacijoje. Laikėsi nuomonės, kad harmoningas ekspozicijos scenarijaus autoriaus, dailininko ir muziejininkų, realizuojančių teatralizuoto (paryškinančio dramatinį aspektą) parodos pasakojimo projektą, bendradarbiavimas būtinas, kad būtų pasiektas norimas estetiškas efektas.

1973 m. balandžio 10 d. Adamas Mauersbergeris ekspresyviame Literatūros muziejaus lankytojams skirtame pranešime, kuriame gausu muziejinio darbo įžvalgų, jam būdingu muziejaus fenomeno „išsamaus apmąstymo“ stiliumi taip apibūdina muziejaus lankytoją: „Visada susikaupę piligrimai atvyksta į stebuklingo apsireiškimo vietą. Jų fizinis nuovargis yra tikėjimo ženklas, kasdienybės išsižadėjimas. Pastangos ir kantrybė ateiti ČIA, kur išlaisvinama MALONĖ ir stiprėja įkvėpimas. Piligrimas tiki, kad jį palies genijaus ranka. Tai MUZIEJAUS SAMPRATA!!! Žiūrovai ateina tam, kad būtų SUJAUDINTI. Sujaudinti, sukrėsti žmogų! Tai tikslas! Situacijos ir vietos dramaturgija! Tai ne šlamšto sandėlis, lankytojai ateina į Muziejų tam, kad būtų sujaudinti! Pasilenkia virš stalo, prie kurio rašė Poetas, žvelgia į jo rankraštį, ieško Jo šešėlio... GENIJ AUS akivaizdoje kasdienybė nutyla. Kartais mūsų lankytojas yra pavargęs praeivis ar atsitiktinis turistas. Reikalingas visų parodos kūrėjų harmoningas darbas, kad ekspozicija būtų tarsi simfonija, verčianti lankytojų širdis drebėti.“⁸

Sukūrus Literatūros muziejų (Senamiesčio turgaus aikštė, Nr. 20) ypatingą „emocijų muziejaus“ klimatą, ekspozicijų lankytojai dažnai patvirtindavo, kad vieta iš tiesų neįprasta. Vienas tokių atvejų buvo 1960 m. spalį Jean Cocteau vizito metu. Rašytojas aplankė daug vietų

⁶ Juliusz Wiktor Gomulicki, *Mauzio, czyli kilka słów o Adamie Mauersbergerze*, w: *Aleje czarów. Spacery, sylwety, zagadki i zwierzenia literackie*, s. 178.

⁷ Ten pat, 171

⁸ Adam Mauersberger, *Wykład „Muzea literackie krajowe i zagraniczne”*, 10 kwietnia 1973 roku, czas nagrania: 90 min. Nagranie własne ML, Dział Foniczny, poz. inw. 207.

Varšuvoje, tačiau rado laiko aplankyti ir nuolatinę A. Mickevičiui skirtą parodą. J. Cocteau lydėjo parodos autorius ir muziejaus direktorius Adamas Mauersbergeris. Nustebintas parodos grožio, svečių knygoje įrašė: „Pirmą kartą turiu galimybę paklajoti poeto sieloje tarsi sode“ (J. Cocteau, 1960 m. spalio 22 d.)⁹.

Prieš aptardamas Varšuvos Adomo Mickevičiaus literatūros muziejuje įgyvendintų nuolatinių ekspozicijų istoriją, norėčiau keliais sakiniais apibūdinti pirmąsias Poeto ir jo artimųjų memorialinių daiktų ir rankraščių archyvų ekspozicijas. Vyriausias Adomo sūnus Władysławas Mickiewiczus kartu su žmona Marija ir vaikais savo bute Paryžiuje, Guénégau gatvėje Nr. 7, rūpestingai kaupė memorialinius daiktus, dokumentus, rankraščius, portretus ir kitus objektus, kurių pagrindu sukūrė namų muziejų, kurio durys vieną dieną per savaitę, dažniausiai pirmadienį, būdavo atviros visiems norintiems nemokamai susipažinti su paroda. Namų muziejus funkcionavo net ir atidarius valstybinį A. Mickevičiaus muziejų prie Lenkų bibliotekos Paryžiuje, kurio pirmuoju kuratoriumi tapo Władysławas Mickiewiczus¹⁰.

Iš Adomo Mickevičiaus paminklo (atidengto 1898 m. Varšuvoje) statybai skirtą fondo, kuriam lėšas aukojo visuomenė, Władysławui Mickiewiczui perduotų likučių 1903 m. Paryžiuje, Quai d'Orléans gatvėje, Lenkų bibliotekos pastate, buvo įkurtas muziejus, apėmęs tris fundamentalius rinkinių segmentus: giminių ir artimųjų prisiminimai apie poetą, rankraščiai (pvz., publicistinis veikalas „Lenkų tautos ir lenkų piligrimų knygos“), taip pat pirmieji knygų leidimai.

Paminėtina, kad Mickevičių namų ekspozicijoje buvusius memorialinius daiktus po tėvų mirties paveldėjo jų vienintelė duktė Marija (1868–1852), testamentu su Adomu Mickevičiumi susijusias memorialines vertybes palikusi lenkų tautai. Lenkijos ambasada Paryžiuje, vykdydama Adomo Mickevičiaus vaikaitės valią, memorialinius objektus perdavė viešai institucijai Lenkijoje – nuo 1952 m. veikiančiam Adomo Mickevičiaus muziejui Varšuvoje. Šie memorialiniai daiktai sudarė ir sudaro visų nuolatinių ir laikinų parodų pagrindą.

A. Mickevičiui skirta ekspozicija Varšuvos nacionaliniame muziejuje – 1949 m. birželis

Po Antrojo pasaulinio karo pirmoji paroda surengta 1949 metų birželio 20 dieną Varšuvos nacionaliniame muziejuje. Tai buvo Parodų sektoriaus Adomo Mickevičiaus 150-ųjų gimimo metinių paminėjimo organizacinio komiteto, vadovaujamo prof. dr. Stanisławo Lorentzo,

⁹ Jean Cocteau, „Rzeczypospolita“, publikacija 08.05.2009. <https://www.rp.pl/literatura/art7702001-jean-cocteau>

¹⁰ Halina Natuniewicz, Zbiory i prace polonijne Muzeum Literatury im. Adam Mickiewicza w Warszawie, Warszawa 1984, s. 16.

parengta jubiliejinė paroda. Mokslinę medžiagą surinko ir parodą realizavo Aleksander Semkowiczius, bendradarbiaujant Leszekui Kukulskiui.

Aleksander Semkowiczius (1885–1954) – Adomo Mickevičiaus kūrinių gerbėjas ir žinovas, bibliofilas, pirmosios didžiojo poeto darbų bibliografijos autorius, Julijaus Slovackio ir Adomo Mickevičiaus muziejaus įkūrėjas ir direktorius (toks buvo pirmasis Literatūros muziejaus Varšuvoje pavadinimas), buvo vertinamas knygrišys. 1912 m. tapo pirmosios Osolinskių knygrišyklos Lvove vadovu. Osolinskių institute išliko rankraščiai ir vertingi meniškais viršeliais talentingų amatininkų įrišti leidiniai.

Autoritetu, kantriu ir sąžiningu darbu globėjas Aleksander Semkowiczius pokariu, kai Lenkijoje buvo prarasta daug kultūrinių vertybių, Varšuvos nacionaliniame muziejuje inicijavo turtingos ekspozicijos atidarymą. Panoraminio pobūdžio parodoje buvo pristatomi vertingiausi iš karo liepsnų išgelbėti kultūros įstaigose ar gausiose privačiose kolekcijose buvę objektai.

Verta aptarti atskiras tos svarbios parodos dalis. Svarbus eksponuotas minėtoje parodoje objektas – Adomo Mickevičiaus Hamburge rasto, 1944 m. vokiečių demontuoto ir išvežto į Reichą paminklo dalis. Paroda simbolizavo lenkų kultūros atgimimą po sunkaus laikotarpio, kai hitlerinė Vokietija visai bandė ją sunaikinti. Ekspozicija buvo sudaryta remiantis Adomo Mickevičiaus gyvenimo ir kūrybos chronologiniais etapais:

I Naugarduko laikotarpis – Vaikystės metai.

II Vilnius – Studijos universitete (apžvelgta A. Mickevičiaus skaityta literatūra).

III Tuchanovičiai – Marilė Vereščekaitė.

IV Kaunas – Vilnius. Pirmieji poezijos tomai.

V Filaretai ir filomatai – Filaretų procesas.

VI Mickevičiaus apsilankymas Rusijoje.

VII Varšuvos literatūrinė aplinka – kritikos straipsniai ir satyros apie A. Mickevičių.

VIII Kelionės.

IX Lapkričio mėn. sukilimas – Didžioji Lenkija.

X Drezdenas – „Vėlinių“ III dalis.

XI Paryžiaus laikotarpis – pirmieji emigracijos metai.

XII Ponas Tadas.

XIII Veikla emigracijoje. Paryžius.

XIV Lozana.

XV Paskaitos Lozanoje ir Collège de France.

XVI Andriaus Tovianskio dvare.

- XVII 1948 m. Lenkijos legionas Italijoje.
- XVIII Liaudies tribūna.
- XIX Paskutiniai metai Paryžiuje.
- XX Rytai – Mirtis.
- XXI Asmeniniai Adomo Mickevičiaus memorialiniai daiktai.
- XXII Poeto šeima.
- XXIII Pomirtinis poeto kultas.
- XXIV Mickevičius teatre ir kine.
- XXV Mickevičiaus rašto iliustracijos.
- XXVI Mickevičiaus paminklai.
- XXVII Pomirtiniai A. Mickevičiaus raštų leidimai nuo 1858 m.
- XXVIII Muzikinės kompozicijos pagal Mickevičiaus žodžius.
- XXIX Adomo Mickevičiaus darbų vertimai į užsienio kalbas – Poeto kultas kitose tautose.
- XXX Medalionai ir medaliai
- XXXI Žinios apie Adomą Mickevičių.

Į faktinės medžiagos ekspozicijai rinkimą ir jos meninį apipavidalinimą įsitraukė žymūs A. Mickevičiaus kūrybos žinovai ir menininkai. Iš esmės tyrinėti darbą „Mickevičiaus viešnagė Rusijoje“ ėmėsi Leonas Gomolickis, tuo laiku vienintelio išsamaus kalendoriaus, atspindinčio Adomo Mickevičiaus Rusijos laikotarpį, autorius¹¹. Darbą „Žinios apie Mickevičių“ parengė prof. dr. Julianas Krzyżanowski. Ekspozicijos projektą parengė: inžinieriai architektai Tadeusz Pawlućas ir Stanisławas Zamecznikas. Grafiškai apipavidalino grupė grafikų, vadovaujama Wojciecho Zameczniko. Parodos parengimui talkino fotografai Zbigniewas Kamyskowski ir Leonardas Sempoliński¹².

Prie parodos rengimo proceso taip pat prisidėjo daug institucijų ir žymių kolekcionierių bei A. Mickevičiaus kūrybos žinovų (Aleksandras Semkowiczus, Janas Michalskis, Edwardas Wrockis, Ludwikas Gocelis, Józefas Jodkowski, Julianas Krzyżanowski, Leonas Gomolickis, Maria Bechczyc-Rudnicka, Stefania Wańkowiczowa, Leonas Płoszewskis ir daugelis kitų).

Adamo Mauersbergerio parengta A. Mickevičiui skirta paroda, pristatyta Literatūros muziejuje 1955–1976 m.

¹¹ Leon Gomolicki, *Dziennik pobytu Adama Mickiewicza w Rosji, 1824-1829*, Warszawa, 1949, s. 377.

¹² Adam Mickiewicz 1798–1948. Katalog wystawy jubileuszowej, [parengėjas:] Aleksander Semkowicz, Warszawa 1949.

Autorių kolektyvas, vadovaujamas Adamo Mauersbergerio¹³, parengė nuolatinę A. Mickevičiui skirtą parodą, meninis apipavidalinimas Tadeusza ir Janusza Błażejowskich. Paroda eksponuota 1955–1976 m. laikotarpiu. Ekspozicijos idėja buvo paremta emocijų raiška, panaudojus meninius sprendimus, teatrinės scenografijos elementus, kuriuos pasitelkus ne tik interpretuota didžiojo poeto biografija, bet ir panaudoti autoriaus kūrybos motyvai (pvz., iš „Vėlinių“ 3 dalies).

Ryškiausias ekspozicijos akcentas buvo padidinta Adomo Mickevičiaus krikšto metrikos kopija. Tai buvo nuolatinės parodos biografinės koncepcijos autoriaus išskirtinis sumanymas. Kitas svarbus parodos akcentas – istorinis kelių dalių kontekstas: Dąbrowskio maršo fotokopija, Jakuba Jasińskiego jakobinų eilių tomelis, Cypriano Godebskio Lenkų legionams dedikuotas eilėraštis „[...] Iš mūsų pelenų – jausmai (nuojautos) mane guodžia – Kils iš Jasinskio Vergilijaus Marono dvasia“).

Pagal Jano Rustemo piešinius rekonstruoti Naugarduko apylinkių gyventojų etnografiniai tipai buvo pristatyti pasitelkus gausius grafikos darbus, piešinius ir akvareles, kuriuose užfiksuoti Adomo Mickevičiaus „vaikystės krašto“ vaizdai. Šioje vietoje atsiranda kontrapunktas, pagyvinantis ramų biografinį pasakojimą įterpta Jędrzeja Śniadeckiego¹⁴ citata iš „Iškylos į kaimą“. Tai subtili Ž. Ž. Ruso kūrinio satyra: herojus „be tikslo eidamas susitelkia ties prigimties grožiu“, tačiau netikėtai jo svajonės nutraukiamos – „pabudintas lyg iš miego“ baisaus juodo, lyg degutas, „padengto gaurais“ šuns lojimo ir netikėtai sutikto taip pat „gauruoto nuplikusio (*sic erat scriptum!*) senio“ nudėvėtu chalatu ir nešvariais marškiniiais. Supamas tokios neskoningos auros mūsų keliautojas, paprašęs puodelio vandens, išgirsta senolio kvietimą: „Wikta! Paduok ponui vandens!“ ir po akimirkos jo akys išvysta paslaptingą basą nimfą, bet (o siaube!) nepaisant epochos konvencijų, pagal kurias pasirodo piemenaitės, jos išvaizda nesukelia poetinio susižavėjimo. Į sceną įžengia mergina „suveltais plaukais, kažkada balta suknele, korsetine granato spalvos suplyšusia palaidine, kuri atrodė lyg močiutės ar mamos palikimas ir krito laisvai aukščiau kelių“. Besijuokdama mergina padavė keliauninkui tokį nešvarų puodelį, kad net sentimentalių kelionių mėgėjas būtų praradęs susidomėjimą patirti daugiau įspūdžių. Taip dėl Jędrzejaus Śniadeckio sumanumo Apšvietos epochos literatūrinė konvencija pateikta tarsi kreivame veidrodyje. Parodoje buvo įkomponuoti Ludwiko ir Jędrzejaus Śniadeckich portetai, vitrinose eksponuoti jų raštai ir Adomo Mickevičiaus studijų metų Vilniaus universiteto

¹³ Adam Mauersberger, nuolatinės A. Mickevičiaus parodos scenarijaus ir jo juodraščio rankraštis, Muzeum Literatury, Dział Naukowo-Oświatowy, 1954 r.

¹⁴ Jędrzej Śniadecki, *Wyprowa na wieś*, „Wiadomości Brukowe“ Nr. 255, 24 czerwca 1821

profesorių paskaitų programos. Maurycijaus Mochnackio straipsnis, kuriame atsakoma į klausimą apie mokslininkų užimamas pareigas.

Pirmos parodos salės trečias akcentas – „Odės jaunystei“ ir „Gražinos“ rankraščio (pirminis pavadinimas „Naugarduko kunigaikštis Kaributas“, Literatūros muziejaus rankraščių kataloge laikomas vienu iš vertingiausių eksponatų) ekspozicija.

Trečioje ir ketvirtoje salėse, skirtose A. Mickevičiaus tremties į Rusiją laikotarpiui (1824–1828), parodos scenarijaus autorius Adamas Mauersbergeris, kaip pats rašo, suplanavo „mažą kamerinį akcentą“, arba Marijos Szymanowskos kampelį – portretai, natos ir romantiškų eilių albumas, muzikinį aspektą pabrėžė fortepijonas.

Iš kelionių po Europą laikotarpio verta pabrėžti A. Mickevičiaus kontaktus su Jaunosios Bohemijos judėjimu ir jų atspindį Paryžiuje skaitytose paskaitose. Viešnagė Veimare su vokiškais eilėraščiais iš Szymanowskos albumo ir A. Mickevičiaus rekomendaciniu laišku, kurį kompozitorė parašė Gėtei.

Graviūrose atsispindinti antikinė Roma ir A. Mickevičiaus citatos apie Vergilijaus kapą, taip pat jo nuomonė apie Livijų.

Šeštoji salė buvo skirta Lapkričio sukilimui (su žodžiais Wallenrodas / Belwederis) ir pirmiesiems A. Mickevičiaus Paryžiuje praleistiems metams (1830–1834).

Buvo suplanuoti šešių „akcentų“ scenarijai: Xawero Dunikowskio iškalta A. Mickevičiaus galva, citatos iš „Vėlinių“ 3 dalies ir Slovackio kūrybinių, „Himnas Laisvei“ ir kiti „Laisvosios Varšuvos“ leidiniai, pavyzdžiui, Kosciuškos brošiūra, A. Mickevičiaus kelionės į Lenkiją žemėlapis (rūmai Šmieliove), Drezdenas ir „Ordone fortas“, „Lenkijos piligrimas“ ir emigracijos spauda.

Ekspozicijos autoriai ypatingą šeštąją salę skyrė svarbiausiam lenkų literatūros kūriniui „Ponui Tadu“i. Vyraujantis akcentas – rankraštis. Scenografiją sudarė bajoriškas kontušas, pakinktai, karabelė, Slucko juosta, kulinarinė knyga, aukso altorėlis, cimbolai, dengti lapės kailiu, taip pat Tadeuszo Reytano, Jakubo Jasińskiego, Wojciecho Korsako, kunigaikščio Józefo Poniatowskio portretai. Šioje salėje buvo įkomponuota daug citatų iš „Pono Tado“, taip pat Beniowskio ir Worcello kūrybos fragmentų. 1812 m. pristatyti eksponuojant mundurus, kardus, vėliavas ir vadų portretus. „Pono Tado“ iliustracijos buvo raminantis akordas tame mūsų triukšme, kurį siekta atkurti ekspozicija. Žodžiai: „Dabar paimk mano besiilginčią sielą“ Naugarduko peizažo fone sukuria iš pradžių minėtą Literatūros muziejaus parodos koncepciją – lyrinio pagaulumo aurą.

Aštunta parodos salė skirta Lozanoje ir Paryžiuje skaitytoms paskaitoms. Šioje parodos dalyje poetas pristatomas kaip mokslininkas. Pateikiami A. Mickevičiaus moksliniai tekstai ir jo ryšiai su Prancūzijos ir Šveicarijos profesūra.

Ryškus istorinis motyvas būdingas devintai salei, skirtai Tautų pavasariui (1848–1849).

Paveikiausias elementas vidury salės eksponuojama „akmens lenta, stora lyg siena. Joje įrašas principų rinkinys.“

Dešimta salė buvo skirta paskutiniams Adomo Mickevičiaus metams. Pristatytas Mickevičių butas Baldų arsenalo Bibliotekoje (archyvų ir rankraščių spinta, šeimai priklausę foteliai, kėdės, staliukas, portretai, Adomo žmonos Celinos nuotrauka (parodos scenarijuje yra Adamo Mauersbergerio priedas: „jos veide pamišimo šešėlis“). „Namas Konstantinopolyje, Pera gatvėje. A. Mickevičiaus mirtis 1855 metų lapkričio 26 d., 8 val. 40 min. vakaro.“ Kallenbacho ir Handelsmano nurodyti Čartoriskų dokumentai. Ludvikos Śniadeckos prisiminimai apie paskutines minutes. Pomirtinė kaukė, A. Mickevičiaus nuotrauka mirties patale. Paskutinis akcentas: Michała Szweycerio nuotrauka ir ką apie ją pasakė Stattleris¹⁵.

Paskutinėje salėje buvo pristatyti 1855–1955 laikotarpį apimantys eksponatai, atspindėję „gyvo poeto kultą“. Pateikta įvadinė citata: „Tavo karsto dangtis dar bus nukeltas“. Pirmas akcentas: vertimas. Antras akcentas literatūrinė (Prusas, Sienkiewiczus, Żeromskis, Dąbrowska) ir muzikinė (Moniuszka) recepcija. Trečias akcentas – teatrinė recepcija; Wyspiańskio („Vėlinių“, „Išlaisvinimo“, „Legiono“ inscenizacijos) ir Leono Schillerio teatro elementai. Ketvirtas akcentas – A. Mickevičiaus recepcija Antrojo pasaulinio karo metu. Penktas akcentas – mokslinė recepcija – A. Mickevičiaus panoptikumas, medžiaga ir sintezė. Šeštasis akcentas – A. Mickevičiaus paminėjimai. Ir paskutinis septintasis akcentas – A. Mickevičiaus kūrybos skaitymas.

Ekspozicijos meninio apipavidalinimo autorius Tadeusz Błazejowski prisiminė kūrybinį darbą rengiant ekspoziciją: „Buvo akimirkų, kai rasdavome gerus sprendimus, o laikas rengiant parodą buvo susijęs su atradimais, kaip parengti gerą literatūrinę parodą.

[...] Vyko montavimo darbai salėje, skirtoje poeto mirties aplinkybėms pateikti. Tuo metu parodose būdavo naudojama daug rekvizito: knygos, memorialiniai daiktai, iliustracijos, portretai, skulptūros, kandeliabrai, estampai su antikva užrašytais tekstais. Bet mes kėlėme sau uždavinį A. Mickevičiaus parodai suteikti dramatinį pobūdį. Jokių dekoracijų, jokio dirbtinio

¹⁵ Adam Mauersberger, nuolatinės A. Mickevičiaus parodos scenarijaus ir jo juodraščio rankraštis, Muzeum Literatury, Dział Naukowo-Oświatowy, 1954 r. s. 10.

patrauklumo. Iki išnaktų sukiojomės po tą salę įsitikinę, kad pomirtinė kaukė yra svarbiausias būsimos parodos ženklas. Įvairias koncepcijas išbandėme, kol vidurnaktį radome sprendimą. Viską, ką įmanoma, sudedame į didelę vitriną. Visoje salėje lieka vienintelis akcentas – didelė seno žmogaus, laikančio lazdelę, fotelyje nuotrauka. Ir citata iš Michała Szweycerio laiško: Mickevičiaus išvaizdos aprašymas. Tautologija? Tikriausiai, tačiau tai jaudinantis liudijimas apie gyvenimo pabaigą. Vėliau ne kartą įsitikindavome, kaip pagauliai lankytojus veikia tas paprastumas.“¹⁶

Tebeveikianti Literatūros muziejaus paroda, 1998–2023 m.

Pabaigai keli žodžiai apie šiuo metu veikiančią ekspoziciją. Neaptarinėsiu jos išsamiai. Nuoširdžiai kviečiu aplankyti mūsų muziejų Varšuvoje.

Parodoje pristatomi daugiau nei 500 muziejinių vertybių, kurių dauguma iš muziejaus rinkinių. Paroda yra biografinio-literatūrinio pobūdžio. Ją sudaro šešios salės¹⁷, kuriose chronologiškai pasakojama apie Adomo Mickevičiaus gyvenimą ir kūrybą.

Norėčiau plačiau apsistoti prie vienos muziejinės vertybės. Ekspozicijos pradžioje lankytojas mato nedidelio formato Valentino Wańkowicziaus 1820 m. sukurtą paveikslą „Vilniaus vaizdas“ (aliejus, kartonas). „Šis paveikslas priklausė Adomui Mickevičiui, kabėjo virš jo stalo bute Paryžiuje ir buvo jam brangus atminimas“¹⁸. Vėliau poeto dovanotas Towiańskiui. Paveikslo reprodukcija, įkomponuota ant kabančio erdvėje stiklo, eksponuota tarsi baigiamasis akordas šeštoje Konstantinopolio salėje.

Paskutinėmis gyvenimo akimirkomis poetas žvelgė „dvasios akimis“ į savo „vaikystės šalį“. Ir mes pasižiūrėkime tokiu pat žvilgsniu į šį kuklų objektą.

¹⁶ Tadeusz Błazejowski, Wystawiennictwo w muzeum typu literackiego (Pranešimas muziejaus 30 metų jubiliejaus proga), Blok-Notes nr 9, Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza, Warszawa 1988, s. 339.

¹⁷ Nuolatinė paroda „Adam Mickiewicz. 1798–1855“, atidaryta 1998 m. 200 poeto gimimo metinių proga.

Parodos scenarijus: Jacek Chromy

Meninis apipavidalinimas: Krzysztof Burnatowicz

Komisijos nariai: Elżbieta Banko-Sitek, Jacek Chromy, dr. Łukasz Kossowski

Vertimas į anglų kalbą: Anita Dębska

Parodą sudaro šešios salės:

1 dalis. Zaosė–Naugardukas–Vilnius, 1798–1824;

2 dalis. Rusija, 1824–1829;

3 dalis. Kelionės, 1829–1832;

4 dalis. Paryžius – Lozana – Paryžius, 1832–1840;

5 dalis. Prancūzija – Italija – Paryžius, 1840–1855;

6 dalis. Konstantinopolis, 1855.

¹⁸ *Adam Mickiewicz. 1798–1855*, redaktorius Kazimierz Dąbrowski, mokslinė konsultacija Janusz Odrowąż-Pieniążek, Adomo Mickevičiaus literatūros muziejaus parodų katalogas, Warszawa 1998, s. 26

PRIEDAS

Literatūros muziejuje surengtų parodų, skirtų A. Mickevičiui, istorija:

1) 1953–1955

„Adomas Mickevičius – gyvenimas ir kūryba“

Pirmoji Literatūros muziejaus paroda

1953-07-22–1955-04-07

Scenarijus: Aleksandras Semkowiczius

Meninis apipavidalinimas: Stanisławas Baumilleris

2) 1955–1976

„Adomas Mickevičius“

Atidaryta: 1955-11-25

Scenarijus: Adamas Mauersbergeris

Meninis apipavidalinimas: Tadeuszas ir Januszas Błażejowskiai

3) 1983–1995

Atidaryta: 1983-03-28

Antroji iš muziejaus rinkinių paruošta nuolatinė ekspozicija

Scenarijus: Halina Natuniewicz

Meninis apipavidalinimas: Tadeuszas ir Witoldas Błażejowskiai, Janas Kosińskis

Mokslinis konsultantas: dr. Zdzisławas Łapińskis

Plakato projektas: Maciejus Urbaniecas

Komisijos nariai: Alicja Bajor, Wojciechas Chmurzyńskis

4) 1998–tebeveikianti

„Adomas Mickevičius 1798–1855“

Jubiliejinė paroda, skirta poeto 200 metų jubiliejui

Scenarijus: Jacekas Chromy

Meninis apipavidalinimas: Krzysztofas Burnatowiczius

Komisijos nariai: Elżbieta Banko-Sitek, Jacekas Chromy, Łukaszas Kossowskis

Vertimas į anglų kalbą: Anita Dębska

Upamiętnianie biografii pogranicza: przypadek Adama Mickiewicza w Polsce i w Litwie¹

Dr. Tomasz Błaszczak
Uniwersytet Witolda Wielkiego

Sara Herczyńska
Uniwersytet Warszawski

Jednym z kluczy pozwalających zgłębić złożoność polsko-litewskiej pamięci są narracje biograficzne. Naszym celem było przyjrzenie się im przez pryzmat materialnych upamiętnień, w szczególności muzeów poświęconych danym osobom. Co dzieje się z mieszkaniami lub domami pozostawionymi przez tych, którzy zdobyli uznanie? Czy są one wykorzystywane do tworzenia miejsca pamięci i jak kształtowana jest jego narracja? Czym różnią się upamiętnienia w Polsce i na Litwie?

Muzea biograficzne z jednej strony są miejscem tworzenia narracji, a z drugiej znaczącym miejscem w przestrzeni miejskiej. Muzea działają nie tylko wtedy, gdy są odwiedzane – wchodzą w relacje z otoczeniem, są zauważane przez przechodniów, przypominają społeczeństwu o upamiętnionych osobach. Pamięć muzealna jest również pamięcią miejską. Dlatego patrzymy na muzea z przekrojowej, środowiskowej perspektywy.

Przypadek Adama Mickiewicza jest bez wątpienia najbogatszym w upamiętnienia po obu stronach granicy, a nawet szerzej, na całym terytorium byłej Rzeczypospolitej Obojga Narodów, czyli wliczając dzisiejszą Ukrainę i Białoruś. Związane jest to również z dość długą tradycją upamiętnień, które są przede wszystkim związane z jubileuszami poety: stuleciem urodzin w 1898 roku, pięćdziesięcioleciem i stuleciem śmierci odpowiednio w 1905 i 1955 roku.

W całej Polsce istnieją 1153 ulice czy place nazwane w imieniu Adama Mickiewicza, co czyni go drugim najpopularniejszym patronem ulic po Tadeuszu Kościuszcze, któremu ustępuje o zaledwie o 14 obiektów. W przypadku Litwy ulice Adama Mickiewicza znajdziemy zaledwie w 26 miastach, z czego aż 20 znajduje się w okręgu wileńskim. Nadal jest to w skali całego kraju więcej niż ulic Čiurlonisa i Baranauskasa. Najważniejszy pomnik Adama Mickiewicza w Litwie znajduje się w Wilnie i historia jego powstania doskonale ilustruje problemy z upamiętnieniem Mickiewicza w dwudziestowiecznym Wilnie, które ani przed pierwszą wojną,

¹ Tekst jest efektem badań realizowanych w ramach projektu „Memory Across Borders: Dealing with the Legacy of Disputed Territories (DisTerrMem)”. Program Komisji Europejskiej Horizon 2020, nr umowy: 823803. <https://www.disterrmem.eu/>

ani w okresie międzywojennym nie doczekało się pomnika Wieszcza (nie licząc drewnianego pomnika autorstwa Zbigniewa Pronaszk, który był ogólnie uznanym za rozwiązanie tymczasowe). Taki pomnik powstał dopiero w 1984 roku i wyszedł spod dłuta Gediminas Jakubonisa.

Adam Mickiewicz (1798-1855) – urodzony na terytorium dzisiejszej Białorusi w 1798 roku polski poeta pochodzenia litewskiego. Młodość spędził na Nowogródczyźnie, studia rozpoczął w roku 1815 na Uniwersytecie Wileńskim, po ukończeniu którego w 1819 roku przeniósł się do Kowna, gdzie musiał odpracować stypendium na studia. Władze uniwersyteckie skierowały go jako nauczyciela do Szkoły Powiatowej w Kownie, gdzie uczył literatury, historii i prawa oraz opiekował się szkolną biblioteką. Mickiewicz mieszkał w Kownie z przerwami w latach 1819-1923 i uważał to miasto za nudne, nie lubił spędzać tu czasu. Jednak okres ten był bardzo owocny dla jego pracy twórczej, a kilka stworzonych nad Niemnem dzieł wpisało go do kanonu, wyznaczając początek epoki romantyzmu w literaturze polskiej. Kilka miejsc pamięci jest bezpośrednio związanych z jego życiem w Kownie, wyznacza jego przyjazd, życie i wyjazd z miasta. Poeta w roku 1823 został aresztowany i uwięziony w dawnym klasztorze Bazylianów w Wilnie, a po wyroku w 1824 roku został wydalony na ziemie rosyjskie i nigdy nie wrócił na Litwę.

Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza

Główna wystawa poświęcona Mickiewiczowi w Warszawie znajduje się w siedzibie Muzeum Literatury na Starym Mieście. Muzeum Literatury jest obecnie placówką zajmującą się szeroko pojętą literaturą, ale pierwotnie nosiło nazwę Muzeum Adama Mickiewicza i skupiało się na postaci polskiego wieszcza narodowego. Powstało w 1950 roku, a działalność rozpoczęło w 1952 roku. W latach 1957-1969 dyrektorem muzeum był Adam Mauersberger, który rozszerzył pole działalności placówki, przyjmując archiwalia i przedmioty ze zbiorów różnych ważnych polskich pisarzy. Od 1971 roku placówka nosi nazwę Muzeum Literatury.

Główna wystawa stała Muzeum Literatury nosi tytuł „Adam Mickiewicz 1798-1855”. Została ona zorganizowana w 200. rocznicę urodzin poety. Znajdują się na niej rękopisy najważniejszych utworów poety i fragmenty jego listów, liczne pamiątki (np. meble) oraz wiele fotografii i portretów. Duża część pochodzi z kolekcji córki pisarza, Marii Mickiewiczówny. Wystawa ma charakter biograficzny i jest podzielona na sześć części, z których każda prezentuje inny etap życia poety.

Muzeum Pana Tadeusza

Rękopis najważniejszego dzieła Adama Mickiewicza, „Pana Tadeusza”, w 1939 roku został zdeponowany w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Lwowie. Po II wojnie świa-

towej Ossolineum zostało odnowione we Wrocławiu i przejęło część dawnych zbiorów ewakuowanych ze Lwowa. Zdeponowany rękopis w 1999 roku został przekazany Zakładowi, który utworzył odrębne muzeum epopei narodowej, działające jako oddział Instytutu. Muzeum, zlokalizowane w samym sercu Wrocławia, zostało otwarte w 2016 roku w kamienicy Pod Żłotym Słońcem (Rynek 6) przekazanej przez miasto Wrocław i przeznaczonej na ten cel.

Narracja głównej ekspozycji muzeum poświęconej epopei przenosi zwiedzającego do siedmiu przestrzeni: „Epoka”, „Salon romantyczny” i „Biblioteka” ukazują kontekst epoki historycznej, w której powstało arcydzieło, „Szlachta” i „Dom” są bardziej związane z fabułą książki. Dwie główne przestrzenie pomiędzy nimi są poświęcone poecie i jego twórczości: jedna interaktywna przestrzeń prezentuje biografię Adama Mickiewicza, pokazując oś czasu życia jako podróż na mapie ściennej opartej na kopii mapy Europy z 1853 roku. Salę wypełniają stanowiska interaktywne, prezentujące biografię poety przed napisaniem „Pana Tadeusza” podzieloną na strony tematyczne: Namiętność, Przyjaciele, Miłość i Polityka. Oprócz tego muzeum prezentuje w tej sali kilka artefaktów poety: jego fajkę i pierścień, a także niektóre rzeczy rodzinne jego krewnych.

Centralną część wystawy głównej stanowi sam rękopis „Pana Tadeusza”, niewielki fragment książki eksponowany jest na jednej ze ścian, a interaktywna fotokopia całego rękopisu znajduje się po przeciwnej stronie. Nazwa muzeum sugeruje bardzo wąską treść, jednak w rzeczywistości ma ono szeroki profil. Inne wystawy stałe poświęcone są wybitnym postaciom polskiej kultury i literatury XX wieku: Władysławowi Bartoszewskiemu, Janowi Nowakowi Jeziorańskiemu, a od 2021 roku – Tadeuszowi Różewiczowi, których biografie są historycznie splecione z wiarą Mickiewicza.

Muzeum Adama Mickiewicza w Śmiełowie

Znajdujące się w Wielkopolskim Śmiełowie Muzeum Adama Mickiewicza zostało urządzone w Pałacu Gorzeńskich, gdzie poeta przebywał przez kilka miesięcy 1831 roku próbując przedostać się do ogarniętego powstaniem Królestwa Polskiego. W otwartym w 1975 roku muzeum zgromadzono obrazy, rzeźby, druki i wyroby rzemieślnicze związane z Adamem Mickiewiczem. Osobne pokoje poświęcono „Panu Tadeuszowi” i „Dziadom”, Mickiewiczowi, a ponadto Henrykowi Sienkiewiczowi, Józefowi i Marii Chelkowskim. Do muzeum należy również zabytkowy park otaczający pałac, wraz z Ogródkiem Zosi i pomnikiem Mickiewicza, autorstwa poznańskiego artysty, Jerzy Sobociński, który powstał w 1970 roku w miejscu zniszczonego w czasie okupacji pierwszego pomnika, urządzonego w 1931 roku w stulecie wizyty Mickiewicza w Śmiełowie.

Muzeum Adama Mickiewicza w Wilnie

Muzeum Adama Mickiewicza w Wilnie mieści się w budynku, w którym Mickiewicz napisał jedno ze swoich najważniejszych dzieł – „Grażynę”. W zbiorach znajdują się pamiątki po Mickiewiczu, m.in. część jego księgozbioru oraz portrety artysty. W muzeum znajdują się trzy niewielkie wystawy. Jedna dotyczy litewskiego aspektu życia poety. Druga opowiada o filomatach – tajnej organizacji studenckiej, która istniała na Cesarskim Uniwersytecie Wileńskim i w której działał Mickiewicz. Trzecia wystawa znajduje się w małym pomieszczeniu w piwnicy i koncentruje się na kobietach w życiu Adama Mickiewicza.

Cela Konrada

Ciekawym miejscem pamięci w Wilnie jest tzw. Cela Konrada – funkcjonujące od 2009 roku niewielkie upamiętnienie miejsca, w którym rozgrywa się akcja *Dziadów*, jednego z najważniejszych dzieł Mickiewicza. Cela ma powierzchnię 25 metrów kwadratowych i jest podzielona na dwie części. W jednej z nich znajduje się zaaranżowana cela - piętrowe łóżko, prosty stół, świecznik, okna zasłonięte deskami. Ta część ma odtwarzać klimat sceny z dramatu - eksponaty pełnią rolę rekwizytów sugerujących więzienny mrok. W drugiej części znajduje się wystawa poświęcona życiu i twórczości poety oraz procesowi Towarzystwa Filomatów.

Dom Perkuna

Jednym z miejsc pamięci po Adamie Mickiewiczu jest ekspozycja o dzwicznej nazwie Muzeum Adama Mickiewicza, znajdująca się w Domu Perkuna na kowieńskiej starówce. Na pierwszy rzut oka powiązania z poetą są wątle, jest prezentowana kolekcja książek jego autorstwa, ale nie ma oryginalnych artefaktów związanych z poetą. Przez większość swojego życia w Kownie Mickiewicz mieszkał w pokoju w szkole (dawnej celi klasztornej, ponieważ szkoła została zorganizowana w budynku dawnego klasztoru jezuitów). Po II wojnie światowej, w sowieckiej Litwie, na fali świętowania stulecia śmierci poety, Szkoła Średnia nr 9 w Kownie w 1955 roku otrzymała imię Adama Mickiewicza i funkcjonowała pod jego patronatem do 1991 roku.

W tym samym roku na budynku dawnego gimnazjum zamontowano tablicę pamiątkową z napisem w języku litewskim i rosyjskim. W 1998 roku tablica została usunięta i zastąpiona ją nową, tym razem w języku litewskim, z cytatem z *Pana Tadeusza* w języku polskim. W roku 1956 w pokoju, w której mieszkał poeta, utworzono izbę pamięci, która istniała do 1998 roku, kiedy to została przeniesiona do Domu Perkuna (pierwotnie średniowiecznego domu kupieckiego), który znajduje się w kompleksie Gimnazjum Jezuickiego w Kownie. W niepodległej Litwie nieruchomości zostały zwrócone jezuitom, którzy założyli tam swoją szkołę. Pomieszczenia byłej izby pamięci nadal noszą imię poety. Obecnie jednak znajduje się

tu biuro dyrektora szkoły, oczywiście z ograniczonym dostępem do pomieszczeń, a niektóre elementy zostały przeniesione na szkolny korytarz.

Dom Mickiewicza

Po przyjeździe do Kowna Mickiewicz zatrzymał się w dworku Kartofliszki na obrzeżach miasta, obecnie w nowoczesnym centrum powstałym w połowie XIX wieku. Dworek później zachował legendę „domu Mickiewicza”. Wraz z dalszym rozwojem miasta teren dworu został podzielony nowoczesną siatką ulic, ale stary dom przetrwał.

W 1905 roku, dla upamiętnienia 50. rocznicy śmierci poety, ulica Garnizonnaja została przemianowana na Adama Mickiewicza. Co więcej, jest to jedyna nazwa ulicy, która przetrwała wszystkie kolejne zmiany i zawirowania polityczne: Imperium Rosyjskie, okupację niemiecką, niepodległą Litwę, okupację sowiecką, okupację nazistowską, drugą okupację sowiecką i ponownie niepodległą Republikę Litewską. Żadna inna nazwa ulicy w centrum Kowna nie przetrwała wszystkich zmian reżimów politycznych XX wieku.

Dom Mickiewicza to również znak skomplikowanych stosunków polsko-litewskich w okresie międzywojennym. Dom stał na skraju ulicy i przeszkadzał w dalszych pracach drogowych. Władze zarówno miasta Kowna, jak i Republiki Litewskiej nie zdecydowały się jednak na jego wyburzenie, obawiając się eskalacji napiętych stosunków między sąsiadami. Dom został zburzony dopiero w 1940 roku, po tym jak Litwa została zajęta przez Związek Radziecki, a Rzeczpospolita Polska przestała istnieć rok wcześniej. Podczas Biennale w Kownie w 2017 roku neonowa instalacja pojawiła się na bloku mieszkalnym z okresu sowieckiego, który został wzniesiony pod koniec lat 40. na miejscu dawnego dworu w Kartofliszkach. Neon zawierał cytaty z „Kondrada Wallendroda”, poematu narracyjnego, którego akcję poeta osadził właśnie nad Niemnem: „Gdzież jestem?”. Niestety neon nie znalazł swojego stałego miejsca w przestrzeni miejskiej i po kilku latach został usunięty.

Adam Mickiewicz obecny jest również po drugiej stronie ulicy. Na piwiarni „Vingiu dubingiu” przez długi czas wisiał portret „Adama Mickiewicza” znany wszystkim Polakom ze szkolnych ław, który ponad rok temu został skradziony. Piwiarnia nawiązuje również do twórczości poety w serii koszulek autorstwa Gabrielė Gudaitytė z cytatami wieszczki, a dokładniej z „Konrada Wallendroda”: „Mickiewicz marzy” – „Podaj mi lutnię, puchary nalewaj”, oraz „Mickiewicz polewa” – „Starcze! rozumiesz, co ten łoskot znaczy? / I czegoż myślisz? Masz nalaną czaszę, / Moja wypita... Starcze, w ręce wasze!”.

Kamień Mickiewicza

Ostatnie miejsce pamięci związane jest z pożegnaniem Mickiewicza z Kownem. Jednym z ulubionych miejsc poety w Kownie i źródłem jego artystycznej inspiracji była dolina

rzeczki Gristupis, wówczas poza miastem. Obecnie dolina nosi imię poety, a centralnym obiektem jest tu kamień Mickiewicza z napisem „A.M. – 1823”. Mówi się, że został on wryty osobiście przez poetę podczas spotkania z przyjaciółmi tuż przed opuszczeniem Kowna. W 1859 roku do budowanej w pobliżu linii kolejowej wykorzystano wszystkie kamienie z parku, ale jeden został ukryty w rzece i odnaleziony dopiero po powodzi w 1918 roku (lub po prostu ktoś wyrył litery i cyfry na znalezionym kamieniu) i umieszczony w parku w dolinie. W 1955 roku, z okazji stulecia urodzin poety, wmurowano granitową tablicę z cytatem z poematu „Grażyna”.

W późniejszych czasach były plany utworzenia parku z pomnikiem poety, ale do dziś miejsce wygląda na zaniedbane, trudne do odnalezienia i nieatrakcyjne turystycznie. Jedyne postępy, który w ostatnich latach wywołał kilka publicznych dyskusji w prasie i mediach społecznościowych Kowna.

Paribio biografijų memorializacija: Adomo Mickevičiaus atvejis Lenkijoje ir Lietuvoje¹

Dr. Tomasz Błaszczak

Vytauto Didžiojo universitetas

Sara Herczyńska

Varšuvos universitetas

Vienas iš raktų, padedančių ištirti lenkų ir lietuvių atminties sudėtingumą, yra biografiniai pasakojimai. Mūsų tikslas buvo pažvelgti į juos per materialų atminimo įamžinimo priemonių, ypač skirtų atskiriems asmenims muziejų, prizmę. Kas atsitinka su pripažinimą pelniusių asmenų paliktais butais ar namais? Ar jie naudojami atminties vietoms kurti ir kaip formuojamas jo naratyvas? Kuo skiriasi memorialai Lenkijoje ir Lietuvoje?

Biografiniai muziejai, viena vertus, yra naratyvo kūrimo vieta, kita vertus, tai reikšmingos vietos miesto erdvėje. Muziejai veikia ne tik tada, kai yra lankomi – jie sąveikauja su aplinka, yra pastebimi praeivių ir primena visuomenei apie įamžintus asmenis. Muziejų atmintis tai kartu ir miesto atmintis. Todėl į muziejus žvelgiame iš tarpdalykinės, aplinkos perspektyvos.

Adomo Mickevičiaus atvejis yra neabejotinai turtingiausias įamžinimais abiejose sienos pusėse, o dar plačiau – visoje buvusios Abiejų Tautų Respublikos teritorijoje, t. y. įskaitant dabartinę Ukrainą ir Baltarusiją. Tai susiję ir su gan ilga minėjimų tradicija, kuri visų pirma yra siejama su poeto jubiliejais – gimimo šimtmečiu 1898 m., penkiasdešimtmečiu ir šimtmečiu mirties 1905 m. ir 1955 m.

Visoje Lenkijoje Adomo Mickevičiaus vardu pavadintos net 1153 gatvės ar aikštės, taigi, jis yra antras pagal populiarumą gatvių globėjas po Tadeušo Kosciuškos, kuriam nusileidžia tik per 14 objektų. Kalbant apie Lietuvą, Adomo Mickevičiaus gatvių galima rasti vos 26 miestuose, iš kurių net 20 yra Vilniaus apskrityje. Tai vis tiek daugiau nei M. K. Čiurlionio ir A. Baranausko gatvių visoje šalyje. Svarbiausias Lietuvoje paminklas Adomui Mickevičiui yra Vilniuje, o jo sukūrimo istorija puikiai iliustruoja A. Mickevičiaus įamžinimo problemas XX

¹ Šis tekstas yra projekto „Memory Across Borders: Dealing with the Legacy of Disputed Territories (DisTerrMem)“ tyrimų rezultatas. Europos Komisijos programa „Horizont 2020“. Sutarties nr. 823803. <https://www.disterrmem.eu/>

a. Vilniuje, kuris nei prieš pirmąjį karą, nei tarpukariu nesulaukė paminklo giesmininkui-pra-
našui (neskaitant medinio Zbigniewo Pronaszko paminklo, kuris apskritai buvo laikomas lai-
kinu sprendimu). Tokį paminklą tik 1984 m. sukūrė Gediminas Jokūbonis.

Adomas Mickevičius (1798–1855) – lietuvių kilmės lenkų poetas, gimęs 1798 m. da-
bartinėje Baltarusijoje. Jaunystę praleido Naugarduko krašte, 1815 m. pradėjo studijuoti Vil-
niaus universitete, kurį baigęs 1819 m. persikėlė į Kauną. Čia turėjo atidirbti stipendiją studi-
joms. Universiteto vadovybė paskyrė jį mokytoju Kauno apskrities mokykloje, kur jis dėstė
literatūrą, istoriją ir teisę, rūpinosi mokyklos biblioteka. Kaune A. Mickevičius su pertraukomis
gyveno nuo 1819 iki 1923 m. Miestas jam pasirodė nuobodus, nemėgo čia leisti laiko. Tačiau
šis laikotarpis buvo labai vaisingas jo kūrybai, o keletas kūrinių, sukurtų prie Nemuno, pateko
į kanoną ir žymėjo romantizmo epochos lenkų literatūroje pradžią. Su jo gyvenimu Kaune tie-
siogiai susiję keli paminklai, žymintys jo atvykimą, gyvenimą ir išvykimą iš miesto. 1823 m.
jis buvo suimtas ir įkalintas buvusioje Bazilijonų vienuolyne Vilniuje, o po 1824 m. nuospren-
džio ištremtas į Rusijos gilumą ir į Lietuvą nebegrižo.

Adomo Mickevičiaus literatūros muziejus

Pagrindinė Varšuvoje Mickevičiui skirta ekspozicija yra senamiestyje esančiame Li-
teratūros muziejuje. Literatūros muziejus šiais laikais užsiima literatūra plačiąja prasme, tačiau
iš pradžių jis vadinosi Adomo Mickevičiaus muziejumi ir buvo skirtas lenkų nacionalinio gies-
mininko asmenybei. Muziejus buvo įkurtas 1950 m., o savo veiklą pradėjo 1952 m. 1957–1969
m. muziejaus direktoriumi buvo Adamas Mauersbergeris, kuris išplėtė įstaigos veiklos lauką,
priimdamas archyvus ir daiktus iš įvairių svarbių lenkų rašytojų rinkinių. Nuo 1971 m. įstaiga
vadinasi Literatūros muziejumi.

Pagrindinė nuolatinė Literatūros muziejaus ekspozicija pavadinta „Adomas Mickevi-
čius 1798–1855“. Ji surengta poeto 200-ųjų gimimo metinių proga. Joje eksponuojami svar-
biausių poeto kūrinių rankraščiai ir jo laiškų fragmentai, daugybė memorialinių daiktų (pvz.
baldų), nuotraukų ir portretų. Didžioji jų dalis gauta iš rašytojo dukters Marijos Mickevičiūtės
kolekcijos. Paroda yra biografinio pobūdžio ir suskirstyta į šešias dalis, kurių kiekviena pristato
vis kitą poeto gyvenimo etapą.

Pono Tado muziejus

Svarbiausio Adomo Mickevičiaus kūrinio „Ponas Tadas“ rankraštis 1939 m. buvo de-
ponuotas Nacionaliniame Ossolinskių institute Lvove. Po Antrojo pasaulinio karo Ossolineum
veikla buvo atnaujinta Vroclave ir perėmė dalį buvusios, evakuotos iš Lvovo kolekcijos. Depo-
nuotas rankraštis buvo perduotas Institutui, kuris įsteigė atskirą nacionaliniam epui skirtą mu-

ziejų, veikiantį kaip Instituto filialas. Muziejus, įsikūręs pačiame Vroclavo centre, buvo atidarytas 2016 m. Vroclavo miesto dovanotame ir šiam tikslui skirtame pastate „Po Auksine Saule“ (Rinkos aikštė 6).

Pagrindinės muziejaus parodos apie epą pasakojimas lankytoją nukelia į septynias erdves: „Epocha“, „Romantinis salonas“ ir „Biblioteka“ atskleidžia istorinės epochos, kurioje buvo parašytas kūrinys, kontekstą, „Šlėkta“ ir „Namai“ labiau susiję su knygos siužetu. Dvi pagrindinės erdvės skirtos poetui ir jo kūrybai: vienoje interaktyvioje erdvėje pristatoma Adomo Mickevičiaus biografija, jo gyvenimo laiko juosta pateikiama kaip kelionė sieniniame žemėlapyje, sukurtame pagal 1853 m. Europos žemėlapių kopiją. Kambaryje įrengtos interaktyvios stotys, pristatančios poeto biografiją prieš jam parašant „Poną Tada“, suskirstytos į teminius puslapius: „Aistra“, „Draugai“, „Meilė“ ir „Politika“. Be to, šiame kambaryje muziejus pristato kai kuriuos poeto daiktus: pypkę ir žiedą, taip pat kai kuriuos jo giminaičių šeimos daiktus.

Pagrindinės parodos centrinė dalis yra pats „Pono Tado“ rankraštis, ant vienos sienos eksponuojamas nedidelis knygos fragmentas, o kitoje pusėje – interaktyvi viso rankraščio fotokopija. Muziejaus pavadinimas suponuoja labai siaurą turinį, tačiau iš tiesų yra plataus profilio. Kitos nuolatinės ekspozicijos, skirtos iškilioms XX a. lenkų kultūros ir literatūros asmenybėms: Władysławui Bartoszewskiui, Janui Nowakui Jeziorańskiui, o nuo 2021 m. taip pat Tadeuszui Różewiczui, kurių biografijos istoriškai susijusios su A. Mickevičiumi.

Adomo Mickevičiaus muziejus Śmiałowo mieste

Adomo Mickevičiaus muziejus, įsikūręs Didžiosios Lenkijos mieste Śmiałów, įkurtas Gorzeńskich rūmuose, kuriuose 1831 m. kelis mėnesius gyveno poetas, bandydamas prasibrauti į sukilimo apimtą Lenkijos Karalystę. 1975 m. atidarytame muziejuje saugomi su Adomu Mickevičiumi susiję paveikslai, skulptūros, spaudiniai ir amatininkų dirbiniai. Atskiri kambariai, skirti „Ponui Tadiui“ ir „Vėliniėms“, pačiam A. Mickevičiui, o taip pat Henrikui Sienkievičiui, Juzefui ir Marijai Čelkovskiems. Muziejui taip pat priklauso rūmus supantis istorinis parkas su Zosios sodu ir A. Mickevičiaus paminklu. Paminklą 1970 m. sukūrė Poznanės dailininkas Jerzy Sobociński. Jis įrengtas pirmojo paminklo, sunaikinto okupacijos metais ir pastatyto 1931 m., minint A. Mickevičiaus apsilankymo Śmiałove šimtmetį, vietoje.

Adomo Mickevičiaus muziejus Vilniuje

Adomo Mickevičiaus muziejus Vilniuje įsikūręs pastate, kuriame A. Mickevičius parašė vieną iš svarbiausių savo kūrinių – „Gražiną“. Rinkinyje saugomi suvenyrai, susiję su A. Mickevičiumi, įskaitant dalį jo knygų kolekcijos ir rašytojo portretus. Muziejuje veikia trys nedidelės parodos. Viena skirta lietuviškam poeto gyvenimo aspektui. Antroji pasakoja apie

filomatus – slaptą studentų organizaciją, veikusią Imperatoriškajame Vilniaus universitete, kurioje aktyviai dalyvavo ir A. Mickevičius. Trečioji paroda, įrengta nedidelėje rūsio patalpoje, skirta moterims Adomo Mickevičiaus gyvenime.

Konrado celė

Įdomi atminties vieta Vilniuje yra vadinamoji Konrado celė – nedidelis įamžinimas vietos, kurioje vyksta vieno svarbiausių A. Mickevičiaus kūrinių „Vėlinės“ veiksmas. Muziejus veikia nuo 2009 m. Celė užima 25 kv. m plotą ir yra padalyta į dvi dalis. Vienoje iš jų įrengta celė – dviaukštė lova, paprastas stalas, žvakidė, lentomis uždengti langai. Šioje dalyje siekiama atkurti scenos iš dramos atmosferą – eksponatai veikia kaip rekvizitas, suponuojantis kalėjimo tamsą. Antroje dalyje eksponuojama paroda pristatanti poeto gyvenimą ir kūrybą bei Filomatų draugijos teismo procesą.

Perkūno namas

Vienas iš paminklų Adomui Mickevičiui – Kauno senamiestyje esančiame Perkūno name įrengta ekspozicija skambiu pavadinimu – Adomo Mickevičiaus muziejus. Iš pirmo žvilgsnio sąsajos su poetu menkos – eksponuojama jo parašytų knygų kolekcija, tačiau originalių su poetu susijusių eksponatų nėra. Didžiąją savo gyvenimo Kaune dalį A. Mickevičius gyveno mokyklos kambaryje (buvusioje Jėzuitų vienuolyno celėje, nes mokykla buvo organizuota buvusio vienuolyno pastate). Po Antrojo pasaulinio karo, sovietinėje Lietuvoje, kilus poeto mirties šimtmečio minėjimo bangai, 1955 m. Kauno 9-oji vidurinė mokykla buvo pavadinta Adomo Mickevičiaus vardu ir jo globojama veikė iki 1991 m.

Tais pačiais metais ant buvusios gimnazijos pastato buvo įrengta atminimo lenta su užrašu lietuvių ir rusų kalbomis. 1998 m. lenta buvo nuimta ir pakeista nauja, šį kartą lietuvių kalba, su citata iš „Pono Tado“ lenkų kalba. 1956 m. kambaryje, kuriame gyveno poetas, buvo įrengta memorialinė ekspozicija, gyvavusi iki 1998 m., kol buvo perkelta į Perkūno namą (viduramžių pirklio namą), esantį Kauno Jėzuitų gimnazijos komplekse. Nepriklausomoje Lietuvoje nekilnojamasis turtas buvo grąžintas jėzuitams, kurie čia įkūrė savo mokyklą. Buvusios memorialinio kambario patalpos iki šiol tebėra poeto vardu. Tačiau dabar čia įsikūręs mokyklos direktoriaus kabinetas, aišku, su ribota galimybe patekti į patalpas. Kai kurie daiktai buvo perkelti į mokyklos koridorių.

A. Mickevičiaus namas

Atvykęs į Kauną, A. Mickevičius apsistojo miesto pakraštyje, Kartofliškių dvare, kuris dabar yra modernus XIX a. viduryje pastatytas centras. Dvaras vėliau išlaikė „Mickevičiaus namo“ legendą. Toliau vystantis miestui, dvaro teritoriją padalijo modernus gatvių tinklas, tačiau senasis namas išliko.

1905 m., minint 50-ąsias poeto mirties metines, Garnizonnaja gatvė buvo pervadinta Adomo Mickevičiaus gatve. Dabar, tai vienintelis gatvės pavadinimas, išgyvenęs visus vėlesnius pokyčius ir politines suirutes: Rusijos imperiją, Vokietijos okupaciją, Nepriklausomą Lietuvą, sovietų okupaciją, nacių okupaciją, antrąją sovietų okupaciją ir vėl Nepriklausomą Lietuvos Respubliką. Nė vienas kitas gatvės pavadinimas Kauno centre neišgyveno XX a. politinių sukrėtimų.

A. Mickevičiaus namas – tai sudėtingų Lenkijos ir Lietuvos santykių tarpukariu ženklas. Namas stovėjo gatvės pakraštyje ir trukdė tolesniems kelio darbams. Tačiau tiek vietinė Kauno miesto, tiek ir Lietuvos Respublikos valdžia nesiryžo jo nugriauti, baimindamasi įtemptų kaimynų santykių paaštrėjimo. Namas buvo nugriautas tik 1940 m. Lietuvą okupavus Sovietų Sąjungai ir prieš metus nustojus egzistuoti Lenkijos Respublikai. 2017 m. Kauno bienalės metu ant sovietinio daugiabučio, pastatyto XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje, buvusio Kartofliškių dvaro vietoje, atsirado neoninė instaliacija, cituojanti poetą, iš toje vietoje sukurto apsakymo „Kondrad Wallendrod“: „Kur esu?“ („Gdzież jestem?“). Deja, neoninė iškaba nerado nuolatinės vietos miestelyje ir po kelerių metų buvo pašalinta.

Adomo Mickevičiaus namo kitoje gatvės pusėje, ant „Vingių dubingių“ aludės ilgą laiką kabėjo visiems lenkams iš mokyklos suolo laikų žinomas Adomo Mickevičiaus portretas, kuris daugiau nei prieš metus buvo pavogtas. Alaus bare giesmininko kūryba taip pat minima Gabrielės Gudaitytės sukurtų marškinėlių serijoje su poeto citatomis, taip pat iš „Konrado Valenrodo“: „Mickevičius svajoja“, „Pripildykit taures, jei širdys šąla!“ ir „Mickevičius pilsto“: „Senasai drauge, tau ryžtumo stinga? Pripilsiu taure, – ką gi dar galvoji?“

A. Mickevičiaus akmuo

Paskutinis paminklas susijęs su A. Mickevičiaus atsisveikinimu su Kaunu. Viena iš mėgstamiausių poeto vietų Kaune ir jo meninio įkvėpimo šaltinis buvo Gristupio upės slėnis, tuomet buvęs už miesto. Šiandien slėnis pavadintas poeto vardu, o centrinis objektas čia yra A. Mickevičiaus akmuo su užrašu A. M. – 1823 m. Pasakojama, kad jį asmeniškai iškalė poetas per susitikimą su draugais prieš pat išvykdamas iš Kauno. 1859 m. visi parko akmenys buvo panaudoti netoliese tiesiamai geležinkelio linijai, tačiau vienas jų buvo paslėptas upėje ir surastas tik po 1918 m. potvynio (arba kažkas tiesiog iškalė raides ir skaičius ant rasto akmens) ir pastatytas slėnyje esančiame parke. 1955 m., minint poeto gimimo šimtmetį, buvo pastatyta granitinė lenta su citata iš poemos „Gražina“.

Vėlesniais laikais planuota sukurti parką su paminklu poetui, tačiau iki šiol ši vieta atrodo apleista, sunkiai randama ir nepatraukli turistams. Vienintelė pastaraisiais metais padaryta pažanga sukėlė ne vieną viešą diskusiją Kauno spaudoje ir socialiniuose tinkluose.

Mickiewicz w sieci. O muzeach Adama Mickiewicza na świecie

Katarzyna Jakimiak

Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza

Adam Mickiewicz zaliczany do grona narodowych wieszczów, najwybitniejszy twórca epoki polskiego romantyzmu, uznawany jest za autora polskiej świadomości zbiorowej. Jego śmierć to początek wielkiego, nieustannego kultu poety, ciągłej obecności w życiu Polaków, niezależnie od historycznych wydarzeń i ich geopolitycznych konsekwencji. Nic więc dziwnego, że już od 1855 roku podejmowano, zarówno na terenach dawnej Rzeczypospolitej, jak i poza nimi, starania o upamiętnienie postaci i działalności poety. Stawiano mu pomniki i wmurowywano tablice pamiątkowe w miejscach jego pobytu. Dopiero odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 roku pozwoliło wznosić bardziej trwałe pamiątkowe miejsca – muzea, aż do II wojny światowej.

Po 1945 roku mickiewiczowskie muzea zaczęto wznosić na nowo; odbudowywano stare, zniszczone na skutek działań wojennych i stawiano nowe obiekty, odzyskiwano i pozyskiwano zbiory; tworzone mickiewiczowskie kolekcje. Większość z nich udostępniono publicznie w 1955 roku, roku 100 rocznicy śmierci poety.

Obecnie działają muzea: dwa na terenie Białorusi – w Zaosiu i Nowogródku, na Litwie – w Wilnie przy Bibliotece Uniwersyteckiej i w Kownie, we Francji w Paryżu w Bibliotece Polskiej, w Turcji w Stambule, w Polsce – w Warszawie i Śmiełowie. Do niedawna w Budziszewku, w Wielkopolsce, w budynku szkoły podstawowej mieszczącej się w dawnym zespole pałacowo-parkowym istniała otwarta w 1983 roku izba pamięci, zlikwidowana po przejęciu obiektu przez prywatnego właściciela. Od niedawna, bo od 2016 roku działa we Wrocławiu Muzeum Pana Tadeusza. I wszystkie, z wyjątkiem Warszawy i Wrocławia, znajdują się w miejscach pobytu Adama Mickiewicza.

Najwcześniej na terenie obecnej Białorusi, powstało Muzeum Adama Mickiewicza w Nowogródku. W 1930 roku w ścianę rodzinnego domu poety wmurowano tablicę pamiątkową, a we wrześniu 1938 roku otwarto Muzeum, zniszczone w czasie niemieckich nalotów w czerwcu 1941 roku. Ponownie udostępniono je 26 listopada 1955 roku, a w latach 1989-1990 polska firma Budimex przywróciła pierwotny kształt dworku z początku XIX wieku. We wrześniu 1992 roku otwarta została nowa ekspozycja – wspólne dzieło polskich i białoruskich muzealników. Obecna ekspozycję zrealizowali muzealnicy białoruscy. Znajdują się na niej

przedmioty domowego użytku pochodzące z wykopalisk przeprowadzonych w folwarku Zaosie, oryginalne podręczniki szkolne z przełomu XVIII i XIX wieku z których mógł uczyć się poeta, kopie świadectw chrztu i ukończenia szkoły dominikańskiej, książki prawnicze – warsztat pracy ojca, meble z przedwojennej ekspozycji i dworu Wereszczaków w Tuchanowiczach, kopie portretów Mickiewicza i jego przyjaciół, litografie z widokami miejsc pobytu, pierwsze wydania utworów. Drewniany dworek i zabudowania gospodarskie w Zaosiu spłonęły w 1915 roku. W 1927 roku w miejscu podjazdu do folwarku żołnierze polscy ustawili pamiątkowy obelisk, zniszczony podczas II wojny. W roku 1998 folwark został zrekonstruowany, a w jego pomieszczeniach przy pomocy polskich muzealników zrealizowano ekspozycję przedstawiającą historię folwarku. Wystrój pomieszczeń zaaranżowano w oparciu o przekazy historyczne i opisy Soplicowa.

Muzeum Adama Mickiewicza w Wilnie w zachowanym bez poważniejszych zmian domu w Zaułku Bernardyńskim działa od 1955 roku. Wiadomo, że pierwsze próby utworzenia Muzeum w tym mieście podjęto wkrótce po śmierci poety z inicjatywy entuzjastów jego twórczości i polskich i litewskich towarzystw naukowych. Na podstawie zachowanych materiałów archiwalnych wiemy, że przed 1889 roku istniał tu pokój, a samo muzeum najprawdopodobniej zostało założone w 1898 roku z okazji 100 rocznicy urodzin autora „Pana Tadeusza”. Po 1911 roku za sprawą redaktora Jana Konrada Obsta, w Zaułku Bernardyńskim udostępniano zwiedzającym kolekcję przywiezionych przez niego z Petersburga cennych przedmiotów opisanych przez Mickiewicza w „Panu Tadeuszu”.

W Kownie mieści się Szkolne Muzeum Adama Mickiewicza powstałe w roku 1955, początkowo w jednej z klas kowieńskiego gimnazjum, obecnie w gotyckim „Domu Perkuna” nieopodal dawnego kolegium jezuickiego. Prezentowane są tu kopie rękopisów wierszy i listów do przyjaciół, pierwsze wydania utworów, francuskie książki należące do poety.

Niestrudzony badacz życia i twórczości swojego ojca, kolekcjoner pamiątek po nim, Władysław Mickiewicz, w Bibliotece Polskiej w Paryżu – najstarszej polskiej placówce emigracyjnej - założył Muzeum Adama Mickiewicza. Od otwarcia w 1903 aż do śmierci w 1926 roku był jego kustoszem, stale poszukującym pamiątek po ojcu i powiększającym zbiory Muzeum. Muzeum Adama Mickiewicza w Paryżu przechowuje największe zbiory mickiewiczianów: rękopisów, dokumentów, przedmiotów, pamiątek osobistych, dzieł sztuki. Ekspozycja opowiada o życiu i twórczości poety, od narodzin aż do śmierci, w kontekście XIX-wiecznego Paryża z europejską historią w tle.

Stambulskie Muzeum Adama Mickiewicza mieści się w murowanym budynku, odbudowanym wiernie przez polskiego emigranta Jana Górczyńskiego w miejscu drewnianego,

który spłonął w 1870 roku i w którym Mickiewicz zmarł. W latach 1909 i 1933 wmurowano tu tablice pamiątkowe, a w roku 1955 otwarto Muzeum z symboliczną kryptą w podziemiach. Zły stan techniczny domu spowodował, że muzeum zamykano i otwierano kilkakrotnie: w latach 1984, 2005 i ostatnio w 2016 roku po kolejnym remoncie i osuszaniu podmakającego budynku. Kolejne wystawy przygotowywało warszawskie Muzeum Literatury, a ostatnią z nich biorący udział w konferencji – kustosz Piotr Prasula. Ekspozycja opowiada o życiu i twórczości poety, przy czym pobytowi poety w ówczesnym Konstantynopolu i jego działalności poświęcono najwięcej miejsca. Muzeum Adama Mickiewicza w Stambule jest oddziałem Muzeum Sztuki Tureckiej i Islamskiej, a polskie Ministerstwo Kultury i Sztuki oraz Ministerstwo Spraw Zagranicznych otaczają je szczególną opieką.

W Polsce działają obecnie Muzeum im. Adama Mickiewicza w Śmiełowie (Wielkopolska), Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie i Muzeum Pana Tadeusza we Wrocławiu. Jednakże tylko dwie pierwsze instytucje mają bezpośredni, historyczny związek z poetą.

Muzeum im. Adama Mickiewicza w Śmiełowie mieści się pałacu zbudowanym pod koniec XVIII wieku, w którym zatrzymał się poeta w sierpniu 1831 roku, w drodze z Paryża do Warszawy, do Rządu Narodowego. Na ziemiach polskich pod zaborem rosyjskim trwało wtedy powstanie listopadowe. Główną część ekspozycji stanowi Pokój Mickiewicza, z zachowanym stolikiem z lirą, który tu stał w czasie pobytu poety oraz pamiątki po jego córce Marii, która spędziła tu kilka miesięcy, a także jej ostatnie, paryskie łóżko. Ponadto serwantka z paryskiego mieszkania i pamiątki osobiste poety, listy pisane przez Mickiewicza do przyjaciół, pamiętnik Eugenii Morawskiej z Lubonii z wpisem poety, liczne wydania „Pana Tadeusza” oraz kolekcja ilustracji do tego poematu i plakatów do przedstawień teatralnych, a także pierwodruki utworów.

Warszawskie Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie, istniejące od 1950 roku, prezentuje obecnie czwartą, biograficzną ekspozycję mickiewiczowską. Dzięki bogatej kolekcji mickiewiczowskiej, stale zresztą powiększanej, możemy zaprezentować na wystawie ponad 500 eksponatów pochodzących w większości z naszych zbiorów. Posiadamy oryginały rękopisów „Grażyny” i 2 karty z „Pana Tadeusza” (całość rękopisu w zbiorach Ossolineum we Wrocławiu), korespondencję z przyjaciółmi, grypsy więzienne filomatów, ich listy z zesłania w głąb Rosji, korespondencję i dokumenty rodziny, pamiątki osobiste i rodzinne poety w tym podróżny kuferek i obrazek z nowogródzkiego domu, meble z paryskiego gabinetu, przedmioty użytkowe, portrety i fotografie rodzinne, pierwodruki wydań utworów, tłumaczenia i opracowania, plakaty i afisze teatralne, rzeźby i medalierstwo, pamiątki z dwóch pogrzebów

poety. A także osobisty księgozbiór poety z paryskiego Muzeum Mickiewicza, który znalazł się w naszym Muzeum wraz z olbrzymim fragmentem księgozbioru Biblioteki Polskiej w Paryżu w 1950 roku, przekazany po wojennych zawieruchach przez najwyższe władze radzieckie. Zbiór ten przechowywany jest na prawach depozytu. Jak już wspomniałam uzupełniamy tę kolekcję w sposób możliwie najbardziej całościowy, jednocześnie stale opracowując go i przygotowując okolicznościowe ekspozycje i publikacje poświęcone poecie i jego otoczeniu.

Najmłodszym z mickiewiczowskich muzeów jest wrocławskie Muzeum Pana Tadeusza. Działa zaledwie od 7 lat, a ekspozycja – z konserwatorskiej konieczności – wykorzystuje możliwości współczesnej technologii. Mamy tu więc przykład użycia cyfrowego substytutu oryginalnego rękopisu i wykorzystanie dla celów edukacyjnych prezentacji i prezentacji animowanych.

Wszystkie z opisanych placówek łączy jedno: ze względu na charakter zbiorów, specyfikę prezentowanych eksponatów, rodzaj wystaw, stanowią one muzea typu literackiego. I choć ten typ muzealnictwa wyodrębnił się stosunkowo niedawno, mniej więcej w połowie ubiegłego stulecia, dzisiaj przeżywa swoisty renesans. Dzieje się tak z m.in. z powodu zmian zachodzących w otoczeniu muzeów: społecznych i technologicznych, zmian w zapotrzebowaniu społecznym na określony rodzaj informacji i sposobie ich pozyskiwania, zmian w technologii ich przetwarzania i przekazywania. Coraz chętniej organizując wystawy wykorzystujemy nowe media, gdyż to one we współczesnym świecie dają nowe sposoby percepcji rzeczywistości, nowe sposoby myślenia i kreacji, poszerzają odbiór przekazu. „Muzea, które stosują w miejsce „kultu oryginału” metodę na przykład wirtualizacji historii (w Polsce Muzeum Powstania Warszawskiego) odnoszą frekwencyjny i psychologiczny sukces” (Dorota Folga-Januszewska).

Francuski filozof Jean Baudrillard w swoich rozważaniach stwierdza, że obraz stał się bardziej „rzeczywisty” niż sama „rzeczywistość”. Tam, gdzie istnieje powierzchnia bez głębi, gdzie mamy do czynienia jedynie z kopiami bez oryginałów, znajdujemy się w domenie hiperrealizmu. Jednym z najlepszych przykładów takiego hiperrealizmu jest Disneyland, który jest pedantycznie stworzoną „rzeczywistością” rzeczy, które nie istnieją w „rzeczywistym świecie”. Owa „disneylandyzacja” rzeczywistości stała się jednym z pożądanych przez publiczność i sponsorów kierunków przemian w nowych muzeach. Jednocześnie media i przekaz medialny pozbawiają nas coraz bardziej aktywności; dzięki przekazywanym przez nie informacjom, wszechobecnym wskazaniom co, jak i kiedy mamy robić, stajemy się bierni.

Oczekiwania współczesnych odbiorców wyznaczają muzeom nowe funkcje: mitologizacji historii, obiektów działań artystycznych, inspiratorów nowej sztuki, instytucji komercyjnych rządzonych wyłącznie zasadami rynku. I choć stosujemy tę samą nazwę „muzeum”, różnice między muzeami tradycyjnymi, z autentycznymi eksponatami i wirtualnymi są ogromne.

Pojęcie „muzeum” – od starożytności oznaczające miejsce kształcenia i twórczości - w początku XXI wieku uległo i ulega nadal przekształceniu, coraz częściej do miejsca całonocnego kształcenia i społeczno-światopoglądowej refleksji. Jednym z najbardziej powszechnych obecnie, globalnych wręcz, zjawisk jest tworzenie muzeów obejmujących wszystko, co nas otacza: to co występuje we wszechświecie, wytwory natury i dzieła człowieka.

Zgodnie z powszechnie przyjętą definicją muzeum jest instytucją gromadzącą, opracowującą, przechowującą i udostępniającą dobra i zabytki kultury. We współczesnym świecie następuje coraz silniejsze oddzielenie funkcji czysto poszukiwawczych i naukowych od edukacyjnych i rozrywkowych.

Najnowsza definicja ICOM-u, międzynarodowej organizacji muzeów, przyjęta w minionym roku (posiedzenie ICOM, Praga) podkreśla rolę edukacji kulturowej muzeów, ich szeroki udział w kreowaniu otwartości na współistniejące obok siebie kultury, kształtowanie większej otwartości na dziedzictwo kulturowe: „Muzeum jest trwałą instytucją służącą społeczeństwu, nie nastawioną na osiąganie zysku, która zajmuje się badaniem, gromadzeniem, konserwacją, interpretacją oraz prezentacją materialnego i niematerialnego dziedzictwa. Otwarte dla wszystkich, powszechnie dostępne i niewykluczające, muzea promują różnorodność i zrównoważony rozwój. Swoją działalność i sposoby komunikowania opierają na zasadach etyki, profesjonalnej rzetelności i społecznej partycypacji. Oferują zróżnicowane doświadczenia służące edukowaniu, rozrywce, refleksji i dzieleniu się wiedzą”.

Zmianie uległa także rola muzeów literackich w procesie edukacji kulturowej dzieci i młodzieży, jako szczególnej grupy odbiorców. Specjaliści od pedagogiki podkreślają rolę muzeów w przygotowaniu młodych ludzi do aktywnego, wielowymiarowego uczestnictwa w życiu kulturalnym, kształtowaniu zachowań sprzyjających ochronie dziedzictwa kulturowego, rozwijaniu wyobraźni, wrażliwości estetycznej, poznawaniu tradycji kultury narodowej w kontekście kultury współczesnej. Oferta edukacyjna muzeów w postaci lekcji muzealnych, wykładów tematycznych, ścieżek interpretacyjnych treści ekspozycji przyspieszają proces poznawania narodowej kultury, tradycji, literatury w poszerzonym kontekście historycznym uatrakcyjnijają ten proces.

Trzeba także zwrócić uwagę na nowy, szczególny rodzaj ludzkiej aktywności, tzn. turystykę. Ostatnia dekada XXI wieku to jej dynamiczny rozwój i rosnąca popularność. Pojawiły się w niej nowe trendy określane jako „turystyka weekendowa” i „turystyka kulturowa” związana ze szlakami kulturowymi. Ta pierwsza kategoria ogranicza cele turystyczne w czasie i przestrzeni do niewielkiego obszaru poznania i krótkiego czasu wolnego od pracy, z aktywnością skierowaną na różnorodne, nie zawsze poznawcze kulturowo, atrakcje. Natomiast drugie, zyskuje coraz większe znaczenie w kontekście dziedzictwa kulturowego świata. Szlaki kulturowe ograniczają się nie tylko do jednego czy kilku regionów, ale coraz częściej mają ponadnarodowy charakter. Definicja, powstała na bazie instrukcji UNESCO z 2005 roku dla usprawnienia wprowadzania zasad konwencji o Światowym Dziedzictwie Kulturowym, Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków – ICOMOS (od 1998 roku posiada własny Międzynarodowy Instytut Szlaków Kulturowych) podaje następującą definicję szlaku kulturowego: to „lądowy, wodny lub mieszany typ szlaku, oznaczony fizycznie i scharakteryzowany przez posiadanie własnej historycznej dynamiki i funkcjonalności, ukazujący rozwój ludzkości jako wielowymiarową i ciągłą wymianę dóbr, idei, wiedzy i wartości w obrębie krajów i regionów, jak również pomiędzy nimi, przez znaczne okresy czasu; powodującą wzajemną interakcję kultur w przestrzeni i czasie, którego odbiciem jest materialne lub niematerialne dziedzictwo”. Dynamiczny rozwój turystyki kulturowej, udzielane jej zwłaszcza w Europie instytucjonalne wsparcie, doprowadziły do wyodrębnienia osobnej kategorii szlaków kulturowych – Europejskich Szlaków Kulturowych. Po raz pierwszy wymienia je w 1985 roku rezolucja Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy, później dokumenty z 1987 roku powołujące Program Europejskich Szlaków Kulturowych i w 1997 roku Instytut Szlaków Kulturowych w Luksemburgu. Zadaniem Europejskich Szlaków Kulturowych ma być ukazywanie poprzez koncepcję podróży w czasie i przestrzeni, jak dziedzictwo poszczególnych państw Europy współtworzy wspólne dziedzictwo całego kontynentu i jednocześnie popularyzowanie podstawowych wartości Rady Europejskiej: demokracji, praw człowieka, różnorodności kulturowej, międzykulturowego dialogu.

W tym kontekście turystyka kulturowa nabiera nowego i coraz większego znaczenia, a organizacje turystyczne i biura podróży coraz częściej traktują ją jako odrębny segment oferty turystycznej. Sądzę, że ten trend wyznacza główny kierunek rozwoju muzeów w najbliższych latach. W tym, może przede wszystkim, muzeów poświęconych jednej postaci. Bowiem właśnie ten typ muzeów tworzy niezinstytucjonalizowane, o ile nie powstały w międzyczasie, naturalne szlaki kulturowe, gotowe niemalże do wykorzystania w ofercie turystycznej. Zatem, to biura podróży i organizacje turystyczne mogą paradoksalnie być zainteresowane istnieniem

sieci tego typu muzeów. Nie zapominajmy także o ekonomicznym aspekcie zagadnienia: sieć muzeów przyciąga coraz więcej zainteresowanych, turystów, potrzebujących miejsc noclegowych, restauracji i innych atrakcji. To z kolei wymusza powstawanie tzw. zaplecza turystycznego i tym samym wzrost zatrudnienia i zaangażowania w obsługę miejsca coraz większej liczby osób i lokalnych organizacji i przedsiębiorstw. Warunkiem jest dopasowanie oferty muzeum, nazwę ją „rozrywkową”, do oczekiwań odbiorców. Bowiem to one decydują o tym jak i w jakim stopniu muzea będą uznawane za „atrakcyjne” czyli warte zainteresowania. W tym kontekście szczególną rolę przypisuję estetyce wystawienniczej i rozkładaniu treści na różnych poziomach szczegółowości. O ile to możliwe, nie możemy bowiem zapominać o zadaniu „zachowania” czyli ochrony na przyszłość, powinniśmy budować ekspozycje z wykorzystaniem oryginalnych eksponatów, uzupełniając je o nowe media – projekcje, animacje, ścieżki dźwiękowe, zabiegi scenograficzne - jako dopełnienie i stymulację jak największej liczby zmysłów odbiorcy. To oznacza, że w muzealne projektowanie musimy angażować specjalistów na pierwszy rzut oka z muzealnictwem niemających nic wspólnego: psychologów, scenografów, architektów, muzyków. Paradoksalnie – to również odbiorcy muzealnej oferty. I zwracać szczególną uwagę na projektowanie oferty okolicznościowej, tak by w kilku muzeach nie powstawały w tym samym czasie te same czy bardzo podobne oferty.

Ważne wydaje się też podjęcie bardziej ścisłej współpracy muzeów „jednej postaci”, polegającej na udostępnianiu szerszej i atrakcyjnej wizualnie informacji o innych placówkach tego typu.

Pominę w swoich rozważaniach kwestie marketingowe i promocyjne, bowiem to nie one są przedmiotem moich rozważań.

Pozostaje jeszcze kwestia merytorycznej współpracy muzeów. Oferta turystyczna to przecież wynik żmudnej niekiedy i wieloletniej pracy „niewidocznej”, merytorycznej części muzeów. Wydaje mi się, że ścisłe współdziałanie pomiędzy muzeami może podnosić jakość efektów pracy muzealników. Ważne są wspólne wydawnictwa o charakterze naukowym i popularnonaukowym, bazy danych o zbiorach budowane z wykorzystaniem tych samych struktur, wymiana w miarę potrzeb eksponatów, wzajemne informowanie się o ciekawych nabytkach, może wspólne ich poszukiwanie.

Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie i pozostałe muzea mickiewiczowskie to świetny przykład takiej wielopłaszczyznowej współpracy. Jak już wspomniałam wcześniej nasi pracownicy brali udział w powstaniu ekspozycji w kilku muzeach, przede wszystkim tych poza granicami. Stale współpracujemy z Biblioteką Polską i Mu-

zeum Mickiewicza w Paryżu, m.in. przy opracowaniu paryskich zbiorów, badaniach archiwalnych. Utrzymujemy ścisły kontakt z muzeum w Stambule służąc merytoryczną pomocą, aranżując ekspozycje, sprawując ciągłą opiekę także w kwestiach wyposażenia IT. Nieco inaczej wygląda współpraca z muzeami w Wilnie i Nowogródku, polegająca na sporadycznych spotkaniach pracowników i wymianie wydawnictw. W ostatnich latach trzykrotnie organizowaliśmy spotkania autorskie kierownika wileńskiej palcówki, autora książek o tematyce mickiewiczowskiej – Rimantasa Šalny. Ekspozyty z naszych zbiorów znajdują się na ekspozycji w muzeum w Śmiełowie, a w razie potrzeby wspieramy kolegów pomocą merytoryczną.

Udostępniamy również nasze archiwa i korzystamy z zasobów naszych kolegów, jak choćby w uzupełnieniu treści dla Muzeum Pana Tadeusza we Wrocławiu. I nie ma wydarzenia mickiewiczowskiego, w którym nie bralibyśmy udziału.

I choć formalnie nie istnieje Szlak Mickiewiczowski, nawet na poziomie krajowym, to nasza oferta znajduje się w turystycznej ofercie Polskiej i Mazowieckiej Regionalnej Organizacji Turystycznej, ofercie Warszawy i informatorach i przewodnikach turystycznych.

Sądzę, że po zakończeniu zaplanowanego na najbliższe lata gruntownego remontu Muzeum i całkowitej zmianie stałej ekspozycji mickiewiczowskiej, a także na podstawie dotychczasowych doświadczeń i wieloletniej historii Muzeum, będziemy mogli myśleć o stworzeniu Europejskiego Szlaku Kulturowego Adama Mickiewicza. Bo jaka inna może być przyszłość tak wielu muzeów mickiewiczowskich rozsianych po współczesnym świecie?

Sklaida: apie Adomo Mickevičiaus muziejus visame pasaulyje

Katarzyna Jakimiak

Adomo Mickevičiaus literatūros muziejus

Adomas Mickevičius priskiriamas prie žymiausių šalies poetų – tai iškiliausias lenkų romantizmo kūrėjas, laikomas ir lenkų kolektyvinės sąmonės kūrėju. Jam mirus, susiformavo poeto kultas, A. Mickevičius tapo lenkų gyvenimo neatskiriama dalimi, nepriklausomai nuo istorinių įvykių ir geopolitinių pasekmių. Nieko nuostabaus, kad jau nuo 1855 m. tiek senosios Žečpospolitos teritorijoje, tiek ir už jos ribų nuspręsta įamžinti poeto asmenybę ir veiklą. Buvo statomi paminklai ir įrengiamos atminimo lentos jo buvimo vietose. Tik Lenkijai atgavus nepriklausomybę, 1918 m. atsirado galimybė įkurti tvarios atminties vietas – muziejus, veikusių iki Antrojo pasaulinio karo.

Po 1945 m. pradėtas iš naujo kurti A. Mickevičiaus muziejus. Buvo atstatomi seni karo suniokoti objektai ir statomi nauji; randami ir ieškomi rinkiniai; kaupiamos A. Mickevičiaus kolekcijos. Dauguma jų viešai tapo prieinamos 1955 m., minint 100 metų poeto mirties jubiliejų.

Šiuo metu veikiantys muziejai: du Baltarusijos teritorijoje – Zaosėje ir Naugarduke, Lietuvoje – prie Vilniaus universiteto bibliotekos ir Kaune, Prancūzijoje – Lenkų bibliotekoje Paryžiuje, Turkijoje – Stambule, Lenkijoje – Varšuvoje ir Šmielove. Dar neseniai Budziševske, Didžiosios Lenkijos vaivadijoje, pagrindinės mokyklos, įsikūrusios seno parko supamų rūmų ansamblyje, pastate 1983 m. atidaryti atminties namai likviduoti, objektui tapus privačia nuosavybe. Nuo 2016 m. Vroclave veikia Pono Tado muziejus. Ir visi muziejai, išskyrus Varšuvos ir Vroclavo, yra tose vietose, kur buvojo Adomas Mickevičius.

Anksčiausiai Adomo Mickevičiaus muziejus įkurtas dabartinės Baltarusijos teritorijoje, Naugarduke. 1930 m. prie gimtojo poeto namo sienos pritvirtinta atminimo lenta, o 1938 m. rugsėjį atidarytas muziejus, kuris buvo sunaikintas 1941 m. birželį vokiečių antskrydžių metu. Atkurtas 1955 m. lapkričio 26 d., o 1989–1990 m. Lenkijos firma „Budimex“ dvareliui grąžino originalią XIX a. išvaizdą. 1992 m. rugsėjį atidaryta nauja ekspozicija – bendras lenkų ir baltarusių muziejininkų darbas. Dabartinė ekspozicija įgyvendinta baltarusių muziejininkų. Ją sudaro kasinėjimų Zaosės palivarke metu rasti namų apyvokos daiktai, originalūs XVIII ir XIX a. mokykliniai vadovėliai, iš kurių tikėtina mokėsi poetas, krikšto liudijimo ir dominikonų

mokyklos baigimo pažymėjimo kopijos, teisės knygos – tėvo darbo sritis, iš prieškarinės ekspozicijos ir Vereščakų dvaro Tuchanowiczuose likę baldai, A. Mickevičiaus ir jo draugų portretų kopijos, litografijos su lankytų vietų vaizdais, pirmieji kūrinių leidimai.

Medinis Zaosės dvarelis gyvenamasis namas ir ūkiniai pastatai sudegė 1915 m. Prie palivarko 1927 m. lenkų kareiviai pastatė atminimo obeliską, sunaikintą Antrojo pasaulinio karo metu. 1998 m. palivarkas rekonstruotas, o kambariuose, padedant lenkų muziejininkams, įrengta palivarko istoriją atspindinti ekspozicija. Patalpos įrengtos remiantis istoriniais duomenimis ir Soplicos aprašymais.

Vilniaus Adomo Mickevičiaus muziejus veikia nuo 1955 m. mažai pasikeitusiame name, esančiame Bernardinų skersgatvyje. Žinoma, kad A. Mickevičiaus kūrybos entuziastų ir lenkų bei lietuvių mokslo draugijų narių bandyta įkurti muziejų toje vietoje po poeto mirties. Remdamiesi archyviniais duomenimis, žinome, kad iki 1889 m. čia buvo memorialinis kambarys, o muziejus greičiausiai įkurtas 1898 m., minint „Pono Tado“ autoriaus šimtąsias gimimo metines. Po 1911 m. redaktorius Janas Konradas Obstas pasistengė, kad ekspozicijos Bernardinų skersgatvyje taptų prieinamos lankytojams. Ten eksponuoti jo iš Peterburgo atvežti vertingi A. Mickevičiaus „Pone Tade“ aprašyti daiktai.

Kaune yra 1955 m. įkurtas Adomo Mickevičiaus muziejus, veikiantis prie mokyklos. Iš pradžių muziejus glaudėsi vienoje iš Kauno gimnazijos klasių, šiuo metu įsikūręs gotikiniuose Perkūno namuose, netoli nuo senosios jėzuitų kolegijos. Čia eksponuojamos eilėraščių rankraščių ir laiškų draugams kopijos, pirmieji kūrinių leidimai, poetui priklausiusios knygos prancūzų kalba.

Vladislavas Mickevičius, nenuilstantis tėvo gyvenimo ir kūrybos tyrinėtojas, atsiminimų apie jį rinkėjas, seniausioje lenkų išeivijoje veikiančioje įstaigoje – Paryžiaus lenkų bibliotekoje – įkūrė Adomo Mickevičiaus muziejų. Nuo atidarymo 1903 m. iki mirties 1926 m. buvo jo fondų saugotoju, nuolat ieškojo su tėvo atminimu susijusių daiktų ir gausino muziejaus rinkinius. Paryžiaus Adomo Mickevičiaus muziejuje sukaupti patys didžiausi rankraščių, dokumentų, memorialinių daiktų, meno kūrinių rinkiniai. Ekspozicijoje, pasitelkus XIX a. Paryžiaus ir Europos istorijos kontekstą, pasakojama apie poeto gyvenimą ir kūrybą nuo gimimo iki mirties.

Stambulo Adomo Mickevičiaus muziejus įsikūręs mūriniame pastate, lenko emigranto Jano Górczyńskiego tiksliai atstatytame vietoj 1870 m. sudegusio medinio namo, kuriame A. Mickevičius mirė. 1909 ir 1933 m. buvo įmūrytos atminimo lentos, o 1955 m. duris atvėrė muziejus su simboline kriptą požemyje. Prasta namo būklė lėmė, kad muziejus buvo uždaromas ir atidaromas kelis kartus: 1984 m., 2005 m. ir paskutinį kartą 2016 m., atlikus remontą ir sutvarkius

šlampantį pastatą. Parodos buvo parengtos Varšuvos literatūros muziejaus, paskutinę parodą parengė konferencijoje dalyvaujantis fondų saugotojas Piotras Prasula. Ekspozicija pasakoja apie poeto gyvenimą ir kūrybą, tačiau poeto gyvenimui ir veiklai tuometiniame Konstantinopolyje skirta daugiausiai vietos. Stambulo Adomo Mickevičiaus muziejus yra Turkijos ir islamo meno muziejaus padalinys, kurį ypač globoja Lenkijos kultūros ir meno bei Užsienio reikalų ministerijos.

Lenkijoje šiuo metu veikia Šmieliovo Adomo Mickevičiaus muziejus (Didžiosios Lenkijos vaivadija), Varšuvos Adomo Mickevičiaus literatūros muziejus ir Vroclavo „Pono Tado“ muziejus. Tačiau tik pirmos dvi institucijos turi tiesioginį istorinį kontaktą su poetu.

Šmieliovo Adomo Mickevičiaus muziejus įsikūręs XVIII a. pabaigoje statytame pastate, kuriame poetas buvo apsistojęs 1831 m. rugpjūtį pakeliui iš Paryžiaus į Varšuvą (Tautos vyriausybę). Nusileidus Rusijos uždangai, lenkų žemėse tuo metu vyko Lapkričio sukilimas. Pagrindinę ekspozicijos dalį sudaro A. Mickevičiaus kambarys, kuriame yra išlikęs staliukas su lyra, čia stovėjęs poeto laikais, taip pat poeto dukters Marijos, čia praleidusios kelis mėnesius, daiktai ir lova iš Paryžiaus. Be to, eksponuojamas servantas iš buto Paryžiuje, poeto memorialiniai daiktai, A. Mickevičiaus laišakai, rašyti draugams, Eugenijos Morawskos iš Lubonijos dienoraštis su poeto įrašu, daug „Pono Tado“ leidimų ir šios poemos ilustracijų bei teatrinių pristatymų plakatų kolekcija, taip pat kūrinių pirmieji leidimai.

Varšuvos Adomo Mickevičiaus literatūros muziejuje, veikiančiame nuo 1950 m., šiuo metu pristatoma ketvirta biografinė A. Mickevičiaus paroda. Kadangi muziejus yra sukaupęs turtingą A. Mickevičiaus kolekciją, kuri nuolat pasipildo naujais eksponatais, galime parodoje pristatyti daugiau nei 500 muziejinių vertybių, kurių didžioji dalis yra iš mūsų rinkinių. Turime „Gražinos“ rankraščių originalus ir 2 lapus iš „Pono Tado“ (visas rankraštis saugomas Vroclavo Osolinskių nacionalinio instituto rinkiniuose), susirašinėjimą su draugais, filomatų kalėjime rašytus laiškus, taip pat jų laiškus iš tremties Rusijoje, šeimos narių susirašinėjimą ir dokumentus, poeto asmeninius ir šeimos memorialinius daiktus, tarp kurių kelionės dėžutė ir paveikslėlis iš namų Naugarduke, Paryžiaus kabineto baldai, namų apyvokos daiktai, šeimos nuotraukos ir portretai, pirmieji kūrinių leidimai, vertimai, plakatai ir teatro afišos, skulptūros ir medaliai, memorialiniai daiktai iš dvejų poeto laidotuvių. Taip pat iš Paryžiaus Adomo Mickevičiaus muziejaus gautas asmeninis poeto knygų rinkinys, patekęs į mūsų muziejų 1950 m. kartu su dideliu Paryžiaus lenkų bibliotekos knygų rinkinio fragmentu. Minėtos knygos buvo perduotos aukščiausios sovietų valdžios pasibaigus pokario suirutei. Šis rinkinys saugomas depozito teiseimis. Kaip minėjau, pildome tą kolekciją taip, kad ji sudarytų visumą. Komplektuodami rinkinį, ruošiamo poetui ir jo aplinkai skirtas ekspozicijas ir publikacijas.

Jauniausias yra Vroclavo „Pono Tado“ muziejus. Veikia vos 7 metai, o ekspozicijoje (turint galvoje konservavimo būtinybę) panaudotos šiuolaikinės technologijos. Tai pavyzdys, kaip galima originalų rankraštį pakeisti skaitmenine kopija, vėliau ją panaudojant edukaciniams tikslams ir animacijoms.

Visas aprašytas įstaigas jungia vienas dalykas: pagal rinkinių pobūdį, pristatomų eksponatų specifiką, parodas tai – literatūros muziejai. Ir nors ši muziejininkystės rūšis palyginti nesena, apytikriai susiformavusi praėjusio šimtmečio viduryje, šiandien išgyvena savotišką renesansą. Tai vyksta dėl pačių įvairiausių pokyčių (visuomeninių ir technologinių) muziejų aplinkoje. Kinta visuomenės poreikiai gauti tam tikrą informaciją, taip pat gebėjimas jos ieškoti, pasikeitę ir technologijų kūrimo bei perteikimo būdai. Vis dažniau parodose panaudojamos naujosios medijos, kurios šiandien suteikia naujus tikrovės suvokimo, mąstymo ir kūrybos būdus, išplėsdamos informacijos perdavimo galimybes. „Muziejai, „originalo kulto“ vietoje pasitelkiantys, pavyzdžiui, virtualios istorijos metodą (Lenkijoje – Varšuvos sukilimo muziejus), sulaukia didesnio lankytojų skaičiaus ir laimi psichologiniu požiūriu“ (Dorota Folga-Januszewska).

Prancūzų filosofas Žanas Bodrijaras tvirtina, kad paveikslas tapo „tikroviškesnis“ nei pati „tikrovė“. Ten, kur paviršius be gelmės, kur kopijos be originalų, yra hiperrealizmo domainas. Vienas geriausių tokio hiperrealizmo pavyzdžių yra „Disneyland“. Tai pedantiškai sukurta „realiame pasaulyje“ neegzistuojančių daiktų „tikrovė“. Tokia tikrovės „disneylandizacija“ tapo viena iš lankytojų ir rėmėjų pageidaujamų muziejų permainų kryptių. Tuo pačiu metu medijos ir jomis perduodama informacija vis labiau eliminuoja mūsų aktyvumą. Negavę žinutės, ką, kaip ir kada turime daryti, tampame pasyvūs.

Šiuolaikinių lankytojų lūkesčiai deleguoja muziejams naujas istorijos mitologizavimo, meno įveiklinimo, naujų meno rūšių inspiravimo, komercinės institucijos, besivadovaujančios rinkos dėsniais, funkcijas. Ir nors vartojame tą pačią „muziejaus“ sąvoką, skirtumas tarp tradicinių, kaupiančių autentiškus eksponatus, ir virtualių muziejų – didžiulis.

Nuo seno muziejus buvo suvokiamas kaip lavinimo ir kūrybiškumo ugdymo vieta. Tačiau XXI a. pradžioje muziejaus pobūdis kito ir tebekinta, vis dažniau jį suvokiant kaip ugdymo, truncančio visą gyvenimą, komponentą ar vietą, skirtą visuomeninėms-pasaulėžiūrinėms refleksijoms. Viena iš labiausiai šiuo metu paplitusių, galima sakyti, globalių, tendencijų yra muziejų, apimančių viską kas mus supa (visatos elementai, gamtos kūriniai, žmogaus veiklos produktai), kūrimas.

Pagal visuotinai priimtą apibrėžimą muziejus yra institucija, kurioje kaupiamos, tvarkomos, saugomos ir visuomenei pateikiamos meno vertybės ir kultūros paminklai. Šiuo metu ryškus mokslo-tiriamųjų ir edukacinių-pramogų funkcijų atskyrimas.

Pagal naujausią tarptautinės muziejų organizacijos ICOM praėjusiais metais (ICOM posėdis, Praha) priimtą muziejaus sampratą svarbiausia yra muziejaus kultūrinės edukacijos funkcija, atvirumo kūrimas greta egzistuojančioms kultūroms ir kultūriniam palikimui bendrai: „Muziejus yra tvari visuomenės poreikius tenkinanti institucija, nesiekianti pelno, tyrinėjanti, kaupianti, konservuojanti, interpretuojanti bei pateikianti visuomenei materialų ir nematerialų paveldą. Muziejai yra atviri ir visuotinai prieinami visiems be išimties, muziejai populiarina įvairovę ir tolygų progresą. Muziejų veikla ir komunikavimo būdai grindžiami etikos, profesinio dalykiškumo ir visuomeniškumo principais.“

Literatūros muziejai išgyveno tam tikras permainas vaikų ir jaunimo, kaip ypatingos lankytojų grupės, kultūrinės edukacijos srityje. Pedagogai pabrėžia muziejų išskirtinę funkciją parengiant jaunus žmones aktyviam ir įvairiam dalyvavimui kultūriniame gyvenime, formuojant įgūdžius, reikalingus kultūriniam paveldui saugoti, turtinti vaizduotei, estetiniam pagaulumui, pažinti tradicinę tautos kultūrą šiuolaikinės kultūros kontekste. Muziejų edukacinių veiklų pasiūla apima muziejuje skaitomas paskaitas, teminius pranešimus, informacinius takelius, aiškinančius ekspozicijos turinį. Šios veiklos tautos kultūros, tradicijų, literatūros pažinimo procesą platesniame istoriniame kontekste daro patrauklų.

Reikia atkreipti dėmesį į naują aktyvumo rūšį, vadinamąjį turizmą. XXI a. pastarąjį dešimtmetį turizmas plėtojosi ir populiarėjo. Atsirado naujų kultūros kelio požymių turinčių atmainų, apibrėžiamų kaip „savaitgalinis turizmas“ ir „kultūrinis turizmas“. Pirmoji kategorija apima laiką ir erdvę ribotus turistų tikslus, kai laisvu nuo darbo laiku siekiama pažinti nepernelyg platų kultūrinį kontekstą, užsiimti įvairiomis veiklomis, nebūtinai orientuotomis į kultūrinį pažinimą. Tuo tarpu antroji įgyja vis didesnę reikšmę pasaulio kultūrinio palikimo kontekste. Būdai, kuriais perduodama kultūra, neapriboti vienu ar keliais regionais, bet vis dažniau įgyja tarptautinį pobūdį. Apibrėžimas, suformuluotas remiantis 2005 m. UNESCO instrukcija, pagal kurią įteisinami Pasaulio kultūrinio palikimo konvencijos ir Tarptautinės paminklų apsaugos tarybos – ICOMOS pagrindai (nuo 1998 m. administruoja Tarptautinį kultūros kelių institutą), taip nusako kultūros kelią: tai „sausumos, vandens arba mišrus kelias, fiziškai pažymėtas ir kuriam būdinga originali istorinė dinamika ir funkcionalumas, atspindintis žmonijos raidą vykstant nuolatiniais įvairios apimties kultūros turtų, idėjų, žinių ir vertybių mainams tiek atskirų šalių ir regionų, tiek tarptautiniame kontekste per ilgą laiko tarpą; sąlygojantis abi-

pusę kultūrų sąveiką, pasireiškiančią materialiu ir nematerialiu palikimu laike ir erdvėje“. Kultūrinio turizmo spartus plėtojimasis, Europos šalių skiriama institucinė parama sąlygojo ypatingos kultūros kelio kategorijos – Europos kultūros kelių – išskyrimą. Pirmą kartą ji paminėta 1985 m. Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rezoliucijoje, vėliau sekė 1987 m. dokumentai, apibrėžiantys Europos kultūros kelio programą, ir nuo 1997 m. – Liuksemburgo kultūros kelių institutas. Europos kultūros kelių, remiantis kelionės laiku ir erdvėje koncepcija, uždavinys parodyti, kaip atskirų Europos valstybių palikimas prisideda prie viso kontinento kultūrinio palikimo kūrimo, taip pat populiarinti Europos Tarybos pamatines vertybes: demokratiją, žmogaus teises, kultūrų įvairovę, tarpkultūrinį dialogą.

Šiame kontekste kultūrinis turizmas įgyja vis didesnę reikšmę, o turizmo organizacijos ir biurai jį traktuoja kaip atskirą turizmo segmentą. Manau, kad ši kryptis žymi muziejų vystymosi artimiausiais metais linkmę. Visų pirma tai aktualu muziejams, kurių ekspozicijos skirtos vienai asmenybei. Būtent šiam muziejų tipui atstovauja neinstitucionalizuoti natūralūs kultūros keliai, kurie gali būti pasiūlyti turistams. Be to, kelionių biurai ir turizmo organizacijos gali būti suinteresuotos tokio tipo muziejų tinklo egzistavimu. Nereikia pamiršti ir ekonominės klausimo pusės: muziejų tinklas pritraukia vis daugiau besidominčių, turistų, kuriems reikia nakvynės, restoranų ir kitų pramogų. Tai skatina vadinamojo turistinio užnugario kūrimąsi, kai sukuriami naujų darbo vietų, atsiranda aptarnaujančio personalo poreikis, pritraukiamos vietinės organizacijos ir verslininkai. Kad atitiktų lankytojų lūkesčius, paslaugų pasiūlymas turi turėti „pramogų“ aspektą, nes lankytojai sprendžia apie muziejaus „patrauklumą“ ar įdomumą. Šiame kontekste svarbi parodos, jos turinio ir įvairių detalių pateikimo estetika. Turime nepamiršti priesako „išsaugoti“ ateities kartoms, ekspozicijoms pasitelkti originalius eksponatus, papildydami juos naujausiomis medijomis (projekcijomis, animacijomis, garso takeliais, scenografijos elementais) taip, kad labiausiai stimuliuotume lankytojų pojūčius. Tai reiškia, kad į muziejinių kystės sritį turi ateiti iš pirmo žvilgsnio nieko bendro su muziejumi neturintys žmonės: psichologai, scenografai, architektai, muzikai. Paradoksalu, tačiau jie irgi muziejaus lankytojai. Svarbu atkreipti dėmesį į muziejaus siūlomas veiklas tam, kad skirtinguose muziejuose tuo pačiu metu nebūtų pasiūlyta tokių pačių ar labai panašių veiklų.

Taip pat svarbus glaudesnis „vienos asmenybės“ muziejų bendradarbiavimas, skatinantis platesnės ir vizualiai patrauklesnės informacijos apie kitas tokio tipo įstaigas pateikimą.

Pranešime neaptariau rinkodaros ir reklamos klausimų, nes jie nėra mano analizės objektas.

Lieka dar esminis muziejų bendradarbiavimo klausimas. Pasiūlymai turistams tai kar-
tais nuobodaus ir ilgamečio „nematomo“ didžiosios dalies muziejų darbo rezultatas. Mano ma-
nymu, glaudus muziejų bendradarbiavimas gali pagerinti muziejininkų darbo kokybę. Svarbūs
bendri mokslo ar mokslo populiarinamojo pobūdžio leidiniai, bendrų struktūrų pagrindu sukur-
tos duomenų bazės, pagal poreikius vykdomas apsisikeitimas eksponatais, pasidalinimas infor-
macija apie įdomius pirkinius, galbūt bendra jų paieška.

Varšuvos Adomo Mickevičiaus literatūros muziejus ir kiti A. Mickevičiaus muziejai –
puikus tokio daugiapakopio bendradarbiavimo pavyzdys. Kaip jau minėjau, mūsų darbuotojai
prisidėjo prie ekspozicijų kūrimo keliuose muziejuose, visų pirma užsienyje. Nuolat bendradar-
biaujame su Paryžiaus lenkų biblioteka ir Paryžiaus Adomo Mickevičiaus muziejumi, be kita
ko, tvarkant Paryžiaus rinkinius, tiriant archyvus. Palaikome glaudų ryšį su muziejumi Stam-
bule, teikiame esminę pagalbą, padedame rengti ekspozicijas, konsultuojame informacinių
technologijų klausimais. Šiek tiek kitaip bendradarbiaujame su muziejais Vilniuje ir Naugar-
duke. Paprastai apsiribojama pavieniais darbuotojų susitikimais ir apsisikeitimu leidiniais. Pas-
taroju metu tris kartus organizavome susitikimą su Vilniaus įstaigos vadovu, knygų apie A-
domą Mickevičių autoriumi Rimantu Šalna. Eksponatai iš mūsų rinkinių yra muziejuje Šmie-
lioje, o prireikus padedame kolegoms.

Mūsų archyvai prieinami kolegoms, taip pat naudojamos ir kolegų turimais resursais,
teikiame medžiagos Vroclavo „Pono Tado“ muziejui. Ir dalyvaujame visuose Adomui Micke-
vičiui skirtuose renginiuose.

Ir nors formaliai nėra Adomo Mickevičiaus kelio, netgi šalies lygmeniu, mūsų muzie-
jus įtrauktas į Lenkijos turizmo ir Mazovijos regioninės turizmo organizacijos bei Varšuvos
turizmo kryptių pasiūlymus, informacija apie muziejų pateikta turistų vadovuose.

Manau, kad per artimiausius metus atlikus suplanuotą kapitalinį muziejaus remontą ir
iš esmės pakeitus nuolatinę Adomui Mickevičiui skirtą parodą, taip pat įvertinus ilgametę patirtį
ir ilgą muziejaus istoriją, bus galima svarstyti apie Europos Adomo Mickevičiaus kultūrinio
kelio sukūrimą. Kokia gi kitokia galėtų būti po šiuolaikinį pasaulį išsibarsčiusių Adomo Mic-
kevičiaus muziejų ateitis?

Salon poetów w Bibliotece Arsenau

Maryla Śledzianowska

Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza

Adam Mickiewicz w Paryżu znalazł się po raz pierwszy w czerwcu 1831 roku, kiedy jechał do Warszawy ogarniętej powstaniem listopadowym. Jak wiadomo do Ojczyzny nie dotarł, natomiast w lipcu 1832 roku zdecydował się wybrać los emigranta i ponownie przyjechał do Paryża. Jeszcze kilkakrotnie opuszczał miasto i Francję, po raz pierwszy wiosną 1832 roku żeby pielęgnować śmiertelnie chorego przyjaciela Stefana Garczyńskiego, potem w 1839 roku, kiedy wyjechał już z rodziną (z żoną Celiną i dwojgiem starszych dzieci) do Szwajcarii, gdzie w Akademii Lozańskiej otrzymał posadę profesora literatur klasycznych.

Do Paryża powrócił w październiku 1840 roku, kiedy został nominowany na profesora katedry literatur słowiańskich w publicznej uczelni Collège de France. Poeta zaczął się wówczas starać o naturalizację¹, której się nigdy nie doczekał...

W dniu 31 października 1852 roku² nadeszło do niego pismo ministra oświecenia Hippolyte'a Fourtoula o nominacji do Biblioteki Arsenau. Biblioteka Arsenau powstała na początku XVIII wieku jako prywatny zbiór markiza de Paulmy, kolekcjonera. Od 1757 roku mieściła się w budynkach Arsenau przy ulicy Sully. Znajdowały się w niej rzadkie druki o tematyce literackiej i historycznej, a także duża kolekcja rękopisów średniowiecznych i sztychów /j.w.s.46/. Jeszcze za życia markiza, zgodnie z jego wolą, zbiory biblioteki były udostępniane uczonym do prowadzenia badań. Bibliotekę udało się ocalić przed wandalizmem rewolucyjnym, a mocą dekretu z 27 lipca i 2 września 1793 roku zbiory zostały upaństwowione i ustanowione dobrem narodowym. 28 kwietnia 1797 roku biblioteka została udostępniona szerokiej publiczności. Przez pierwsze lata nie cieszyła szczególnym zainteresowaniem, odwiedzana głównie przez wąskie grono amatorów zakurzonych dokumentów. Nie stanowiła też żadnego wyjątkowego punktu na mapie Paryża. To się zmieniło, kiedy 14 kwietnia 1824 roku, Charles Nodier, romantyk, autor nowel i opowiadań fantastycznych, dramaturg, objął posadę głównego bibliotekarza Biblioteki Arsenau.

Spotkania, które przypadły na czas Restauracji Bourbonów i pierwsze lata monarchii lipcowej, odbywały się w każdą niedzielę gromadząc elitę literacką i artystyczną. Wówczas

¹ Prośbę o naturalizację złożył 15 kwietnia 1841 roku. Por. *Mickiewicz. Encyklopedia*, s. 363

² Ksenia Kostenicz, *Kronika życia i twórczości Mickiewicza*, t. *Styczeń 1850-26 listopada 1855*, Warszawa 1978, s.199.

Arsenał był jednym z głównych i najważniejszych miejsc romantyzmu, „instytucją literacką” otwartą na wszystkie dziedziny sztuki: literaturę, teatr, historię, krytykę, malarstwo, muzykę i rzeźbę. Cały literacki i artystyczny Paryż, przekroczył przynajmniej raz próg tego salonu. Nodier przyciągał grupę skupioną wokół „la Muse française” – czołowego pisma romantyków francuskich, gdy grupa ta przestała istnieć³.

Bywali tu tacy twórcy jak Victor Hugo, Alfred Musset, Alexandre Dumas, Honoré de Balzac, Théophile Gautier, Gérard de Nerval, Eugène Delacroix, Ferenc Liszt, a także całe tabuny innych, mniej znanych twórców.

Choć te improwizowane spotkania miały charakter nieformalny, stały się jednak okazją, do tworzenia idei romantycznych, których wpływ emanował na cały dziewiętnasty wiek.

Ale przede wszystkim były to spotkania towarzyskie pod znakiem dobrej, głośnej zabawy, tańców, bali przebieranych i maskowych. Wszyscy goście na czele z gospodarzem uwielbiali żarty i śmiech. Prawie wszystko działo się bardzo spontanicznie, bez wcześniejszego planu.

Marie Nodier, córka pisarza, wspomina, że wymyślano gry słowne, gry literackie.

Porozumiewano się sekretnym językiem, szyfrem zrozumiałym tylko dla wtajemniczonych. Arsenał funkcjonował przy pomocy swoich własnych kodów.

Charakterystyczny był również rodzaj poczucia humoru romantycznego i samych romantyków, oparty na ironii, ośmieszaniu, przedrzeźnianiu.

To paradoks romantyczny: poważny i wielkiej wagi ton w twórczości i ekstrawagancie, szalone zabawy.

Nodier był wspaniałym gawędziarzem, którego zdolność opowiadań była niewyczerpana. O czym gawędzono? O starożytnych Grekach, o ich literaturze, o literaturach Północy, o protestantyzmie i o Biblii. Nodier opowiadał o Robespierre i o Kościuszcze⁴. Poruszał się z równą swobodą w wielu, przeciwstawnych często tematach.

Mówił o polityce, o filozofii, o tradycji, a następnie, jako zasłużony entomolog, płynnie przechodził na historię naturalną...

Znana była historyjka, którą opowiedział Madame Hugo, o mikroskopijnym insekcie, którego ożywił jedną kroplą wody, co potem Dumas wykorzystał do swojego opowiadania.

Nodier lubił rzeczy dziwne i niepokojące i taka była jego twórczość. Napisał powieść „Smarra” czyli „Demony nocy”, rodzaj długiego, koszmarnego snu z licznymi scenami czarów

³ Adam..., Lit. Fr. t. 2, s. 79

⁴ S.75

i grozy. Podróż do Szkocji przyniosła powieść „Trilby” (1822), historię skrzata, który zamieszkał w chacie rybaka. Po roku 1830, kiedy powodzenie zyskały *Opowieści* Hoffmana, Nodier napisał cudowną „Wrózkę okrucichów”, jedno ze swoich najlepszych opowiadań. Był autorem powieści fantastycznych, interesował się literaturą angielską i niemiecką, ludowymi podaniami, wierzeniami, pieśniami Słowenii⁵.

W jego salonie w Arsenaie, najczęściej w niedziele, w przerwach między szalonymi zabawami, czytano poezję. Sygnał dawał gospodarz.

Czytanie odbywało się według form oficjalnych i formalnego protokołu. Nodier wystosowywał „wezwanie” pisemne i imienne, data była ściśle określona, godziny wojskowe. Odbywała się ceremonia *quasi* sakralna. Początek następował zwykle o godzinie 10 wieczorem. Na przygotowanym stoliku, znajdowała się szklanka wody i dwie świece. Autor czytał nie z rękopisu, ale z książki drukowanej. Wieczór wydawał się chwilą, publiczność drżała z emocji. Tak było, kiedy na przykład Alfred de Musset zamiast kilku strof, przeczytał cały tom sztuk, być może dwa tysiące strof.

W Arsenaie odbywała się konsekracja młodych poetów, obowiązkowa dla tych, którzy marzyli by dostać się do poetyckiego kręgu, dla których recytacja w Arsenaie, była rodzajem rytualnej inicjacji.

Nodier zawsze zachęcał do improwizacji. Nie znosił pozy, pochwalał naturalność, częstą naiwność i nieśmiałość debiutanta.

Dla tych regularnie przyjmowanych poetów z prowincji. Dla nich Nodier miał szczególną sympatię i którzy stanowili nieodmierne tło Arsenału, salon stanowił rodzaj trampoliny do kariery czy przynajmniej lepszej sytuacji. Powstał nawet pomysł powołania „l’Académie Provinciale”⁶.

Natomiast ze znanych poetów oraz swoich własnych poezji często robiono pastisze, wszystko dla śmiechu.

Nodier zgadzał się także wypożyczać swój salon innym, np. kiedy Lamartine był w Paryżu, tu urządził wieczór i czytał swoje „Méditations”.

Z losami Arsenału znacząco związane był Victor Hugo. Salon w Arsenaie był jego drugim domem. Z Charles’em Nodier łączyła go nie tylko serdeczna przyjaźń, ale też wspólnota twórcza; często mówiło się o wpływach tego ostatniego na wiele dzieł Victora Hugo. Być może dlatego przyjaźń ta nie przetrwała. Nodier wprawdzie posłużył jako pierwowzór postaci ojca

⁵ Adam, s. 79

⁶ S. 379-380

Mabeuf z „Nędzników”, ale dla Victora Hugo, Nodier był przede wszystkim entomologiem i bibliofilem, a dopiero potem pisarzem, należącym jednak do drugorzędnej historii literatury. Z czasem stosunki obu pisarzy znacznie się ochłodziły, a ostateczne „zerwanie” nastąpiło w 1829 roku.

Honoré de Balzac należał do gości „drugiej fali” zapraszanych do Arsenau⁷. Podobnie jak Alexandre Dumas, został wprowadzony do Arsenau w roku 1829. Podkreślał autentyczność spotkania towarzyskiego i przyjacielskiego w salonie Nodiera, gdzie nie było nudy, sztuczności i wyrachowania, nawet literackiego. To wyróżniało Arsenau od wśród innych salo-
nów Paryża. Balzac pozostał wierny w przyjaźni Nodierowi nie opuszczając go nawet wtedy, gdy gwiazda popularności Nodiera przygasła. Prosił go o napisanie wstępu do „Comedie humaine”. Balzac zaczerpnął wiele inspiracji z Arsenau i z Nodiera. Z kolei Nodier inspirował się Balzakiem (*l’Auberge rouge*) w opisie oberży we „Wróżce okrucichów”.

Obaj pisarze mieli podobne zainteresowania: odmiennymi stanami świadomości, zjawiskami paranormalnymi palingenezą etc.

Istotne jest, że Nodier był wielkim zwolennikiem i orędownikiem odnowy zainteresowania Średniowieczem. W roku 1820 rozpoczął kampanię na rzecz ocalenia zabytków archeologicznych, starych zamków i budynków klasztornych, które we Francji porewolucyjnej były realnie zagrożone. Powstawały całe konsorcja wykupujących te zabytki, które następnie niszczone i sprzedawano w częściach amatorom starożytności. Nodier podróżował po całym kraju dokumentując zagrożone zabytki. Następnie publikował te zapisy w cyklicznym wydawnictwie „Voyages pittoresques et romantiques dans l’Ancien France”⁸. Nodier uwielbiał podróże nie tylko krajowe⁹. Był między innymi w Odessie, gdzie rzekomo miał zostać profesorem ekonomii politycznej. Był aktywnym podróżnikiem, niczym osiemnastowieczny *curieux*.

Jednym z gości stale zapraszanych do Arsenau był znany krytyk Charles-Augustin de Sainte-Beuve, którego Nodier poznał na początku lata 1827, za pośrednictwem Victora Hugo.

Arsenal był nie tylko miejscem dla teorii, gromadzili się tam także ci, którzy tworzyli wydawnictwa literackie: poeci, ilustratorzy, graficy, wydawcy, drukarze, intrologatorzy, dziennikarze, redaktorzy. Tak narodziło się wiele albumów, tomów poetyckich, wydawnictw nutowych, wspaniałych i ambitnych książek, przy których współpracowali przyjaciele Charlesa Nodier.

⁷ S. 341

⁸ S. 160

⁹ S. 174

W roku 1834, po ukazaniu się przedmowy do „Mademoiselle de Maupin” Theophila Gautier, gdzie została sformułowana doktryna „sztuki dla sztuki”, stwierdzono, że nie ma o co walczyć, bo romantyzm to już nie arena walki, a spokojne pole¹⁰.

Poeci byli zgodni, że od 1834 roku nie było już możliwości przeżycia wspólnej przygody. Od czasu rewolucji lipcowej, romantyzm nie mógł już liczyć na dynamizm działania grupy, na wspólne programy, jak to było za czasów Restauracji, kiedy walczono z imperializmem klasycyzmu. Misja Arsenału została zakończona¹¹. Tym niemniej, Arsenau dekady 1824-1834 był obrazem epoki z całą jej złożonością i zróżnicowaniem.

Była to przestrzeń na skrzyżowaniu tradycji i nowoczesności. Podobnego typu wieczory towarzyskie i naukowe, powrócą w przyszłości na spotkaniach symbolistów (les soirées de Médan), a potem w postaci spotkań eksperymentalnych surrealistów.

Nodier jako idealny gospodarz, spajał wszystko: zawsze obecny nigdy niczego nie narzucający. Arsenau realizował marzenia o jedności romantycznej, a po pierwszych rozdźwiękach, podtrzymywał wrażenie tej jedności. W Arsenaie przyjmowano z wielką atencją zarówno wielkich poetów jak i tych mniej czy nawet zupełnie nieznanymi. Bardzo ważne jest także otwarcie Arsenału na kobiety i ich twórczość, miejsce w literaturze.

Salon za swojego czasu stał się mitem i legendą, o której pamięć się zbyt szybko wy paliła.

W Arsenaie panował raczej duch romantyzmu niż doktryny. Była to swoista wieża Babel, skąd dolatywały głosy różnej maści reformatorów: od tych najbardziej zdeterminowanych po umiarkowanych tworzących romantyzm o różnych obliczach.

Mickiewicz w Arsenaie

Dla Adama Mickiewicza, Biblioteka Arsenału była przede wszystkim miejscem pracy, która faktycznie, rozpoczęła się miesiąc po oficjalnej nominacji, 30 listopada 1852 roku.

W poprzedzającym dniu, 29 listopada, Mickiewicz otrzymał pismo od administratora Biblioteki Arsenału, Vieillard de Boismartina¹², z informacją, że wznowiona została działalność działu rękopisów [czytelnia?] i że dyżury Mickiewicza wypadają we wtorki od godziny 10 00. Jednocześnie, Boismartin informował że przyznano Mickiewiczowi mieszkanie służbowe, zajmowane dotychczas przez poprzednika Felixa Ravaissona (Felix Ravaisson). Początkowo poeta przychodził do Biblioteki w wyznaczonych godzinach swoich dyżurów, mieszkając ciągle

¹⁰ S. 795

¹¹ S. 802

¹² Vieillard de Boismartin – poeta i dramaturg. W latach 1826-1863 był kustoszem i administratorem w bibliotece Arsenału.

z rodziną przy ulicy Notre-Dame-des-Champs 76. Mickiewiczowie przeprowadzili się do Arsenału dopiero w kwietniu następnego (1853) roku.

Wobec nowej sytuacji zawodowej, poeta nie wydawał się zbyt entuzjastyczny. Na początku grudnia 1852, pisał do swego brata Franciszka:

„Po różnych prześladowaniach dano mi miejsce w Bibliotece. Mam tylko dwa tysiące franków pensji, co jest na Paryż niczym.”

Zaś w styczniu 1853, do Andrzeja Towiańskiego:

„Obowiązki terażniejszej służby bibliotecznej nie wymagają wysilenia, ale mi zabierają pół tygodnia i dość są uciążliwe”.

W kwietniu 1853 roku, do Karoliny Łubieńskiej-Wodpołowej:

„Zatrudnienia służbowe w Arsenale są raczej nudne niż trudne. Ja się wcale nie skarżę na nic...”

Ze wspomnień córki Marii wynika, że chodziło o to, że Mickiewicz nie mógł się zajmować swoimi sprawami („czytać, pisać”), bo „przeszkadzali mu interesanci-czytelnicy”. Poeta był znaną osobą, więc wielu było takich, którzy przychodzili do biblioteki żeby go tylko zobaczyć. Wywoływało to pewną niechęć i zniecierpliwienie u jego współpracowników (bibliotekarze Loudoun i Henri de Bournier). Tym niemniej zwierzchnicy (Viellard de Boismartin i Laurent de l’Ardeche) bardzo Mickiewicza cenili.

Pamięć o nieprzystosowaniu poety do pracy bibliotecznej znajdziemy także w relacjach z tamtych lat syna Władysława:

„Zajęcia biblioteczne ograniczały jego żądzę czynu. „Pochowano mnie wśród umarłych” – powiedział pewnego dnia, pokazując tysiące tomów, znajdujących się w salach gdzie pracował”.

Mówiąc te słowa, Mickiewicz nie myślał z pewnością ani o początkach tego miejsca, ani o jego barwnych dziejach, kiedy tu właśnie budował się duch romantyzmu francuskiego.

Całe mieszkanie w Arsenale, w tym słynny salon (który był niewielki i mierzył trzydzieści metrów kwadratowych) również nie wzbudzało zachwytów, co możemy przeczytać we „Wspomnieniach” najstarszej córki poety Marii:

[W gmachu], „wystawionym na południe, czyste mieliśmy wprawdzie powietrze, piękny rozległy widok przeciwległego brzegu rzeki [...], ale latem gorąco było wielkie. Skarzyliśmy się też na niewygodę obszernego, ale źle rozłożonego mieszkania i na okna, które, że

nisko się otwierały, ojciec, lękający się bardzo wypadków z dziećmi, do połowy zakratować kazał, tak że zdawało nam się, iż w klatce lub za klauzurą siedzimy.”¹³

Jeszcze bardziej radykalne skojarzenie miała przyrodnia siostra Celiny Mickiewiczowej, Zofia Szymanowska, kiedy przyjechała do Mickiewiczów z Włoch:

„Pierwsze wrażenie przyjemnym nie było: ciemne mury, ogromne sklepienia, długie korytarze przypominały klasztor lub więzienie”.

„Pod oknami płynęła Sekwana, widok [Mickiewicz] miał rozległy na wyspę Świętego Ludwika, Pantheon i Ogród Botaniczny. Śmiejąc się rzekł do Laurent’a de l’Ardèche, który mu robił honory pokojów zajmowanych niegdyś przez Karola Nodier: „Quelle vue magnifique! Combien de ministres à Paris n’ont pas la pareille!”¹⁴

Gmach, w którym mieszkali Mickiewiczowie, stał przy ulicy Sully, obok alei Henri IV, łączącej plac Bastylli z Wyspą św. Ludwika. Za czasów Mickiewicza, okna rzeczywiście wychodziły na rzekę. Była to odnoga Sekwany, później zasypana i zamieniona na bulwar Morland. Ten bulwar właśnie stanowi dziś widok, który ogląda się dziś z okien mieszkania zajmowanego niegdyś przez rodzinę Mickiewiczów¹⁵.

Władysław Mickiewicz, syn poety, umieścił w swoich pamiętnikach także informację, że wdowa po Karolu Nodier, którego Mickiewicz znał od 1831 r., mieszkała dalej w Arsenale i poeta bywał u niej. Prowadziła salon, gdzie „gromadziła pogrobowców pięknej epoki romantycznej. Baron Taylor był jednym z jej najbliższych”¹⁶.

Będąc już we Francji, w lipcu 1831 roku lub później, w latach 1832-1833, Adam Mickiewicz poznał, Charles’a Nodier, Montalemberta, księdza Lamennais, Sainte-Beuve’a, Viktora Hugo i później Honoriusza Balzaca¹⁷.

Z dawnych bywalców Arsenału, Mickiewicza odwiedził w grudniu 1852 roku, Sainte-Beuve, o czym czytamy w „Kronice życia Adama Mickiewicza”. Według notatek Armanda Levy’ego „zachodził czasem do Mickiewicza na rozmowy literackie, zwłaszcza gdy mu chodziło o wyjaśnienie tekstów pewnych autorów. Mickiewicz jednak twierdził, że w wielu przypadkach i pomimo długich objaśnień, krytyk francuski niczego nie zrozumiał¹⁸.

Niezależnie od mało entuzjastycznego nastawienia do swoich zajęć bibliotecznych, w styczniu 1853 roku Mickiewicz pisał do Karoliny Łubińskiej-Wodpołowej: „Miejsce, które

¹³ Gorecka: *Wspomnienia*, s.124

¹⁴ *Żywot*, IV, s. 353.

¹⁵ *Encyklopedia...* s. 8

¹⁶ Wł. Mickiewicz: *Pamiętniki*, I, s. 70

¹⁷ Markiewicz, s. 51

¹⁸ *Kalendarium*, s. 213

mam teraz [w Arsenale] uwolniło mię od pewnych napaści [...] i jest wróżbą czegoś pomyślniejszego na przyszłość”¹⁹.

Okazało się jednak, że nie do końca tak było, że zwykła praca bibliotekarza mogła mieć wymiar polityczny, przynajmniej dla niektórych ludzi, bowiem, jak pisał²⁰ Joachim Lelewel do Zwierkowskiego:

„Francuzi tu za złe mają Mickiewiczowi, że bibliotekarstwo pozyskał...”

Chodziło o to, że Mickiewicz do pewnego stopnia stawał się urzędnikiem państwowym, co lewica republikańska, antynapoleońska miała mu za złe.

Polityka dotarła do salonu Arsenau z innego jeszcze powodu²¹. W roku 1854, wybuchła wojna między imperium rosyjskim a imperium Osmańskim i jego sprzymierzeńcami, Wielką Brytanią, Francją i Królestwem Sardynii; toczona w latach 1853-1856 stała się konfliktem europejskim. Polskie stronnictwa emigracyjne były skłócone co do wykorzystania konfliktu wschodniego dla polskich dążeń niepodległościowych. Mickiewicz wziął udział w próbach pogodzenia.

Jedną z takich prób pojednania stronnictw było spotkanie 13 kwietnia 1854 roku, w Wielki Czwartek przed południem, kiedy to Mickiewicza odwiedzili Ludwik Lenoir-Zwierkowski i przedstawiciele Koła Polskiego²².

Podobnie było kiedy w Arsenale u Mickiewicza zjawili się gen. Józef Wysocki (tuż po powrocie z Turcji), Seweryn Elżanowski, Jan Ruszczewski. Wywiązała się ogólna rozmowa o misji na Wschodzie i o projekcie formacji Kozaków. Wszyscy obecni wypowiadali się krytycznie krytycznie o działaniach ks. Czartoryskiego, Zamoyskiego i Sadyka Paszy, Mickiewicz jak zawsze entuzjastycznie o Napoleonie i Napoleonach.

Na wieść o zdobyciu twierdzy rosyjskiej Bomarsund na Wyspach Alandzkich przez flotę francusko-angielską, Mickiewicz napisał odę „Ad Napolionem III”²³.

Mickiewicz był czynny politycznie i aktywny społecznie. Pracował w Radzie Szkoły Batignolskiej i w Towarzystwie Historyczno-Literackim, gdzie pełnił funkcję prezesa, a spotkania przedstawicieli Rady Szkoły Polskiej odbywały się często w Arsenale. Bywali na nich między innymi: Seweryn Gałęzowski, Antoni Hłuśniewicz, Alojzy Biernacki, Józef Ordęga.

¹⁹ S. 219

²⁰ S. 232

²¹ S. 299

²² S. 320

²³ S. 342-343

Salon w Arsenale był miejscem, gdzie spotykali się dawni przyjaciele i znajomi Mickiewiczów, polscy emigranci, między innymi: Leonard Chodźko, Julian Klaczko, Cyprian Norwid, Henryk Służalski, Feliks Wrotnowski, Karol Sienkiewicz, Bohdan Zaleski.

Na początku 1855 roku, do salonu Mickiewicza w Arsenale przychodził Cyprian Norwid. Chciał się pożegnać przed wyjazdem do Ameryki. Opis tego spotkania umieścił później w zbiorze „Czarne kwiaty”).

Norwid ponownie odwiedzi Mickiewicza w następnym roku, już po śmierci Celiny Mickiewiczowej i będzie to ostatnie spotkanie poetów²⁴.

Salon Arsenału był miejscem wesołych spotkań towarzyskich, również za czasów Mickiewicza, choć nie ma relacji o szalonych zabawach czy balach, jakich nie brakowało za czasów Charles’a Nodier.

U Mickiewiczów były to spotkania o charakterze rodzinnym, w których uczestniczyli bliscy przyjaciele.

Bywały też zebrania towarzyskie, w czwartki były *jour fixe* i koncerty, na których często grywała na fortepianie Celina Mickiewiczowa, córka słynnej pianistki i kompozytorki Marii Szymanowskiej.

Mickiewicz zapraszał na te wieczorne spotkania w nieformalny sposób:

„9 lutego pisał do Eustachego Januszkiewicza²⁵:

Nie zapomnij proszę, że jutro w czwartek o pół do ósmej wieczorem, mamy muzykę”.

Relacje o tych spotkaniach towarzyskich, znajdujemy we „Wspomnieniach” najstarszej córki Marii, zamężnej Goreckiej:

„Wieczorami mniej więcej to samo zbierało się towarzystwo: w pokoju ojca Służalski rozmowniejszy niż kiedykolwiek i amatorowie szachów; ale więcej też gości bywać zaczęło w saloniku mamy, przychodząc to na obiad, to wieczorem podczas kilku tygodni pobytu ciotki Zofii”²⁶

Wspomina także syn Władysław:

„Listopad 1853 – wiosna 1854. Paryż, Arsenau, rue Sully 1.

U nas zbierano się co czwartek na herbatę, a że w gronie naszym nie brakło młodych i dorastających, bawiono się zatem wesoło przy najskromniejszym przyjęciu.”²⁷

²⁴ S. 381

²⁵ S. 308

²⁶ Gorecka, /Wspomnienia, 123

²⁷ S. 286-287

Częstym bywalcem w Arsenale bywał także Armand Levy, sekretarz Adama Mickiewicza. Kiedy Mickiewicz rozpoczął pracę nad rozprawą o Jakubie Boehme, dyktował tekst Armandowi Levy'emu, który stenografował, a następnego dnia odnosił czystopis, który Mickiewicz odczytywał i poprawiał²⁸.

Kontakty z Levy'm były na tyle bliskie i serdeczne, że bywał on również zapraszany na wieczory prywatne:

8 grudnia 1853 roku. A. Levy pisał do matki: „Obiadowałem u Mickiewiczów. Po obiedzie mieliśmy śliczny, muzyczny wieczór. Młody Izraelita trzynastoletni nazwiskiem Lotto grał na skrzypcach z wielkim talentem, otrzymał już nagrodę w Konserwatorium, ma przyszość przed sobą”.²⁹

24 grudnia 1853 roku, sobota. A. Levy do matki: „Byłem na obiedzie w wilię Bożego Narodzenia w Arsenale. Są to imieniny pana Mickiewicza. Nie było jednej potrawy po francusku. Wszystko było przyprawione zwyczajem krajowym, czy po polsku, czy po żydowsku”³⁰.

Armand Levy był sprawcą dość kłopotliwej sytuacji, kiedy poprosił o rękę Marii Mickiewiczówny. Jego oświadczyzny zostały odrzucone zarówno przez pannę jak i rodziców, co spowodowało krótką nieobecność w Arsenale z początkiem stycznia 1854 roku³¹.

Niestety relacje dotyczące obecności literatury w salonie Arsenału, są nieliczne i mgliste. W roku 1853, Mickiewicz znów zaczął układać plany dzieł literackich, czasem nawet wracał i do wierszy.

Do jednej z takich relacji należy świadectwo Walerego Wielogłowskiego, któremu Mickiewicz zwierzył się, że chciałby wykupić i spalić wszystkie wydania „Konrada Wallenroda”: „bo w nim chwając zdradę, podniosłem tę szkaradną myśl w narodzie moim”³².

Jeszcze wcześniej, Mickiewicz mówił, że nad czymś pracuje, ale nie wie, czy skończy. Wiadomo natomiast, że przed wyjazdem na Wschód spalił rękopisy z ostatnich lat³³.

Adam Mickiewicz, na ile mógł, starał się pomagać dzieciom w nauce i dbał o ich wiedzę. Syn Władysław wspominał jak to ojciec opowiadał mu o swojej podróży po Krymie: o klimacie, ludziach i obyczajach³⁴.

²⁸ Całość znajduje się w Muzeum Mickiewicza w Paryżu. Prwdr. franc.z własnym tłumaczeniem ogłosił P. Chmielowski: *Rozprawa Mickiewicza o Jakubie Bohemem*, Warszawa 1898. Armand Levy zaczął regularnie sekretarzować Mickiewiczowi od 1853.

²⁹ *Żywot...*, IV 372, s. 288

³⁰ *Żywot*, IV 342, s. 291

³¹ Sudolski, s. 816

³² S. 366-367

³³ S. 294

³⁴ S. 345

W Arsenale czasów Mickiewicza, obecna była także sztuka. Michał Szweycer wykonał dwie fotografie artystyczne poety: pierwsza poza: poeta widoczny po kolana, siedzący z „laską pielgrzyma” w lewej ręce, obrócony lekko w prawo³⁵.

Rzeźbiarz Henryk Stattler wykonał w marmurze popiersie Mickiewicza, nad którym pracował w Arsenale³⁶

Na atmosferze życia Mickiewiczów z pewnością zaczęła ciążyć nasilająca się choroba Celiny. Przez kilka miesięcy przychodziły różne fale polepszenia zdrowia na zmianę z coraz poważniejszymi kryzysami. Około lutego 1855 roku, nastąpiło poważne pogorszenie zdrowia. 2 marca 1855 roku Mickiewicz przekazał Celinie, że doktorzy stwierdzili, że nie ma już nadziei i że koniec nastąpi szybko. Przyjęła z „pogodą i męstwem żołnierza”³⁷ Celina Mickiewiczowa zmarła 5 marca 1855 roku. Po raz kolejny Arsenał stał się domem żałoby. Po śmierci Celiny – odwiecznym zwyczajem rodzina i licznie odwiedzający przyjaciele czuwali przy zmarłej, po czym nastąpiło wyprowadzenie na cmentarz³⁸.

5 września 1855 roku, poeta otrzymał pismo od Hippolyte’a Fortoula. Mickiewicz został delegowany do zbadania stanu oświaty, nauki i literatury w „krajach grecko-słowiańskich”; pensja bibliotekarza będzie mu wypłacana, koszty zaś podróży, 1500 fr. Zostaną uiszczone w r. 1856³⁹.

Wyjazd Mickiewicza na Wschód nastąpił 11 września 1855 roku. Wspomina córka Maria:

„Ku wieczorowi ojciec żwawo i wesoło wyszedł ze starych murów Arsenału i odwieźliśmy go na kolej. [...] Uścisnął nas i pożegnał szybko, jakby broniąc się od rozrzewnienia i wszedł w głąb Sali; ale przy drzwiach [chodzi o dworzec lyoński – M. Ś.] odwrócił się jeszcze i skinął nam, nim zniknął”⁴⁰.

Tryb życia Mickiewicza w bibliotece Arsenału, był z pewnością mniej radosny i spontaniczny, aniżeli jego sławnego poprzednika Charles’a Nodier. Choć i teraz, podobnie jak w czasach poprzednika, salon w Arsenale był miejscem spotkań towarzyskich i koncertów. Spotykali się tu głównie polscy emigranci. Trzeba jednak przyznać, że twórczość literacka nie wydawała się być głównym tematem. Skupiano się raczej wokół spraw bieżących i przyszłych politycznych i społecznych.

³⁵ S. 297

³⁶ S. 361

³⁷ S. 372

³⁸ S. 377-378

³⁹ S. 424)

⁴⁰ *Wspomnienia*, s..... cyt. za Z. Sudolski, Mickiewicz. Opowieść biograficzna, s. 850

Przyczyniła się do tego z pewnością sytuacja polityczna, a w przypadku Mickiewicza nieoczywisty los emigranta, i osobisty polskiego poety.

Poetų salonas Arsenalo bibliotekoje

Maryla Śledzianowska

Adomo Mickevičiaus literatūros muziejus

Pirmą kartą į Paryžių Adomas Mickevičius atvyko 1831 m. birželį, važiuodamas į Lapkričio sukilimo apimtą Varšuvą. Kaip žinoma, į Tėvynę neatvyko, vietoje to 1832 m. liepą nusprendė pasirinkti emigranto dalią ir vėl pasirinko Paryžių. Dar kelis kartus buvo palikęs miestą ir Prancūziją: pirmą kartą 1832 m. pavasarį, iškilus būtinybei prižiūrėti mirtinai sergantį draugą Stefaną Garčinskį (Stefana Garczyńskiego), vėliau 1839 m., kai jau su šeima (žmona Celina ir dviem vyresniais vaikais) išvyko į Šveicariją, kur Lozanos akademijoje gavo klasikinės literatūros profesoriaus vietą. Į Paryžių grįžo 1840 m., kai buvo nominuotas slavų literatūros katedros profesoriumi valstybinėje mokymo įstaigoje Collège de France. Tuo metu poetas pradėjo rūpintis natūralizacija¹, kurios niekada nesulaukė...

1852 m. spalio 31 d.² gavo švietimo ministro Hipolito Fortulos (Hippolyte Fortoula) laišką, kuriame buvo rašoma apie paskyrimą į Arsenalo biblioteką. Arsenalo bibliotekos ištakos siekia XVIII a. pradžią. Ji buvo įkurta markizo ir kolekcionieriaus de Paulmy privataus rinkinio pagrindu. Nuo 1757 m. veikė Arsenalo pastatuose, Sully gatvėje. Bibliotekoje saugoti reti literatūrinės ir istorinės tematikos spaudiniai, taip pat didelė viduramžių rankraščių ir graviūrų kolekcija.³ Dar markizui esant gyvam, pagal jo valią bibliotekos rinkiniai tapo prieinami tyrimus atliekantiems mokslininkams. Biblioteka išsaugota nuo revoliucijos metu plitusio vandalizmo, o 1793 m. liepos 27 d. ir rugsėjo 2 d. dekretu rinkiniai suvalstybinti ir paskelbti tautos nuosavybe. 1797 m. balandžio 28 d. biblioteka tapo prieinama plačiajai visuomenei. Pirmaisiais metais biblioteka nebuvo labai populiari, lankoma daugiausiai siauro rato apdulkėjusių dokumentų mėgėjų. Tuo metu ji nebuvo išskirtinis Paryžiaus objektas. Padėtis pasikeitė, kai 1824 m. balandžio 14 romantikas, novelių ir fantastinių apsakymų autorius, dramaturgas Šarlis Nodj (Charles Nodier) pradėjo dirbti Arsenalo bibliotekos pagrindiniu bibliotekininku. Burbonų valdžios atkūrimo metu ir pirmaisiais Liepos monarchijos metais kiekvieną savaitę vykę susitikimai sutraukdavo literatūros ir meno elitą. Tuo metu Arsenalas buvo viena iš svarbiausių roman-

¹ Prašymą įgyti natūralizaciją pateikė 1841 m. balandžio 15 d. Palyginti: *Mickiewicz. Encyklopedia*, p. 363

² Ksenia Kostenicz, *Kronika życia i twórczości Mickiewicza*, t. *Styczeń 1850-26 listopada 1855*, Warszawa 1978 r. p.199.

³ Kaip aukščiau, p. 46

tizmo vietų, „literatūros institucija“, kurios durys buvo atviros įvairioms meno rūšims: literatūrai, teatrui, istorijai, kritikai, dailei, muzikai ir skulptūrai. Visi literatūros ir meno Paryžiaus atstovai bent kartą buvo peržengę to salono slenkstį. Š. Nodj priglaudė bebaigiančią išsiskirstyti grupę, susibūrusią prie „la Muse française“ – pagrindinio prancūzų romantikų leidinio⁴.

Būdavo čia tokie kūrėjai kaip Viktoras Hugo (Victor Hugo), Alfredas Muse (Alfred Musset), Aleksandras Diuma (Alexandre Dumas), Onore de Balzakas (Honoré de Balzac), Teofilis Gotj (Téophile Gautier), Žeraras de Nervalis (Gérard de Nerval), Eženas Delakrua (Eugène Delacroix), Ferensas Listas (Ferencz Liszt), be to, būrys mažiau žinomų kūrėjų. Nors tie improvizuoti susitikimai buvo neformalūs, vis dėlto jie buvo gera proga romantikų idėjų sklaidai, turėjusiai įtakos per visą devynioliktą amžių. Bet visų pirma tai buvo draugiški susitikimai, kurių metu buvo garsiai linksminamasi, šokama, rengiami persirengėlių su kaukėmis pasirodymai. Visi svečiai su šeiminku priešakyje mėgo juokus. Viskas vykdavo spontaniškai, be išankstinio plano. Marija Nodj (Marie Nodier), rašytojo duktė, prisimena, kad būdavo sugalvojami žodžių žaidimai, įvairios literatūrinės išmonės. Bendrauta slapta kalba, naudotas šifras, kurį žinojo tik savi. Arsenalą funkcionavimą užtikrindavo saviti kodai. Ironiškai pašiepiant ir erzinant buvo pateikiamas romantikų humoras ir patys romantikai. Toks jau romantizmo paradoksas: rimtas ir reikšmingas kūrybos tonas ir ekstravagantiški, vėjavaikiški žaidimai. Š. Nodj buvo nuostabus pasakotojas, kurio pasakojimų šaltinis neišsekdamas. Apie ką pasakota? Apie senovės graikus, jų literatūrą, apie siaurinių kraštų literatūrą, protestantizmą ir Bibliją. Š. Nodj pasakojo apie Robespjerą ir Kosciušką⁵. Laisvai bendravo įvairiomis dažnai prieštaringomis temomis. Kalbėjo apie politiką, filosofiją, papročius, o vėliau, kaip nusipelnęs entomologas, nuosekliai pereidavo prie gamtos istorijos... Buvo žinoma istorija, kurią papasakojo Madame Hugo. Tai istorija apie mikroskopinį vabzdį, kurį atgaivino lašu vandens. Vėliau tą motyvą A. Diuma panaudojo apsakyme.

Š. Nodj mėgo keistus ir nerimą keliančius dalykus, tokia buvo ir jo kūryba. Parašė romaną „Smarra“ arba „Nakties demonai“. Jame aprašytas ilgas košmariškas sapnas, daug grėsmingų burtų scenų. Po kelionės į Škotiją parašė romaną „Trilby“ (1822), bilduko, apsigyvenusio žvejo troboje, istoriją. Po 1830 m., kai sulaukė pasisekimo E. Hofmano (Ernst Hoffman) apsakymai, Š. Nodj parašė vieną iš geriausių apsakymų stebuklingąjį „Būrimą iš trupinių“. Buvo fantastinių romanų autorius, domėjosi anglų ir vokiečių literatūra, liaudies padavimais, tikėjimais, Slovėnijos dainomis⁶.

⁴ Adam. Lit. Fr. t. 2, p. 79

⁵ P. 75

⁶ P. 79

Jo salone, Arsenele, dažniausia sekmadienį, pertraukų tarp nutrūkgalviškų žaidimų metu skaityta poezija. Ženklą duodavo šeimininkas. Skaityta laikantis oficialaus ir formalaus protokolo. Nodier išradingai panaudodavo raštiškus ir žodinius „kvietimus“, kuriuose data būdavo tiksliai apibrėžta pagal komendanto valandos reikalavimus. Vykdamo kvazisakrali ceremonija. Pradžią paprastai būdavo numatyta 10 valandą vakare. Ant paruošto staliuko būdavo padedama vandens stiklinė ir dvi žvakės. Skaitoma būdavo ne iš rankraščio, bet iš spausdintinės knygos. Vakaras neprailgdavo, publika būdavo tiesiog emocijų sukrėsta. Pavyzdžiui, Alfred de Musset vietoj kelių strofų perskaitydavo visą pjesių tomą, kurį galbūt sudarydavo du tūkstančiai strofų.

Arsenale būdavo inauguruojami jauni poetai. Tai buvo privaloma tiems poetams, kurie svajodavo, atlikę ritualinę iniciaciją Arsenele, patekti į uždara poetų ratą.

Š. Nodj visada skatino improvizaciją. Nemėgo pozavimo, skatino natūralumą, dažno debutanto naivumą ir drovumą. Šiems reguliariai atvykstantiems poetams iš provincijų, kuriuos Š. Nodj ypač mėgo ir kurie sudarė tam tikrą foną, salonas buvo tarsi tramplinas į karjerą ar bent jau geresnę padėtį. Buvo net idėja įkurti „l'Académie Provinciale“⁷.

Tuo tarpu žymių poetų kūryba pateikiama tarsi pastišas. Viskas daroma juoko vardan. Š. Nodj kartais užleisdavo savo saloną svečiams, pavyzdžiui, kai Lamartine lankėsi Paryžiuje, čia surengė vakarą ir skaitė savo „Poetines meditacijas“.

Su Arsenalu buvo glaudžiai susijęs V. Hugo – Arsenalo salonas buvo jo antrieji namai. Su Charles'u Nodier jį siejo ne tik nuoširdi draugystė, bet ir kūrybinė bendruomenė. Apie pastarosios įtaką daugeliui Viktoro Hugo kūrinių kalbama dažnai. Galbūt dėl to ta draugystė nutrūko. Š. Nodj iš tiesų buvo tėvo Mabefo prototipas „Vargdieniuose“, tačiau V. Hugo Š. Nodj visų pirma buvo entomologas ir bibliofilas ir tik paskui rašytojas, priklausantis antracilės literatūros istorijai. Laikui bėgant abiejų rašytojų santykiai atšalo, o galutinai 1829 m. nutrūko.

Onorė de Balzacas priklausė „antrai bangai“ draugų, kvieštų į Arsenalą⁸. Panašiai kaip A. Diuma, į Arsenalą įvesdintas 1829 m. pabrėždavo draugiškų ir bičiuliškų susitikimų Nodier salone išskirtinumą. Jie buvo nenuobodūs, jiems buvo svetimas dirbtinumas ir naudos, net literatūrinės, siekis. Tai darė Arsenalą išskirtiniu salonu tarp kitų Paryžiaus salonų. O. Balzakas išliko ištikimas Nodier draugas ir jo nepaliko net tada, kai Š. Nodj populiarumo žvaigždė prigeso. Prašė jo parašyti įvadą „Comédie humaine“. O. Balzakas pasisėmė daug inspiracijų iš Arsenalo ir iš Š. Nodj. Savo ruožtu Š. Nodj buvo inspiruotas O. Balzako (*l'Auberge rouge*) smuklės aprašyme „Būrime iš trupinių“.

⁷ P. 379-380

⁸ P. 341

Abu rašytojus jungė panašus interesų laukas: domėjosi kintančiomis sąmonės būsenomis, paranormaliais reiškiniais (palingeneze) etc.

Svarbu tai, kad Š. Nodj buvo didelis susidomėjimo Viduramžiais atnaujinimo šalininkas. 1820 m. inicijavo kampaniją, skirtą archeologinėms vertybėms, senoms pilims ir vienuolynų pastatams, kuriems porevoliucinėje Prancūzijoje buvo iškilęs realus pavojus, išsaugoti. Buvo susidariusios žmonių grupės, kurios supirkinėjo kultūros vertybes, paskui jas niokojo ir dalimis pardavinėjo senovės mėgėjams. Š. Nodj keliavo po visą šalį, dokumentuodamas vertybes, kurioms grėsė pavojus. Vėliau savo užrašus publikuodavo periodiniame leidinyje „Voyages pittoresques et romantiques dans l’Ancien France“⁹. Š. Nodj mėgo ne tik keliones po Prancūziją¹⁰. Buvo nuvykęs į Odesą, kur tariamai turėjo tapti politinės ekonomijos profesoriumi. Daug keliavo, tarsi aštuonioliktojo amžiaus *curieux*.

Vienas iš nuolat kviečiamų svečių į Arsenalą buvo žinomas kritikas Charles-Augustin de Sainte-Beuve, su kuriuo Š. Nodj susipažino 1827 m. vasaros pradžioje, tarpininkaujant V. Hugo.

Arsenale svarstyti ne tik teorijos klausimai, jame rinkosi literatūros kūrėjai ir leidėjai: poetai, iliustruotojai, grafikai, leidėjai, spaustuvininkai, knygrišiai, žurnalistai, redaktoriai. Taip gimė daug albumų, poezijos tomų, natų leidimų, nuostabių ir ambicingų knygų, kurias leidžiant bendradarbiavo Š. Nodj draugai.

1834 m. pasirodžius Theophilio Gautier „Mademoiselle de Maupin“ įžangai, kurioje buvo suformuluota „meno menui“ doktrina, buvo tvirtinama, kad nėra dėl ko kovoti, nes romantizmas ne kovos arena, o ramus laukas¹¹.

Poetai buvo susitaikę, kad nuo 1834 m. bendrų nuotykių nebeliko. Nuo Liepos revoliucijos laikų romantizmas nebebuvo paremtas dinamišku grupės veikimu, bendromis programomis, kaip tai buvo daroma Restauracijos laikais, kai kovota su klasicizmo dominavimu. Arsenalo misija buvo baigta¹². Tuo labiau, jog Arsenalas 1824–1834 m. laikotarpiu buvo sudėtingos ir įvairios epochos atspindys.

Tai buvo savotiška tradicijos ir novatoriškumo sankryža. Panašūs draugiški pasisėdėjimai vakarais aptariant įvairius mokslo klausimus bus ateityje populiarūs tarp simbolistų (*les soirées de Médan*), o vėliau – siurrealistų eksperimentinių susitikimų metu.

⁹ P. 160

¹⁰ P. 174

¹¹ P. 795

¹² P. 802

Š. Nodj kaip idealus šeimininkas viską sutelkdavo: visada būdamas šalia niekam nieko neprimetinėjo. Arsendale realizuota romantikų vienybės idėja, o kilus pirmiems nesutarimams, buvo palaikomas tos vienybės įspūdis. Į Arsenalą su dideliu atidumu būdavo priimami tiek žymūs poetai, tiek mažiau žinomi ar iš viso nežymūs kūrėjai. Labai svarbu, kad Arsenalas buvo artimas moterims ir jų kūrybai, skirtas dėmesys moterų vietai literatūroje. Salonas buvo tapęs mitu ir legenda, tačiau jo prisiminimas per greitai išblėso.

Arsendale vyravo romantinė dvasia, o ne doktrinos. Tai buvo savotiškas Babelio bokštas, iš kur sklido įvairaus plauko reformatorių balsai: nuo ryžtingiausių iki nuosaikių, kuriančių įvairaus pobūdžio romantinę literatūrą.

A. Mickevičius Arsendale

Adomui Mickevičiui Arsenalo Biblioteka visų pirma buvo darbo, prasidėjusio praėjus mėnesiui po oficialios nominacijos 1852-11-30, vieta. Dieną prieš, t. y. lapkričio 29 d., A. Mickevičius gavo laišką iš Arsenalo bibliotekos administratoriaus Vieillard de Boismartino¹³, jame buvo nurodyta, kad atnaujinta rankraščių skyriaus [skaitykla?] veikla ir kad A. Mickevičiui numatyti budėjimai antradieniais nuo 10:00 val. Tuo pačiu V. Boismartinas informavo, kad A. Mickevičiui priklauso tarnybinis butas, kuriame gyveno jo pirmtakas Felixas Ravaissonas (Felix Ravaisson). Iš pradžių poetas ateidavo į biblioteką nustatytomis budėjimo valandomis, o su šeima gyveno Notre-Dame-des-Champs gatvėje, namo Nr. 76. Mickevičiai į Arsenalą persikėlė tik kitų metų (1853 m.) balandį.

Nepaisant naujų pareigų, poetas nerodė didelio entuziazmo. 1852 m. gruodžio pradžioje rašė broliui Franciskui: „Po įvairių persekiojimų gavau vietą bibliotekoje. Algos gaunu du tūkstančius frankų, o tai Paryžiuje nieko nereiškia.“

O 1853 m. sausį Andžiejui Tovianskiui rašė: „Tarnyba bibliotekoje daug jėgų nereikalauja, tačiau užima pusę savaitės ir gana apsunkina“.

1853 m. balandį Karolinai Liubenskai-Vodpolovai rašė: „Užimtumas Arsendale labiau nuobodus nei sunkus. Aš visai niekuo nesiskundžiu...“

Iš dukters Marijos prisiminimų aiškėja, kad A. Mickevičius negalėjo užsiimti *savais* reikalais („skaityti, rašyti“), nes „trukdė jam skaitytojais-interesantai“. Poetas buvo žinomas žmogus, todėl pasitaikydavo tokių, kurie į biblioteką ateidavo vien tam, kad jį sutiktų. Tai keldavo jo bendradarbių (bibliotekininkų Loudouno ir Henrio de Bournier) nepasitenkinimą ir nekantrumą. Tačiau vyresnybė (Viellardas de Boismartinas ir Laurentas de l'Ardeche) A. Mickevičių labai vertino.

¹³ Vieillard de Boismartin – poetas ir dramaturgas. 1826–1863 m. buvo Arsenalo bibliotekos fondų saugotojas ir administratorius.

Sūnus Vladislavas tų laikų prisiminimuose taip pat mini poeto nepritapimą prie bibliotekininko darbo: „Bibliotekininko darbas riboja jo troškimą veikti. „Palaidojo mane tarp mirusių“ – pasakė vieną dieną, rodydamas į tūkstančius salėse buvusių tomų“.

Pasakęs tuos žodžius, A. Mickevičius turbūt nepagalvojo nei apie tos vietos ištakas, nei apie įvairiapusę veiklą, kai čia formavosi prancūziškojo romantizmo dvasia.

Butas Arsenaile, taip pat garsusis salonas (kuris buvo nedidelis ir užėmė trisdešimt kvadratinį metrų) nekėlė didelio pasitenkinimo. Tai liudija vyriausios poeto dukters Marijos „Prisiminimai“: [Pastatas], „buvo pietinėje pusėje, oras grynas, platus vaizdas į priešais tekančios upės krantą [...], tačiau vasarą būdavo labai karšta. Skųsdavomės nepatogiu erdviu, tačiau prastai suplanuotu butu ir langais, kurie atsidarydavo labai žemai. Tėvas, labai bijodamas, kad kas nenutiktų vaikams, pusę langų liepė užrakinti, todėl atrodė, kad sėdime narve arba už grotų.“¹⁴

Dar slogesni Celinos Mickevičienės pusseserės Zofijos Šymanovskos išpūdžiai, kai ji atvykusi iš Italijos aplankė Mickevičius: „Pirmas išpūdis nebuvo malonus: tamsios mūrinės sienos, didžiuliai skliautai, ilgi koridoriai priminė vienuolyną ar kalėjimą.“

„Po langais vandenys plukdė Sena, vaizdas [Mickevičiui] atsiverdavo platus į šv. Liudviko salą, Panteoną ir Botanikos sodą. Juokdamasis sakė Laurentui de l’Ardèche, užleidusiam jam kambarius, kuriuose kažkada gyveno Karolis Nodier: „Quelle vue magnifique! Combien de ministres à Paris n’ont pas la pareille!“¹⁵

Pastatas, kuriame gyveno Mickevičiai, stovėjo Sull’os gatvėje, šalia Henri IV alėjos, jungiančios Bastilijos aikštę su šv. Liudviko sala. Mickevičių laikais langai iš tiesų išeidavo į upės pusę. Tai buvo Senos intakas, vėliau užpiltas žemėmis ir pavadintas Morlando bulvaru. Šiandien žvelgiant pro buto, kuriame kažkada gyveno Mickevičių šeima, langus atsiveria bulvaras vaizdas¹⁶.

Poeto sūnus Vladislavas Mickevičius prisiminimuose pateikė žinių apie tai, kad Karolio Nodier našlė, kurią A. Mickevičius pažinojo nuo 1831 m., ir toliau gyveno Arsenaile, o poetas ją lankė. Savo salone „suburdavo gražios romantizmo epochos įpėdinius. Baronas Tayloras buvo vienas iš jos artimiausių“¹⁷

¹⁴ Gorecka: *Wspomnienia*, p. 124.

¹⁵ *Żywot*, IV, p. 353

¹⁶ *Encyklopedia*...p, 8

¹⁷ Wł. Mickiewicz: *Pamiętniki*, I, p. 70

Jau būdamas Prancūzijoje 1831 m. liepą arba vėliau, 1832–1833 m., Adomas Mickevičius susipažino su Š. Nodj, Montalembertu, kunigu Lamennais, Sainte-Beuve, Viktoru Hugo ir vėliau Honoré Balzaku¹⁸.

Iš senųjų Arsenalo lankytojų A. Mickevičių 1852 m. gruodį aplankė Sainte-Beuve, apie tai rašoma „Adomo Mickevičiaus gyvenimo kronikoje“. Pagal Armando Levy užrašus „kartais užeidavo pas A. Mickevičių pasikalbėti apie literatūrą, ypač kai jam reikėdavo paaiškinimų kai kurių autorių tekstams. Tvirtino, kad nepaisant ilgų aiškinimų prancūzų kritikas nieko nesuprasdavo“¹⁹.

Nepaisydamas menko entuziazmo dirbti bibliotekininko darbą, 1853 m. sausį A. Mickevičius rašė Karolinai Liubenscai-Vodpolovai: „Vieta, kurią dabar turiu [Arsenale], leido išvengti tam tikrų išpuolių [...] ir yra palankus ateities įvykių ženklas“²⁰

Pasirodo, kad ne visai taip buvo. Kažin ar įprastas bibliotekininko darbas būtų galėjęs turėti politinį atspalvį, ypač kai kurių žmonių atžvilgiu, nes kaip rašė²¹ Joachimui Leleveliui Zvierkovskiui: „Už tai, kad pasirinko bibliotekininko darbą, prancūzai Mickevičių vertina nepalankiai...“

Turėta galvoje tai, kad A. Mickevičius buvo tam tikro lygio valdininkas. Respublikonų kairieji ir antibonapartininkai už tai jo nemėgo.

Politikos vėjai pasiekė Arsenalo saloną ir dėl kitos priežasties²². 1854 m. kilo karas tarp Rusijos imperijos ir Osmanų imperijos bei jos sąjungininkių Didžiosios Britanijos, Prancūzijos ir Sardinijos karalystės. Per kelerius metus, t. y. 1853–1856 m., konfliktas apėmė Europą. Lenkų išeivių organizacijos neturėjo vieningos nuomonės, kaip panaudoti konfliktą Rytuose lenkų nepriklausomybės tikslams pasiekti. A. Mickevičius bandė atlikti taikytojo vaidmenį.

Vienas tokių taikymo bandymų sutaisyti skirtingas puses buvo 1854 m. balandžio 13 d., Didįjį ketvirtadienį prieš vidurdienį, kai A. Mickevičių aplankė Ludwikas Lenoir-Zwierkowski ir Lenkų sambūrio atstovai²³.

Panašus susirinkimas pas A. Mickevičių Arsenale buvo, kai poetą aplankė generolas Jozefas Wysockis (neseniai grįžęs iš Turkijos), Sewerynas Elżanowski, Janas Ruszczewski. Kalba sukosi apie misiją Rytuose ir apie projektą telkti kazokus. Visi atsiliepė kritiškai apie

¹⁸ Markiewicz, p. 51

¹⁹ *Kalendarium*, p. 213

²⁰ p. 219

²¹ p. 232

²² p. 299

²³ p. 320

kunigaikščio Czartoryskio, Zamoyskio ir Sadyko Paszos veiksmus, A. Mickevičius kaip visada su entuziazmu kalbėjo apie Napoleoną ir Napoleonus. Į žinią apie prancūzų-anglų paimtą Rusijos tvirtovę Bomarsund Alandų salose A. Mickevičius reagavo ode „Ad Napolionem III“²⁴.

A. Mickevičius buvo politiškai ir visuomeniškai aktyvus žmogus. Dirbo Batinjolio mokyklos taryboje ir Literatų-istorikų draugijoje, kurioje ėjo pirmininko pareigas, o Lenkų mokyklos tarybos atstovų susirinkimai dažnai vykdavo Arsenale. Juose dalyvavo: Seweryn Gałęzowski (Severinas Galezovskis), Antoni Hłuśniewicz (Antonas Hlušnievičius), Alojzy Biernacki (Aloyzas Biernackis), Józef Ordęga (Jozefas Ordega).

Arsenalo salonas buvo vieta, kur susitikdavo seni Mickevičių šeimos draugai ir pažįstami, lenkų emigrantai, tarp kurių buvo: Leonardas Chodzka (Leonard Chodźko), Julianas Kliačka (Julian Klaczko), Cyprianas Norvidas (Cyprian Norwid), Henrikas Služalskis (Henryk Służalski), Feliksas Vrotnovskis Feliks Wrotnowski, Karolis Sienkeivičius (Karol Sienkiewicz), Juzefas Bohdanas Zalėskis (Bohdan Zaleski).

1855 m. pradžioje į A. Mickevičiaus saloną Arsenale atėjo Cyprian Kamil Norwid (Cyprianas Kamilis Norvidas), kuris norėjo atsisveikinti prieš išvykdamas į Ameriką. To susitikimo aprašymą įdėjo į rinkinį „Juodos gėlės“.

C. K. Norvidas dar kartą aplankė A. Mickevičių kitais metais, jau po Celinos Mickevičienės mirties ir tai buvo paskutinis poetų susitikimas.²⁵

Arsenalo salonas ir A. Mickevičiaus laikais buvo linksmyų ir draugiškų susitikimų vieta, nors duomenų apie pašėlusius žaidimus ar balius, kaip Š. Nodj laikais, nėra. Mickevičiaus namuose susitikimai vykdavo šeimos rate. Juose dalyvaudavo artimi draugai. Taip pat vykdavo draugų susitikimai, ketvirtadieniais – *jour fixe* ir koncertai, kurių metu fortepijonu skambino Celina Mickevičienė, žymios pianistės ir kompozitorės Marijos Šymanovskos (Maria Szymanowska) duktė.

A. Mickevičius kviesdavo į tuos vakarinius susitikimus neformaliu būdu – vasario 9 d. Eustachijui Januškievičiui (Eustachego Januszkiewicza) rašė: „Neužmiršk, kad rytoj ketvirtadienį, pusę aštuonių vakare, gros muzika“²⁶.

Apie tuos draugų susitikimus randame žinių vyriausios dukters Marijos Goreckos „Prisiminimuose“: „Vakarais susirinkdavo daugmaž ta pati draugija: tėvo kambaryje Služalskis

²⁴ P. 342-343

²⁵ P. 381

²⁶ P.308

(Sluzalski) kaip niekada kalbus ir šachmatų mėgėjai; tačiau vis daugiau svečių rinkdavosi mamos salonėlyje, ateidavo tai per pietus, tai vakare tetos Zofijos poros savaičių apsilankymo metu“²⁷

Sūnus Vladislovas taip pat prisimena: „1853 m. lapkritis–1854 m. pavasaris. Paryžius, Arsenalas, rue Sully 1.

Pas mus rinkdavosi arbatos ketvirtadienį, netrūkdavo jaunų ir suaugusių, linksmi pramogauta net ir kukliomis sąlygomis.“²⁸

Dažnas svečias Arsenele buvo Armandas Levy, Adamo Mickevičiaus sekretorius. Kai A. Mickevičius pradėjo rašyti disertaciją apie Jakubą Boehme, tekstą diktavo Armandui Levy, kuris stenografuodavo, o kitą dieną atnešdavo švarraštį, kurį A. Mickevičius skaitydavo ir taisydavo²⁹.

Kontaktai su Levy buvo tokie artimi ir draugiški, kad kviesdavo jį į privačius vakarus: 1853 m. gruodžio 8 d. A. Levy rašė motinai: „Pietavau pas Mickevičius. Po pietų buvo nuostabus muzikos vakaras. Jaunas trylikos metų izraelitas pavarde Lotto talentingai griežė smuiku, jau gavo Konservatorijos apdovanojimą, labai perspektyvus“.³⁰

1853 m. gruodžio 24, šeštadienis. A. Levy motinai: „Kūčių vakarienę valgiau Arsenele. Tai pono Mickevičiaus varduvės. Nebuvo nė vieno patiekalo, paruošto pagal prancūzų tradicijas. Viskas pagaminta pagal nacionalinius papročius, lenkų ar žydų.“³¹

Armandas Levy tapo gana keblios situacijos kaltininku, kai paprašė Marijos Mickevičiūtės rankos. Jo pasiūlymą atmetė duktė ir tėvai, ir tai sąlygojo trumpą jo nesilankymą Arsenele 1854 m. sausio pradžioje.³²

Deja, apie Arsenalo salone aptarinėtą literatūrą žinios negausios ir miglotos. 1853 m. A. Mickevičius vėl pradėjo planuoti literatūrinius darbus, kartais net grįždavo prie eilėraščių.

Viena iš tokių mus pasiekusių žinių yra Valerijaus Vieloglovsko (Walerego Wielogłowskiego) liudijimas, kuriam A. Mickevičius pasipasakojo, kad norėtų nupirkti visus „Konrado Valenrodo“ leidimus ir juos sudeginti: „šlovindamas išdavystę, paskatinau piktdžiugišką mintį mano tautoje“³³.

²⁷ Gorecka, *Wspomnienia*, p. 123

²⁸ P. 286-287

²⁹ Rinkinys yra Mickevičiaus muziejuje Paryžiuje. Pirmą leidimą prancūzų kalba su vertimu paskelbė P. Chmielowski: Mickevičiaus disertacija apie Jakubą Bohme, Varšuva 1898. Armandas Levy reguliariai atlikdavo Mickevičiaus sekretoriaus pareigas nuo 1853 m.

³⁰ *Żywot...*, IV, 372

³¹ *Żywot*, IV, 342

³² Sudolski, p. 816

³³ P. 366-367

Dar anksčiau A. Mickevičius užsiminė, kad rašo, tik nežino, ar baigs. Tačiau yra žinoma, kad prieš išvykdamas į Rytus sudegino paskutinių metų rankraščius³⁴.

Adomas Mickevičius, kiek galėdamas, stengėsi padėti vaikams mokytis, rūpinosi jų išprusimu. Sūnus Vladislavas prisiminė, kaip tėvas jam pasakojo apie kelionę po Krymą: klimatą, žmones ir papročius³⁵.

Arsenale A. Mickevičiaus laikais kūrė menininkai. Michalas Šveiceris (Michał Szweycer) sukūrė dvi menines poeto nuotraukas. Vienoje poetas matomas iki kelių, sėdintis su „piligrimo lazda“ kairėje rankoje, šiek tiek pasisukęs į dešinę³⁶.

Skulptorius Henrikas Statleris (Henryk Stattler) Arsenale iš marmuro iškalė A. Mickevičiaus biustą.³⁷

Mickevičių namų atmosferą pradėjo sunkinti stiprėjanti Celinos liga. Būdavo sveikatos pagerėjimų, tačiau juos lydėdavo vis rimtesnės krizės. Maždaug 1855 m. vasarį sveikata labai pablogėjo. 1855 m. kovo 2 d. A. Mickevičius užsiminė Celinai, kad gydytojai vilties neteikia ir pabaiga netoli. Šią žinią sutiko „ramiai ir su kario drąsa“³⁸. Celina Mickevičienė mirė 1855 m. kovo 5 d. Dar kartą Arsenalas tapo gedulo namais. Mirus Celinai, senu papročiu šeima ir gausus draugų būrys budėjo prie mirusios, vėliau išlydėjo į kapines³⁹.

1855 m. rugsėjo 5 d. poetas gavo laišką iš Hipolito Fortulos. A. Mickevičius deleguojamas „graikų-slavų“ kraštų švietimo padėčiai, mokslui ir literatūrai tirti; bibliotekininko alga jam bus išmokėta, taip pat padengtos kelionės išlaidos, 1500 frankų. Bus išmokėta e. r. 1856⁴⁰.

A. Mickevičius į Rytus išvyko 1855 m. rugsėjo 11 d. Iš dukters Marijos prisiminimų: „Vakare tėvas žvaliai ir linksmai išėjo iš senojo Arsenalo, važiavome geležinkelio. [...] Apkabino mus ir skubiai atsisveikino, tarsi saugodamasis susijaudinimo, nuėjo į salės gilumą; tačiau prie durų [turima galvoje Liono geležinkelio stotis – M. Š.] dar atsigręžė ir pamojęs mums dingo“⁴¹.

Arsenalo bibliotekoje A. Mickevičiaus gyvenimo būdas be abejo, buvo ne toks linksmas ir spontaniškas kaip jo žymaus pirmtako Charles'o Nodier. Nors ir dabar, panašiai kaip

³⁴ P. 294

³⁵ P. 345

³⁶ P. 297

³⁷ P. 361

³⁸ P. 372

³⁹ P. 377-378

⁴⁰ P. 424

⁴¹ *Wspomnienia*,... cyt. za Z. Sudolski, Mickiewicz. *Opowieść biograficzna*, p. 850

pirmtako laikais, salonas Arsendale buvo tapęs draugiškų susitikimų ir koncertų vieta. Susitikdavo čia dažniausiai lenkų emigrantai. Reikia pripažinti, kad literatūrinė kūryba nebuvo pagrindinė tema. Daugiau dėmesio buvo skiriama einamiesiems reikalams aptarti, diskutuota politiniais ir visuomeniniais klausimais.

Tam įtakos turėjo politinė situacija, o A. Mickevičiaus atveju – išskirtinis emigranto ir asmeninis poeto likimas.

Vilniaus universiteto Adomo Mickevičiaus muziejus. 112 metų istorijos

Alicija Dzisevič

Vilniaus universiteto Adomo Mickevičiaus muziejus

Vieni seniausių muziejų Lietuvoje kūrėsi ir veikė Vilniaus universitete. Pirmas jų – Matematikos muziejus organizuotas nuo 1752 metų. Kiek vėliau buvo įkurti gamtos mokslų universiteto muziejai. 1832 metais, po 1830–1831 m. sukilimo nesėkmės, Rusijos valdžia panaikino universitetą, buvo uždaryti ir jo muziejai¹. Didžioji rinkinių dalis buvo išgabenta į įvairius Rusijos imperijos miestus (Kijevą, Šv. Vladimiro, Charkovo, Dorpatu (dabar Tartu), Kazanę, Odesą, Sankt Peterburgą, Maskvą)². Nedidelė rinkinių dalis vis dėlto liko Vilniuje ir tapo Eustachijaus Tiškevičiaus 1855 metais įkurto Vilniaus senienų muziejaus pagrindu, kartu su jo perduotais privačiais rinkiniais³.

Šiandien Vilniaus universitete veikia 8 muziejai (Vilniaus universiteto, Zoologijos, Herbariumo, Matematikos, Fizikos, Chemijos, Medicinos, Geologijos). Visi jie tęsia garbingas seniausių muziejų tradicijas. Vienas jų – Adomo Mickevičiaus muziejus, priklausantis Vilniaus universiteto muziejui. Nedidelis muziejus, turintis įdomią, nepaprastą istoriją, iliustruojančią sudėtingus įvykius, kuriuos per paskutinius šimtmečius išgyveno Lietuvos sostinė.

Keli žodžiai apie Adomą Mickevičių: baigęs mokyklą Naugarduke, jis 1815 metais atvyko į Vilnių ir studijavo Vilniaus imperatoriškajame universitete iki 1819 metų. Gaudavo stipendiją, kuri įpareigodavo studentus ją vėliau atidirbti ten, kur juos paskirs Universiteto valdžia. Adomui buvo paskirta vieta Kauno pavieta berniukų mokykloje, kur jis 1819 metais pradėjo eiti literatūros, istorijos bei teisės⁴ mokytojo pareigas. Visą tą laiką, kai jis studijavo Vilniuje, bei kai turėjo galimybę atvykti į Vilnių atostogų, jis gyveno įvairiuose pastatuose, kur glaudėsi pas draugus bei pažįstamus arba nuomodavosi vadinamąsias *stancijas*. Vienas šių adresų – Bernardinų skersgatvis 147 (dabar – Bernardinų 11).

¹ Keršytė Nastazija, *Muziejiniai Vilniaus istorijos kontekstai*, [in]: *Muziejiniai Vilniaus istorijos kontekstai*, Vilnius 2008, p. 10.

² *Alma mater Vilnensis: Vilniaus universiteto turtai istorijos skersvėjuose (XVI – XXI amžiai)*, kolektyvinė monografija, Vygintas Bronius Pšibilskis (red.). Vilnius 2016, p. XV.

³ Narkowicz Liliana, *Muzealnicy i kolekcjonerzy. Zbiory rodziny Tyszkiewiczów i ich rola w zaborze rosyjskim*, Wrocław 2013, p. 7-8.

⁴ *Kronika życia i twórczości Mickiewicza. Lata 1798-1824*, Maria Dernałowicz, Ksenia Kostenicz, Zofia Makowiecka, Warszawa 1957, p. 172

Vlado Drėmos „Vilniaus namų archyvų fonduose“ Antrojoje knygoje galime rasti įvairiuose dokumentuose atrastų šito pastato savininkų pavardes. Muziejaus istorijai svarbiausia yra Byčkovskių šeima⁵. Jie pirkė namą iš pono Erdmano 1812 metų vasario 28 dieną. Bet pirkė keistai, nes, kaip rašė „Kuryer Litewski“, „apie ketverius metus naudojo namais nesumokėję už juos nė vieno grašio“⁶. Namas buvo didelis, todėl Byčkovskiai ėmė ieškoti nuomininkų. Šitame name prieglobsčio ieškojo ir A. Mickevičiaus draugai: 1819 m. iš vasaros atostogų Volynėje į Vilnių grįžęs Juozapas Ježovskis. Jis pardavė savo arkli (20 rublių) ir vežimą (10 rublių). Gauta suma leido jam apmokėti būstą (36 rubliai perpus su Ignu Domeika) ir vadinamąjį „stalą“, t. y. maitinimą (4 rubliai). Bičiuliai išsinuomojo „Bernardinų gatvėje [...] du kambariukus“, kaip minima Anupro Petraškevičiaus Adomui Mickevičiui rašytame laiške⁷. Mažiausiai vieną kartą čia buvo apsistojęs ir grįžtantis iš Kauno Adomas. Taip galvoti leidžia Ježovskio Mickevičiui rašytas laiškas: „Ponas Byčkovskis, **pas kurį gyvenome** [...]“⁸.

1835 metais laikraštyje „Kuryer Litewski“⁹ pasirodo skelbimas: „Namas [...] Bernardinų g. Nr. 147, įkainotas 4 000 sidabrinių rublių [...] bus parduodamas [...]“. Vilniaus žurnalisto Lucjano Uziębło dėka¹⁰ žinome vieno iš sekančių savininkų pavardę: daktaras Žyckis. Greičiausiai tai buvo karo gydytojas Janas Žyckis (1810–1875)¹¹. Daktaro nuopelnas yra tas, kad būtent jis, paskatintas Odineco, savo nuosavame pastate, istoriniame A. Mickevičiaus bute tarp langų įmūrijo lentą „Čia rašyta GRAŽINA 1822“ (lenk. *Tu pisana GRAŻYNA 1822*)¹². XX a. antrojoje pusėje lenta dingė.

Dar vieną faktą apie tai, kad čia gyveno A. Mickevičius, pateikia minėtas Odinecas: knygoje „Atsiminimai iš praeities, pasakoti Deotymai“ jis aprašo ir savo draugo A. Mickevičiaus praleistą laiką Vilniuje: „Kai atėjo eilė perrašinėti Gražiną, kurią dar ir taisyti ruošėsi, nuomojo sau nuo balandžio, paskutiniam prieš atostogas kvartalui, atskirą butuką Bernardinų skersgatvyje, į kurį ir aš persikrausčiau“¹³. Jis teigia, kad padėjo A. Mickevičiui ir redaguoti, ir perrašinėti „Gražiną“ į švarraštį. Informacija apie tai, kad poetas gyveno šiame name, išplito – apie tai žinojo visi besidomintys A. Mickevičiaus gyvenimu vilniečiai.

⁵ Drėma Vladas, *Vilniaus namai archyvų fonduose*, II knyga, Vilnius 1998.

⁶ „Kuryer Litewski“ Nr. 77, Dodatek do gazety Kuryera Litewskiego 77, 1815-09-25.

⁷ *Korespondencya* (Filomatów) 1815-1823. T. I 1815 - 1820, 1913, p. 148.

⁸ *Korespondencya* (Filomatów) 1815-1823. T. III 1820 – 1821, 1913, p. 153.

⁹ „Kuryer Litewski“ Nr. 236, 1835-10-11.

¹⁰ Uziębło Lucjan, *Pamiętki po Mickiewiczu w Wilnie [in]: Księga Pamiątkowa na 100 lecie urodzin Adama Mickiewicza*, T. 2, 1899, p. 247.

¹¹ Dżisievič Alicja, *Tomasz Życki – profesor Adama Mickiewicza*, „Magazyn Wileński” nr. 5, 2020, p. 38-42.

¹² *Pokój, w którym Mickiewicz w roku 1822 wykończył „Grażynę”*, „Tygodnik Ilustrowany”, 1885, nr. 135, p. 77 [in]: <https://polona.pl/item-view/d4a3d371-09c0-4c94-8e04-28188a33efde?page=10> [15.09.2023].

¹³ Odyniec Antoni Edward, *Wspomnienia z przeszłości opowiadane Deotymie*, Warszawa 1884, p. 196.

Kita A. Mickevičiaus muziejui svarbi XX a. pradžios asmenybė buvo Janas Konradas Obstas (1876–1954). 1911 m. rugsėjo 23 d. Vilniaus savaitraštis „Tygodnik Ilustrowany“ pas-kelbė straipsnį, kuriame pristatė neseniai į miestą atsikrausčiusį gyventoją – operos dainininką, žurnalistą, žurnalo „Kwartalnik Litewski“ redaktorių J. K. Obstą. Jis su žmona Ruža buvo atvykęs iš Peterburgo. Bevaikštant po miestą Ruža sužinojo, kad parduodamas namas, kuriame gyveno pats dainius A. Mickevičius. Pora nusprendė namą įsigyti iš savininko Olgierdo Aleksandro Rossochackio¹⁴. Vos įsikraustęs į naują būstą, Obstas jame pradėjo ieškoti poeto pėdsakų. Kambaryje, kur, pasak legendų, gyveno A. Mickevičius, po tapetais buvo rasta jau minėta memorialinė lenta¹⁵. Kartu atidengtas autentiškas sienas puošiantis XIX a. raštas – žali lapai geltoname fone¹⁶. Kambaryje tuo metu dar gyveno nuomininkė, kuri turėjo pasirašytą nuomos sutartį, todėl reikėjo kiek palaukti, bet jau buvo aišku, kad būtent šiuose kambariuose bus įsteigtas privatus, A. Mickevičiui skirtas muziejus. Suprantama, kad ekspozicijai reikėjo eksponatų, bet tai nebuvo bėda: Janas ir Ruža buvo aistringi kolekcininkai ir įsikraustę į Vilnių tęsė savo pomėgį. „Atsiminimuose“ Obstas rašė: „[...] turėjome būstą už dyką [...], todėl kar-tais galėjome sau leisti įsigyti kokį seną Vilniaus leidinį, kokį Rustemo, kuris piešė skoningai, paveikslėlių, porcelianą, baldą – tai mums jau tapo priklausomybės rūšimi, be to negalėjome gyventi“¹⁷. Iš amžininkų atsiminimų ir surašyto J. K. Obsto testamentu galime įsivaizduoti, kad šeima sukaupė nemenką vertingų daiktų kolekciją: A. Mickevičiaus muziejui tinkantys ekspo-natai ir su juo nesusiję daiktai – vertingos knygos, baldai, kilimai, paveikslai, 1863 m. sukilimo dokumentai ir kiti – išdėstyti antrame aukšte, iš gatvės pusės, privačiuose Obstų kambariuose.

Įėjimą į muziejų 1919 m. papuošė marmurinė memorialinė lenta „Čia gyveno Micke-vičius 1822“ (lenk. *Tu mieszkał Mickiewicz 1822*). Vis daugiau A. Mickevičiaus gerbėjų atras-davo kuklų Adomo Mickevičiaus muziejų. J. K. Obstas rašė: „Būdavo, kad per vieną dieną atvykdavo keli traukiniai, pilni norinčiųjų aplankyti Muziejų. Buvau priverstas pradėti Muzie-jaus lankytojų knygą [...], nes kiekvienas lankytojas savo šventąja pareiga laikė įsiamžinti įra-šydamas arba išskobdamas savo pavardę ant sienų, durų, langinių ir apskritai – kur papuola“¹⁸.

¹⁴ Obwieszczenia Publiczne: dodatek do Dziennika Urzędowego Ministerstwa Sprawiedliwości. R.10, № 88 (1934-11-03), s. 35 [in]: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=431953> [15.09.2023].

¹⁵ W.C., *Zbieracz litewski*, „Tygodnik Ilustrowany”, nr. 38, 1912-09-23, p. 750.

¹⁶ St.S.K., *Pamiętnik po Mickiewiczu*, „Dziennik Wileński”, nr. 27, 1922-04-04, p. 5.

¹⁷ Narkowicz Liliana, *Jan Konrad Obst (1876-1954)*, 2004, p. 241.

¹⁸ Narkowicz Liliana, *Jan Konrad Obst (1876-1954)*, 2004, p. 246.

J. K. Obsto sukurtas muziejus smarkiai nukentėjo per Pirmąjį pasaulinį karą ir bolševikų „viešnage“. Daug eksponatų buvo prarasta, bet paties savininko prisirišimas prie muziejaus ir didelis lankytojų noras pamatyti A. Mickevičių menančią vietą lemdavo tai, kad muziejus vis atsiverdavo iš naujo.

1938 m. J. K. Obstas, po kelis metus trukusių derybų su Vilniaus Stepono Batoro universiteto valdžia, dovanojimo aktu¹⁹ perleido visą pastatą su įsteigtu muziejumi ir jame sukauptomis vertybėmis Stepono Batoro universitetui.

Bernardinų 11 pastate įsikūrė klasikinės filologijos katedra²⁰ bei keli profesorių butai. 1939 m. pasaulį sukrėtė nauja nelaimė – Antrasis pasaulinis karas. 1943 m. vokiečių okupantai uždarė universitetą, o jam priklausantis muziejus tapo paprastu butu. Eksponatai dingo.

Po karo buvęs Bernardinų skersgatvis įgijo naują pavadinimą – Pilies skersgatvis. Kai UNESCO paskelbė 1955-uosius A. Mickevičiaus metais (100-osios poeto mirties metinės), pradėta galvoti apie muziejaus atkūrimą. VU Bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomas bibliotekos direktoriaus Levo Vladimirovo rašytas dokumentas, kur jis aiškina, kad būtina rimtesniu būdu paminėti A. Mickevičiaus metines. Jis pateikia siūlymą: „Atkurti Adomo Mickevičiaus memorialinį muziejų tose patalpose, kur jis buvo iki 1941 metų, t. y. universitetui priklausančiame pastate Pilies skersgatvyje, kuris šiuo metu naudojamas kaip privatus butas [...]. [...] Būtina surinkti visus eksponatus, susijusius su Mickevičiumi, tuos, kurie yra Vilniaus universiteto nuosavybė, ir tuos, kurie yra kitose įstaigose, pvz., Mokslų akademijoje, taip pat Valstybiniame archyve“²¹.

Jau gana greitai, 1955 m. spalio 10 d., Lietuvos TSR Ministrų Taryba paskelbė potvarkį:

„1. Įpareigoti Vilniaus valstybinį V. Kapsuko vardo universitetą iki 1955 m. lapkričio 15 d. atstatyti memorialinį Adomo Mickevičiaus butą-muziejų.

2. Įpareigoti Finansų ministeriją [...] skirti universitetui 20 000 rublių [...] muziejaus atstatymui. [...]

¹⁹ Wypis aktu za porządkowym N.2 księgi hipotecznej nieruchomości N.16044 przed Janem Buyko, Notariuszem przy Wydziale Hipotecznym Sądu Okręgowego w Wilnie zeznanego i do repertorium za rok 1938 pod N. 163 wciągniętego - AKT DAROWIZNY, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA), F. 175, ap. 1A, b. 736, I. 65a – 65b.

²⁰ Fedorowicz Zygmunt, *Trzydzieści lat mego pobytu w Wilnie 1914-1944*, Bydgoszcz 2010, p. 24.

²¹ A. Mickevičiaus Parodos projektai. *Памятная записка...*, 1955. Vilniaus universiteto Bibliotekos Rankraščių skyrius, F47-VUA 504, p. 2-3.

5. Įpareigoti Mokslų akademiją ir Kultūros ministeriją neatlyginamai perduoti Vilniaus valstybiniam universitetui Adomo Mickevičiaus butui-muziejui daiktus ir kitus eksponatus (išskyrus rankraščius), susijusius su poeto gyvenimu ir veikla Vilniuje“²².

Muziejus sukūrė naują ekspoziciją. Į ją pateko autentiški A. Mickevičiaus baldai: kėdė ir stalas iš Kauno ir fotelis iš Paryžiaus. Baldai, kuriais poetas naudojosi Kaune, buvo išsaugoti Kauno pavieto mokyklos direktoriaus Stanislovo Dobrovolskio šeimoje. Prieš mirtį direktoriaus marti perdavė baldus daktarui Kazimierui Jovorovskiui, o šis svarstė išsiųsti juos į Krokuvą, bet įkalbėtas Vilniaus Lenkų mokslo bičiulių draugijos narių, 1908 metais nusprendė juos perduoti į draugijos rankas – ji jau turėjo surinktą nemenką vadinamųjų *mickevičianų* kolekciją²³.

XX a. pradžioje Lietuvos ir Lenkijos konflikto kontekste Vilnius išgyveno sunkų laikotarpį. 1938 lenkų valdžia draudžia lietuvių draugijų veiklą. Progai pasitaikius lietuvių valdžia „atsidėkoja“ ir 1939 m. draudžia lenkų draugijų veiklą. Lenkų mokslo bičiulių draugijos rinkiniai keliauja iš rankų į rankas. A. Mickevičiaus baldai iš Kauno tampa 1941 metais Lietuvių literatūros instituto Vileišių rūmuose įkurto Vilniaus literatūros muziejaus eksponatais. Muziejui vadovavo Kazys Boruta. Eglės Borutaitės-Makariūnienės knygoje „Susitikimai su Kaziu Boruta“ pasakojama, kaip jis, rizikuodamas gyvybe, gynė muziejaus vertybes nuo nacių valdžios užmojų: „[...] į Mokslų akademijos Lietuvių literatūros institutą atvyko Adolfas Valeška, tuo metu jis buvo vokiečių įgaliotas aukštas pareigūnas, ir pareikalavo atiduoti Adomo Mickevičiaus rankraščius. [...] Žodis po žodžio, ir jie rimtai susikibo. A. V. Tėvui pasakė kažką įžeidžiančio ir šis pylė jam į snukį taip, kad tas net po stalu nuvirto. O Tėvas, matyt, nutaręs, kad svarbiausi argumentai jau panaudoti, nususuko. Tada A. V. pašokęs griebė tame kabinete eksponuojamą alebardą ir bandė ja priešininką perdurti, tačiau Tėvas atsisukęs staigiai atsoko, o alebardą kažkas sugriebė ir juos išskyrė. A. Valeška išlėkė iš instituto baisiai įsiutęs, grasindamas, kad apie sabotажą pranešias vokiečiams. Čia jau buvo kuo susirūpinti, nes jei A. Valeška įvykdytų savo grasinimus, tai visa istorija galėtų baigtis Paneriuose. [...] Tėvas turėjęs eiti pas vokiečių pareigūną pasiaiškinti dėl incidento. Besikalbant paaiškėjo, kad jie abu tuo pačiu metu studijavo Vienos universiteto Filosofijos fakultete [...]. Po tokių prisiminimų Tėvas turėjo sumokėti labai nedidelę baudą“²⁴.

²² Vilniaus universiteto Bibliotekos Rankraščių skyrius, F47-VUA 504, p. 1.

²³ „Kurjer Warszawski: dodatek poranny”. R. 88, 1908, nr 51: <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/249987/display/Default> [15.09.2023].

²⁴ *Susitikimai su Kaziu Boruta*. Sudarytoja Eglė Borutaitė-Makariūnienė, Vilnius 2005, p. 232-233.

A. Mickevičiaus Kauno baldai po karo buvo perduoti atkuriamam Adomo Mickevičiaus muziejui. A. Mickevičiaus fotelio iš Paryžiaus likimas nėra toks aiškus: jis buvo Liudviko Goreckio – A. Mickevičiaus anūko – atgabentas į Vilnių ir dovanotas Lenkų profesionalių literatų Sąjungai, kuri 1929 metais Bazilijonų vienuolyne, Konrado celėje, įrengė A. Mickevičiaus kampelį – mažytę muziejinę ekspoziciją²⁵. Konrado celėje buvo pradėta rengti garsiuosius Literatūrinius trečiadienius, taigi A. Mickevičiaus kampelis čia buvo labai tinkamas. Po karo fotelis iš Paryžiaus atsidūrė atkurto muziejaus ekspozicijoje.

Svarbiu naujos parodos akcentu tapo naujai sukurtas Adomo Mickevičiaus portretas, kurio autorius – Boleslovas Adomas Motuza-Matuzevičius. Dailininko sūnus 2021 metais išleido knygą apie tėvą. Čia galime rasti dailininko atsiminimus, kurie perkelia mus į 1955 metus: „[1955] 18 spalio, Antradienis. [...] Užėjau į universitetą pas drg. Vladimirovą, ir jis mane pradžiugino, kad man skiria atlikti – nutapyti A. Mickevičiaus portretą Jubiliejinei parodai. [...] 27 lapkričio, 1955, Sekmadienis. [...] Muziejų atidarė sergąs P. Mykolaitis. Pavargau ir gana. Darbą baigiau. Dailininkai portretą giria.“²⁶

Naujai atidarytas muziejus gavo pavadinimą „Adomo Mickevičiaus memorialinis butas – muziejus“, priklausė Vilniaus universiteto bibliotekai. Lankytojams buvo atidaromas kartą per savaitę – savanoriškais pagrindais sekmadieniais čia budėjo Vilniaus universiteto bibliotekos darbuotojai. Bibliotekos metraštis rašo: „1957 metais Muziejų aplankė virš 1000 lankytojų [...]. Muziejus nuo 1958 m. sausio 1 d. bus atidarytas du kartus savaitėje“²⁷.

1979 metais Vilniaus universitetas minėjo 400 metų jubiliejų. Ta proga buvo surengtas ir kapitalinis pastato Bernardinų 11 remontas – pakeistas stogas ir medinės perdangos tarp aukštų. Dingo J. K. Obsto lenta iš fasado, šv. Kristoforo paveikslas, puošęs vidinį kiemą, ir A. Mickevičiaus kambaryje kabėjusi lenta „Čia rašyta GRAŽINA“. Adomo Mickevičiaus muziejus po remonto tapo naujai įsteigto VU Mokslo ir pažangiosios minties muziejaus dalimi. A. Mickevičiaus muziejui po remonto žūt būt reikėjo... remonto ir išgabentos ekspozicijos grąžinimo. Drėgni pamatai, drėgnos sienos – muziejus dažniau buvo uždarytas, negu veikė. Prasi-dėjo diskusijos: gal perleisti muziejų Kultūros ministerijos globon? Diskusijas nutraukė 1987

²⁵ „Kurjer Wileński: niezależny organ demokratyczny“, 1929, nr. 233, p.3 https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/273304/edition/261390/content?format_id=2 [15.09.2023].

²⁶ Gediminas Motuza, Boleslovas Motuza. *Trys gyvenimo spalvos*, Vilnius 2021, p.144-145.

²⁷ *Mokslinės bibliotekos metraštis 1957*, Vilnius 1958, p. 14.

metais vasario 9 d. kilęs gaisras: darbuotojams bandant atvira liepsna atšildyti užšalusius vamzdžius rūsyje, ugnis persimetė į A. Mickevičiaus kambarį²⁸. Paskubomis buvo atliktas remontas, muziejus tęsė savo veiklą.

Lietuvai ir Lenkijai atgavus nepriklausomybę susirūpinta muziejaus patalpų prasta būkle, prasidėjo galimų rėmėjų paieška. Padėti muziejui pasisiūlė Lenkijos ambasada bei Wiesławas Ochmanas – pasaulinio garso dainininkas, dailininkas ir ilgametis kultūros rėmėjas. Kad surinktų lėšų muziejui, jis organizavo lenkų dailininkų paveikslų aukcionui įvykusiam Niujorke 1997 m. lapkričio 16 d.²⁹ rinkimą: iš 43 darbų vieną perdavė ir Lietuvos dailininkas Stasys Eidrigėvičius. Dalis surinktų pinigų – 38 000 dolerių buvo perduota Vilniaus universiteto rektoriui prof. Rolandui Paviloniui su tikslu: Adomo Mickevičiaus muziejaus remontui. Surinkti pinigai ir privačios lėšos, kurias paaukojo Lenkijos ambasadorė Lietuvoje Eufemia Teichmann ir jos vyras Jerzy Teichmannas, taip pat generalinis konsulas Waldemar Lipka-Chudzikas, leido muziejui prasiplėsti – jo reikmėms buvo pritaikytas rūsys, kur atsirado dvi salės: Poezijos menė ir salė su ekspozicija „Moterys A. Mickevičiaus gyvenime“. Be to, atidaryta Filomatų salė, atliktas A. Mickevičiaus kambarių ir vidinio kiemelio remontas. Pavadinimas „Adomo Mickevičiaus memorialinis butas – muziejus“ 2001 metų gegužės 1 d. buvo pakeistas į „Adomo Mickevičiaus muziejus“.

Vilniaus universiteto Adomo Mickevičiaus muziejus nuo 2021 m. įėjo į Vilniaus universiteto muziejaus sudėtį. Šiandien jis yra seniausias literatūrinis, memorialinis, vis dar toje pačioje vietoje veikiantis, vis dar tam pačiam žmogui skirtas muziejus Vilniuje.

Muziejus – tai ne vien ekspozicijos ar seni objektai. Muziejaus veiklai visada reikalingi žmonės, matantys poreikį ir jaučiantys atsakomybę išsaugoti praėjusių kartų palikimą. Mažas didaus poeto muziejus Bernardinų skersgatvyje laukia lankytojų jau 112 metų.

²⁸ Jotkiallo Halina, *Wileńskie Muzeum A. Mickiewicza wkrótce zostanie otwarte*, "Czerwony Sztandar", 13-02-1987.

²⁹ Surwiło Jerzy, *O Adamie Mickiewiczu niekonwencjonalnie. Od Wilna po Nowy Jork*, 1998, p. 105-119.

Muzeum Adama Mickiewicza przy Uniwersytecie Wileńskim. 112 lat historii

Alicja Dzisevič

Muzeum Adama Mickiewicza przy Uniwersytecie Wileńskim

Jedne z najstarszych muzeów Litwy były zakładane i pracowały na Uniwersytecie Wileńskim. Pierwsze z nich, Muzeum Matematyki było tworzone od roku 1752. Później powstawały uniwersyteckie muzea przyrodnicze. W roku 1832, po nieudanym powstaniu lat 1830-1831, rosyjskie władze zamknęły uniwersytet, a w raz z nim zamknięte zostały jego muzea¹. Znaczna część kolekcji muzealnych została wywieziona do innych miast Rosji (Kijowa, Włodzimierza, Charkowa, Dorpatu (ob. Tartu), Kazania, Odessy, Sankt Peterburga i Moskwy)². Niewielka część kolekcji została w Wilnie i dała podstawę, wraz przekazanymi prywatnymi kolekcjami, do założonego w 1855 roku przez Eustachego Tyszkiewicza Muzeum Starożytności³.

Dzisiaj na Uniwersytecie Wileńskim działa 8 muzeów (Muzeum Uniwersytetu Wileńskiego, Zoologii, Herbarium, Matematyki, Fizyki, Chemii, Medycyny, Geologii). Wszystkie one kontynuują zaszczytne tradycje dawnych muzeów. Jednym z nich jest Muzeum Adama Mickiewicza, będące częścią Muzeum Uniwersytetu Wileńskiego. Niewielkie muzeum posiada ciekawą i niezwykłą historię, ukazującą skomplikowane wydarzenia, których w ostatnich stuleciach do świadczyła stolica Litwy.

Kilka słów o Adamie Mickiewiczu: po zakończeniu szkoły w Nowogródku, w 1815 roku przybył do Wilna i studiował na Cesarskim Uniwersytecie Wileńskim do 1819 roku. Otrzymywał stypendium, które zobowiązany był odrobić w miejscu wskazanym przez władze uniwersyteckie. Mickiewicz został skierowany do męskiej Kowieńskiej Szkoły Powiatowej, gdzie w roku 1819 rozpoczął pracę jako nauczyciel literatury, historii i prawa⁴. Przez cały okres

¹ Keršytė Nastazija, *Muziejiniai Vilniaus istorijos kontekstai*, [in]: *Muziejiniai Vilniaus istorijos kontekstai*, Vilnius 2008, p. 10.

² *Alma mater Vilnensis: Vilniaus universiteto turtai istorijos skersvėjuose (XVI – XXI amžiai)*, kolektyvinė monografija, Vygintas Bronius Pšibilskis (red.). Vilnius 2016, p. XV.

³ Narkowicz Liliana, *Muzealnicy i kolekcjonerzy. Zbiory rodziny Tyszkiewiczów i ich rola w zaborze rosyjskim*, Wrocław 2013, p. 7-8.

⁴ *Kronika życia i twórczości Mickiewicza. Lata 1798-1824*, Maria Dernałowicz, Ksenia Kostenicz, Zofia Makowiecka, Warszawa 1957, p. 172

studiów oraz gdy odwiedzał miasto w czasie urlopów, mieszkał w różnych budynkach, znajdując schronienie u przyjaciół i znajomych, bądź wynajmował tzw. stancje. Jednym z jego adresów był zaułek Bernardyński 147 (aktualnie Bernardyńska (Bernardinų) 11)

W drugim tomie „W zespołach archiwalnych domów wileńskich” (Vilniaus namų archyvų fonduose) Vladasa Drėmy możemy znaleźć nazwiska właścicieli tego domu. Dla historii muzeum najważniejsza jest rodzina Byczkowskich⁵. Kupili oni dom od pana Erdmana 28 lutego 1812 roku. Ale była to dziwna transakcja, gdyż, jak pisał „Kurier Litewski”: „przez cztery lata użytkowania nie zapłacili za ani grosza”⁶. Dom był duży, dlatego Byczkowscy poszukiwali najemców. W tym domu schronienia szukali również przyjaciele Mickiewicza. Latem 1819 roku z wakacji na Wołyniu do Wilna wrócił Józef Jeżowski. Sprzedał on swego konia (20 rubli) i wóz (10 rubli). Otrzymana suma pozwoliła mu za zapłacenie za mieszkanie (36 rubli na pół z Ignacym Domejką) i tak zwany „stół”, tj. wyżywienie (4 ruble). Przyjaciele wynajęli „na ulicy Bernardyńskiej [...] dwa pokoiki”, jak wspominał Onufry Pietraszkiewicz w liście do Adama Mickiewicza⁷. Przynajmniej raz zatrzymał się tutaj wracający z Kowna Adam. Można tak sądzić na podstawie listu Jeżowskiego do Mickiewicza: „Pan Byczkowski, u którego mieszkaliśmy [...]”⁸.

W roku 1835 w „Kurjerze Litewskim” ukazało się ogłoszenie „Dom [...] przy ul. Bernardyńskiej Nr 147, wyceniony na 4 000 srebrnych rubli [...] zostanie sprzedany [...]”⁹. Za sprawą wileńskiego dziennikarza Lucjana Uziębło¹⁰ znamy nazwisko jednego z kolejnych właścicieli: doktor Życki. Zapewne był to lekarz wojskowy Jan Życki (1810–1875)¹¹. Zaslugą doktora jest fakt, że właśnie on, za namową Odyńca, na fasadzie swojego domu wmurował tablicę „Tu pisana GRAŻYNA 1822”¹². W drugiej połowie XX wieku tablica zaginęła.

Jeszcze jeden fakt o tym, że mieszkał tutaj Mickiewicz, dostarcza wspomniany Odyniec: w książce „Wspomnienia z przeszłości opowiadane Deotymie” opisuje on czasy spędzone w Wilnie wraz ze swoim przyjacielem Mickiewiczem: „Kiedy więc przyszło z kolei do przepisywania Grażyny, którą przytóm miał jeszcze i poprawiać, najął sobie od Kwietnia, na ostatni

⁵ Drėma Vladas, *Vilniaus namų archyvų fonduose*, II knyga, Vilnius 1998.

⁶ „Kurier Litewski” Nr. 77, Dodatek do gazety Kuryera Litewskiego 77, 1815-09-25.

⁷ *Korespondencya* (Filomatów) 1815-1823. T. I 1815 - 1820, 1913, p. 148.

⁸ *Korespondencya* (Filomatów) 1815-1823. T. III 1820 – 1821, 1913, p. 153.

⁹ „Kurier Litewski” Nr. 236, 1835-10-11.

¹⁰ Uziębło Lucjan, *Pamiętki po Mickiewiczu w Wilnie [in]: Księga Pamiątkowa na 100 lecie urodzin Adama Mickiewicza*, T. 2, 1899, p. 247.

¹¹ Dzisieńcz Alicja, *Tomasz Życki – profesor Adama Mickiewicza*, „Magazyn Wileński” nr. 5, 2020, p. 38-42.

¹² *Pokój, w którym Mickiewicz w roku 1822 wykończył „Grażynę”*, „Tygodnik Ilustrowany”, 1885, nr. 135, p. 77 [in]: <https://polona.pl/item-view/d4a3d371-09c0-4c94-8e04-28188a33efde?page=10> [15.09.2023].

kwartał przed wakacją, osobną stancijkę, na Bernardyńskim zaułku, do której i ja się z nim dla kompanii przeniosłem”¹³. Twierdzi, że pomógł Mickiewiczowi zarówno redagować, jak i przepisywać „Grażynę” na czystopis. Informacja o tym, że poeta mieszkał w tym domu rozeszła się, wiedzieli o tym wszyscy zainteresowani Mickiewiczem wilnianie.

Inną ważną postacią dla Muzeum Adama Mickiewicza był Jan Konrad Obst (1876–1954). W dniu 23 września 1911 roku w wileńskim „Tygodnik Ilustrowany” ogłosił artykuł, w którym przedstawił śpiewaka operowego, dziennikarza, redaktora magazynu „Kwartalnik Litewski” J.K. Obsta, który niedawno przeprowadził się do miasta. Wraz z żoną Różą przybył z Sankt Petersburga. Spacerując po mieście małżonka dowiedziała się, że dom, w którym mieszkał wieszcz Adam Mickiewicz jest na sprzedaż. Para zdecydowała się na zakup domu od właściciela Olgierda Aleksandra Rossochackiego¹⁴. Tuż po przeprowadzce do domu, Obst zaczął poszukiwania śladów poety. W pokoju, gdzie zgodnie z legendą mieszkał A. Mickiewicz, pod tapetami znaleziono wspomnianą już wcześniej tablicę pamiątkową¹⁵. Jednocześnie odsłonięto autentyczne wzory malowania ścian z początku XIX wieku – zielone liście na żółtym tle¹⁶. W tym pokoju mieszkała wówczas najemczyni, która posiadała podpisaną umowę najmu, dlatego trzeba było odczekać pewien czas, aż stało się jasne, że właśnie w tych pokojach zostanie założone pierwsze prywatne muzeum poświęcone Adamowi Mickiewiczowi. Wiadomo, ekspozycja potrzebowała eksponatów, jednak nie było to problemem. Jan i Róża byli zapalonymi kolekcjonerami i po przeprowadzce do Wilna kontynuowali swoją pasję. We „Wspomnieniach” Obst pisał „[...] mieliśmy darmowe mieszkanie (...), od czasu do czasu mogliśmy też nabyć jakiś stary druk wileński, jakiś obrazek – Rustem, co malował z gustem, porcelankę, mebelek, co już u nas obojgu przeszło w nałóg, bez czego nie mogliśmy żyć”¹⁷. Na podstawie wspomnień współczesnych i spisanego przez J.K. Obsta testamentu, możemy sobie wyobrazić, że rodzina zebrała niemałą kolekcję. Eksponaty pasujące do koncepcji muzeum A. Mickiewicza i nie związane z nim rzeczy – książki, meble, dywany, obrazy, dokumenty powstania 1863 roku – znajdowały się na pierwszym piętrze od strony ulicy, w prywatnych pokojach Obstów.

Wejście do muzeum w 1919 roku ozdobiła tablica pamiątkowa „Tu mieszkał Mickiewicz 1822”. Coraz więcej miłośników Mickiewicza odwiedzało skromne muzeum Adama Mickiewicza, J. K. Obst pisał: „Zdarzało się, że w ciągu dnia przybywało zwiedzających z kilka

¹³ Odyniec Antoni Edward, *Wspomnienia z przeszłości opowiadane Deotymie*, Warszawa 1884, p. 196.

¹⁴ Obwieszczenia Publiczne: dodatek do Dziennika Urzędowego Ministerstwa Sprawiedliwości. R.10, № 88 (1934-11-03), s. 35 [in]: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=431953> [15.09.2023].

¹⁵ W.C., *Zbieracz litewski*, „Tygodnik Ilustrowany”, nr. 38, 1912-09-23, p. 750.

¹⁶ St.S.K., *Pamiętka po Mickiewiczu*, „Dziennik Wileński”, nr. 27, 1922-04-04, p. 5.

¹⁷ Narkowicz Liliana, *Jan Konrad Obst (1876-1954)*, 2004, p. 241.

pociągów [...] Gruba księga zwiedzających, którą [...] musiałem zaprowadzić [...], gdyż każdy ze zwiedzających uważał za swe święte prawo uwiecznić się, wypisując lub wyskrobując swoje nazwisko na ścianach, drzwiach, podokiennikach i w ogóle, gdzie się dało”¹⁸.

Założone przez J.K. Obst muzeum mocno ucierpiało w czasie pierwszej wojny światowej oraz rządów bolszewików w Wilnie. Zaginęło wiele eksponatów, jednak przywiązanie właściciela do muzeum i ogromna chęć zwiedzających do odwiedzenia miejsca upamiętniającego A. Mickiewicza sprawiły, że muzeum wciąż otwierało się na nowo.

W roku 1938 roku J. K. Obst, po kilkuletnich negocjacjach z władzami Uniwersytetu Stefana Batorego, aktem darowizny przekazał na własność uniwersytetu cały budynek wraz założonym muzeum i zebranymi w nim kosztownościami¹⁹.

W budynku przy Bernardyńskiej 11 została umieszczona Katedra Filologii Klasycznej²⁰ oraz kilka mieszkań profesorskich. Rok 1939 przyniósł na świat nowe nieszczęście – drugą wojnę światową. W roku 1943 niemieccy okupanci zamknęli uniwersytet, a należące do niego muzeum stało się zwykłym mieszkaniem. Eksponaty zaginęły.

Po wojnie były zaułek Bernardyński dostał nową nazwę – zaułek Zamkowy (Pilies skersgatvis). Gdy UNESCO ogłosiło 1955 rok rokiem Adama Mickiewicza (w setną rocznicę śmierci poety), rozpoczęto dyskusje nad odnowieniem muzeum. W Dziale Rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego przechowywany jest dokument sporządzony przez dyrektora biblioteki Levasa Vladimirovasa, w którym wyjaśnia on, że konieczne jest poważniejsze upamiętnienie rocznicy mickiewiczowskiej. Proponował: „Przywrócenie muzeum pamięci Adama Mickiewicza w tych pomieszczeniach, gdzie znajdowało się ono do roku 1941, tj. W należącym do Uniwersytetu budynku przy zaułku Zamkowym, który w tym momencie używany jest jako mieszkanie prywatne [...]. [...] Koniecznie należy zebrać wszystkie eksponaty związane z Mickiewiczem. Te, które są własnością Uniwersytetu Wileńskiego i te które znajdują się w innych instytucjach, np. Akademii Nauk, a także w Archiwum Państwowym”²¹.

Już wkrótce, 10 października 1955 roku Rada Ministrów Litewskiej SSR wydała rozporządzenie:

¹⁸ Narkowicz Liliana, *Jan Konrad Obst (1876-1954)*, 2004, p. 246.

¹⁹ *Wypis aktu za porządkowym N.2 księgi hipotecznej nieruchomości N.16044 przed Janem Buyko, Notariuszem przy Wydziale Hipotecznym Sądu Okręgowego w Wilnie zeznanego i do repertorium za rok 1938 pod N. 163 wciągniętego - AKT DAROWIZNY*, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA), F. 175, ap. 1A, b. 736, I. 65a – 65b.

²⁰ Fedorowicz Zygmunt, *Trzydzieści lat mego pobytu w Wilnie 1914-1944*, Bydgoszcz 2010, p. 24.

²¹ *A. Mickevičiaus Parodos projektai. Памятная записка...*, 1955. Vilniaus universiteto Bibliotekos Rankraščių skyrius, F47-VUA 504, p. 2-3.

„1. Zobowiązać Wileński Uniwersytet Państwowy im. V. Kapsukas do dnia 15 listopada 1955 roku odtworzyć Mieszkanie-Muzeum pamięci Adama Mickiewicza.

2. Zobowiązać Ministerstwo Finansów [...] przeznaczyć dla uniwersytetu 20 000 rubli [...] na odtworzenie muzeum [...].

5. Zobowiązać Akademię Nauk i Ministerstwo Kultury do nieodpłatnego przekazania Wileńskiemu Uniwersytetowi Państwowemu Mieszkaniu-Muzeum Adama Mickiewicza przedmioty i inne eksponaty (z wyjątkiem rękopisów), związane z życiem i działalnością poety w Wilnie”²².

Muzeum stworzyło nową ekspozycję. Znalazły się na niej autentyczne meble Mickiewicza: krzesło i stół z Kowna i fotel z Paryża. Meble, z których poeta korzystał w Kownie, zachowały się w rodzinie Stanisława Dobrowolskiego, dyrektora Kowieńskiej szkoły powiatowej. Przed śmiercią, dyrektor przekazał meble doktorowi Kazimierzowi Jaworowskiemu, a ten zastanawiał się, czy nie wysłać ich do Krakowa, ale za namową członków Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, w 1908 roku zdecydował się przekazać je w ręce towarzystwa, które już posiadało niemałą kolekcję mickiewiczianów²³.

Na początku wieku, w kontekście polsko-litewskiego konfliktu Wilno przeżywało ciężkie czasy, w 1938 roku polskie władze zabroniły działalności organizacji litewskich. Gdy nadarzyła się okazja, władza litewska „odwdzięczyła się” i zakazała działalności organizacji polskich. Zbiory Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie przekazywane są z rąk do rąk. Meble Mickiewicza z Kowna w roku 1941 stają się eksponatami założonego przez Instytut Literatury Litewskiej w pałacu Vileišisów Wileńskiego Muzeum Literatury. Dyrektorem Muzeum był Kazys Boruta. W książce Eglė Borutaitė-Makariūnienė „Spotkania z Kazysem Borutą” opowiada, jak on, ryzykując życiem, bronił kolekcji muzealnej przed zamianami władz nazistowskich: „[...] do Instytutu Literatury Litewskiej Akademii Nauk przybył Adolfas Valeška, był on wówczas ważnym funkcjonariuszem niemieckich władz okupacyjnych, i zażądał wydania rękopisów Adama Mickiewicza. [...] Od słowa do słowa i poważnie się pokłócili. A.V. powiedział do ojca coś obraźliwego i ten wałnął go w twarz tak, że ten przewrócił się pod stół. A ojciec, zdaje się, uważał, że najważniejsze argumenty zostały już użyte, odwrócił się. Wtedy A.V. chwycił za wiszącą w gabinecie halabardę i próbował wbić ją w przeciwnika, ojciec odwrócił się i udało mu się odskoczyć, ktoś chwycił za halabardę i ich rozdzielił. A. Valeška wybiegł wściekły z Instytutu, grożąc, że doniesie Niemcom o sabotażu. Tutaj trzeba było już

²² Vilniaus universiteto Bibliotekos Rankraščių skyrius, F47-VUA 504, p. 1.

²³ „Kurjer Warszawski: dodatek poranny”. R. 88, 1908, nr. 51: <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/249987/display/Default> [15.09.2023].

zaintervenować, bo jakby A. Valeška zrealizował swoje groźby, to cała historia skończyłby się w Ponarach. [...] Ojciec musiał udać się do administracji niemieckiej i wyjaśnić ten incydent. Podczas rozmowy z urzędnikiem okazało się, że w tym samym czasie studiowali na Wydziale Filozofii Uniwersytetu Wiedeńskiego. [...] Po tych wyjaśnieniach ojciec musiał zapłacić nie-wielką grzywnę”²⁴.

Meble Mickiewicza po wojnie zostały przekazane do odnowionego Muzeum Adama Mickiewicza. Losy fotelu Mickiewicza nie są do dzisiaj jasne: został od przewieziony do Wilna przez Ludwika Góreckiego, wnuka Adama Mickiewicza i przekazane do Związku Zawodowego Literatów Polskich, który w 1929 rok w Klasztorze Bernardynów, w Celi Konrada, urządził niewielką muzyczną ekspozycję²⁵. W Celi Konrada zaczęto organizować środy literackie, więc kącik Mickiewicza jak najbardziej tam pasował. Po wojnie paryski fotel znalazł się na ekspozycji odbudowanego Muzeum.

Ważnym akcentem nowej wystawy został portret Adama Mickiewicza, którego autorem był Boleslovas Adomas Motuza-Matuzevičius. Syn artysty w 2021 roku wydał książkę o ojcu. Możemy w niej znaleźć wspomnienia artysty, które przenoszą nas do roku 1955:

„[1955] 18 października, wtorek [...] Zaszedłem na uniwersytet do tow. Vladimirovasa, i on mnie rozweselił nowiną, że zleca mi wykonanie portretu A. Mickiewicza na jubileuszową wystawę.

[...]

27 listopada, 1955, Niedziela. [...] Muzeum otworzył chory P. Mykolaitis. Zmęczyłem się i tyle. Praca skończona. Artyści portret chwałą”²⁶.

Nowe muzeum otrzymało nazwę „Mieszkanie-Muzeum Pamięci Adama Mickiewicza” i należało do Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego. Dla zwiedzających było otwierane raz w tygodniu – na zasadach wolontariatu w niedziele dyżurowali tutaj pracownicy Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego. W Roczniku biblioteki pisano: „W 1957 roku Muzeum odwiedziło ponad 1000 osób [...] Muzeum od 1 stycznia 1958 roku będzie otwarte dwa razy w tygodniu”²⁷.

W roku 1979 obchodzono 400-lecie Uniwersytetu Wileńskiego. Z tej okazji budynek przy Bernardyńskiej 11 przeszedł kapitalny remont – wymieniono dach i drewniane stropy. Z fasady zniknęła tablica J.K. Obsta, obraz Św. Krzysztofa zdobiący dziedziniec budynku i ta-

²⁴ *Susitikimai su Kaziu Boruta*. Sudarytoja Eglė Borutaitė-Makariūnienė, Vilnius 2005, p. 232-233.

²⁵ „Kurjer Wileński: niezależny organ demokratyczny”, 1929, nr. 233, p.3 https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/273304/edition/261390/content?format_id=2 [15.09.2023].

²⁶ Gediminas Motuza, *Boleslovas Motuza. Trys gyvenimo spalvos*, Vilnius 2021, p.144-145.

²⁷ *Mokslinės bibliotekos metraštis 1957*, Vilnius 1958, p. 14.

blica z pokoju A. Mickiewicza „Tu pisana GRAŻYNA”. Muzeum Adama Mickiewicza po remoncie stało się częścią nowoutworzonego Muzeum Nauki i Myśli Postępowej. Muzeum Mickiewicza po remoncie wymagało natychmiastowego... remontu i zwrotu wywiezionej ekspozycji. Wilgotne fundamenty i wilgotne ściany, muzeum częściej było zamknięte niż otwarte. Rozpoczęły się dyskusje, czy nie przekazać muzeum pod opiekę Ministerstwa Kultury? Dyskusje przerwał pożar, który wybuchł 9 lutego 1987 roku: podczas próby ogrzania ogniem zamrożonych w piwnicy rur, ogień przeniósł się do pokoju Mickiewicza²⁸. Szybko wykonano remont, a muzeum kontynuowało swoją działalność.

Po odzyskaniu przez Litwę i Polskę niepodległości zaniepokojono się złym stanem pomieszczeń muzeum, zaczęto poszukiwania potencjalnych sponsorów. Pomoc Muzeum proponowała Ambasada RP i Wiesław Ochman, światowej sławy śpiewak, artysta i mecenas kultury. W celu zbiórki środków na rzecz muzeum, 16 listopada 1997 roku zorganizował on w Nowym Jorku aukcję obrazów polskich artystów. Z 43 prac jedną przekazał również twórca litewski Stasys Eidrigėvičius. Część zebranych pieniędzy, 38 tys. dolarów, została przekazana rektorowi Uniwersytetu Wileńskiego prof. Rolandasowi Pavilionisowi w celu remontu Muzeum Adama Mickiewicza. Zebrane pieniądze i środki prywatne, które przekazała ambasador Polski w Litwie Eufemia Teichmann i jej mąż Jarzy Teichmann, a także konsul generalny Waldemar Lipka-Chudzik, pozwoliły na rozbudowę muzeum. Na jego cele zaadoptowano piwnicę, gdzie zostały urządzone dwie sale: salon poetycki i sala z ekspozycją „Kobiety w życiu Adama Mickiewicza”. Oprócz tego otwarta została sala Filomatów, wyremontowano pokój Adama Mickiewicza i dziedziniec. Nazwa „Mieszkanie-Muzeum Pamięci Adama Mickiewicza” 1 maja 2001 roku została zmieniona na „Muzeum Adama Mickiewicza”.

Muzeum Adama Mickiewicza Uniwersytetu Wileńskiego od 2021 roku wchodzi w skład Muzeum Uniwersytetu Wileńskiego. W dzisiejszym Wilnie jest ono najstarszym muzeum literatury, a także muzeum pamięci, funkcjonującym w tym samym miejscu i poświęconym tej samej osobie.

Muzeum to nie tylko ekspozycje i stare obiekty. Do działalności muzeum zawsze potrzebni są ludzie, którzy widzą potrzebę i czują odpowiedzialność za zachowanie dziedzictwa poprzednich pokoleń. Małe muzeum wielkiego poety w zaułku Bernardyńskim na widzów czeka już 112 lat.

²⁸ Jotkiałło Halina, *Wileńskie Muzeum A. Mickiewicza wkrótce zostanie otwarte*, "Czerwony Sztandar", 13-02-1987.

Poeto Adomo Mickevičiaus rinkinys Maironio lietuvių literatūros muziejuje

Audronė Gedutienė

Maironio lietuvių literatūros muziejus

Maironio lietuvių literatūros muziejus yra šalia tų vietų, kur dirbo ir gyveno Adomas Mickevičius Kauno laikotarpiu. 1819–1823 m. (su pertrauka 1821–1822 mokslo metais, kai buvo gavęs metams leidimą pailsėti) A. Mickevičius gyveno Kaune, mokytojavo šalia dabartinių Maironio namų buvusioje Kauno apskrities mokykloje (dabar Kauno Jėzuitų gimnazija, pastatas Rotušės a. 9), gyveno ten pat buvusio vienuolyno celėje. Dabar ant mokyklos pastato kabo ši faktą primenanti memorialinė lenta. Dar 1955 m. ant namo (Rotušės a. 9) buvo pakabinta pirmoji paminklinė lenta su bareljefu: „1798–1855. Šiuose mokyklos rūmuose 1819–1823 m. gyveno ir kūrė Adomas Mickevičius“ (skulpt. Vladas Žuklys), lietuvių ir rusų kalbomis. Lenta buvo nuimta ir 1998 m. atidengta nauja memorialinė lenta su bareljefu: „Šiame pastate 1819–1823 m. gyveno ir dirbo mokytoju poetas Adomas Mickevičius „*Litwo! Ojczyzno moja! Ty jesteś jak zdrowie...* Tėvyne Lietuva, mielesnė už sveikatą!“ (skulpt. Vytautas Narutis). Tik atvykęs į Kauną poetas trumpam buvo apsistojęs Kauno apskrities mokyklos prefekto Stanislovo Dobrovolskio name Kartofliškių palivarke, čia lankydavosi gyvendamas Kaune. Šis namas vėliau buvo pavadintas A. Mickevičiaus nameliu (namas neišlikęs, dabar tai A. Mickevičiaus gatvės atkarpa tarp K. Donelaičio ir V. Putvinskio gatvių). Turime atviruką prancūzų kalba, kuriame užfiksuotas šio namo vaizdas XX a. pradžioje, fotografija Vaclovo Zatorskio, išleista prieš 1902 m. Kaune.

Dar 1905 m., minint poeto 50-ąsias mirties metines, per buvusį Kartofliškių palivarką (jis tęsėsi nuo Parodos kalno iki pat dabartinės Vienybės aikštės)ėjusiai gatvei suteiktas A. Mickevičiaus vardas išliko iki šiol. Labai mėgęs vaikščioti Kauno apylinkėse, per Kauno Ažuolyną pasiekdavęs Girstupio upelio slėnį. Poetas šį slėnį yra apdainavęs poemose „Gražina“ (1822 m.), „Konradas Valenrodas“ (1828 m.). Jam ruošiantis palikti Kauną, 1823 m. pavasarį poeto draugai pasiūlė slėnį bei jame esantį akmenį pavadinti Adomo Mickevičiaus vardu. Ant akmens buvo iškalti poeto inicialai „AM“ ir data „1823“. Mickevičiaus slėnis išliko iki mūsų dienų. 1955 m., minint 100-ąsias mirties metines, prie akmens A. Mickevičiaus slėnyje buvo padėta juodo granito plokštė, kurioje įrašytas posmelis:

„Mačiau aš puikų slėnį palei Kauną,

Laumės ten audžia pavasario rytą

Žaliąją veją, žiedais iškaišytą:

Slėnio gražesnio nerasi pasauly...“

A. Mickevičius [parašas]. Gražina, Kaunas, 1822 m.“.

Adomo Mickevičiaus rinkinys Maironio lietuvių literatūros muziejuje yra pakankamai gausus, ypač XIX amžiuje leistomis knygomis, XX amžiaus pradžios spaudiniais, meno kūrinių. Aptarsiu tik vertingiausius ir seniausius poeto rinkinio eksponatus. Galime pasidžiaugti, kad 1970 m. muziejus iš fizinio asmens įsigijo vertingą dailės kūrinių – Adomo Mickevičiaus skulptūrą, kurią pagal skulptoriaus Voiceko Švencickio skulptūrą išliejo K. Minterio fabrikas Varšuvoje po 1859 m. Skulptūra išlieta iš ketaus, dengto bronzos, yra 91 cm aukščio ir 38 cm pločio. Poetas vaizduojamas vilkintis surduta, per dešinę petį permesta pelerina, dešinėje rankoje laikantis plunksną, kaire ranka atsirėmęs į knygą ant kolonos; kolonos apačioje padėta lyra ir yra įrašas: „WILJA“. Skulptūros autorius Voicekas Švencickis (Wojciech Świącki (1823–1873) buvo susijęs su garsia Varšuvos Karolio Juliušo Minterio (Karol Juliusz Minter (1812–1892) liejykla, kuriai buvo suprojektavęs nemažai medalių, skulptūrų. Kaip ir daugelis V. Švencickio kūrinių, pagamintų Minterio fabrike, taip ir A. Mickevičiaus skulptūra turi keletą variantų, kurie skiriasi dydžiu ar detalėmis.

Kitas Maironio lietuvių literatūros muziejuje saugomas meno kūrinys A. Mickevičiaus tema yra dailininko Jono Vaičio (1903–1963) paveikslas „Mickevičiaus slėnyje“, sukurtas tapybos technika 1955 m., naudotos medžiagos – aliejus, drobė. Paveikslo be rėmo aukštis – 24 cm, plotis – 36,3 cm (su rėmu – 37,5 x 58,2 cm). Šis eksponatas yra rašytojos Ievos Simonaitytės memorialinis daiktas ir priklauso jos rinkiniui. Tapybos darbas įrėmintas rudo lakuoto medžio rėmais, porėmis medinis, įrėminimui taip pat naudotas popierius ir kartonas. Paveiksle nutapytas A. Mickevičiaus slėnio Kaune vaizdas žiemos pabaigoje (matosi tirpstantis sniegas). Pirmame plane, beveik centre – A. Mickevičiaus akmuo. Šalia ir fone – medžių kamieniai, krūmų šakos. Vyrauja žalsvos ir rusvos spalvos, pasteliniai atspalviai.

Kita vertinga Adomo Mickevičiaus rinkinio dalis – knygos, ypač išleistos XIX a. antroje pusėje. Norėtusi paminėti išskirtinį leidinį – Adomo Mickevičiaus „Poną Tada“ lenkų kalba, išleistą Hermano Altenbergo leidyklos Lvove 1882 m. Knyga iliustruota garsaus dailininko Mykolo Elvyro Andriolio (1836–1893), kuris 1881 m. Lvovo knygų leidybos H. Altenbergo užsakymu reprezentaciniam poemai „Ponas Tadas“ leidimui nupiešė 24 puslapio dydžio iliustracijas, 10 vinječių ir 24 inicialus. M. E. Andriolio iliustracijos A. Mickevičiaus poemoms laikomos vienos geriausių XIX a. šių kūrinių iliustracijų. Poema išleista 1882 m. ribotu tiražu. Knyga šiuo metu eksponuojama Maironio lietuvių literatūros muziejaus Lietuvių literatūros istorijos ekspozicijoje „Literatūra keičia“.

Vertingas ir pirmasis pomirtinis A. Mickevičiaus raštų leidimas, kurio išėjo 8 tomai – tai knygos lenkų kalba: Adomas Mickevičius. Raštai. T. 1-8. Varšuva: S. H. Merzbacho knygynas, 1858 m. Raštų leidėjas – Samuelis Henrikas Merzbachas (1798–1874) – knygyno Varšuvoje savininkas. Merzbacho knygynas buvo literatų ir mokslininkų susitikimo vieta. Po A. Mickevičiaus mirties jis įsigijo teisę išleisti pirmąjį pomirtinį poeto raštų leidimą (t. 1–8, 1858 m.). Pirmasis raštų tomas pradedamas lenkų rašytojo ir istoriko K. V. Vujcickio (Kazimierz Władysław Wójcicki) įžanginiu straipsniu ir jo parengtais atsiminimais apie A. Mickevičiaus gyvenimą. Taip pat knygos pradžioje yra A. Mickevičiaus kūrinų, raštų bibliografija, paaiškinimai. Raštų pirmame tome spausdinama A. Mickevičiaus poezija keturiais skyriais: „Baladės ir romansai“; „Sonetai“; „Krymo sonetai“; „Įvairūs eilėraščiai“. Knyga įrišta į kietus viršelius, klijuotus žaliai margintu popieriumi, nugarėlė – rudos odos. Identiškai įrišti ir kiti raštų tomai. Knygos pradžioje yra atspausdintas poeto portretas ir parašo faksimilė. A. Mickevičiaus portreto – litografijos autorius – Maksimiljanas Fajansas (Maksymilian Fajans (1825-1890)). Prieštituliniame lape yra nubrauktas buvusio knygos savininko parašas: „Stanislaw Kozłowski“.

Dar vienas XIX a. vidurio leidinys lenkų k. – Adomo Mickevičiaus „Raštai“, išleisti 1862 m. Leipcige, F. A. Brokhauzo leidykloje, kurio išėjo 4 tomai. Muziejuje saugomas šių raštų egzempliorius – tai į vieną knygą įrišti pirmi trys tomai. Knyga įrišta į kietus viršelius, klijuotus tamsiai rudu popieriumi, nugarėlė – rudos odos. Kaip nurodyta antraštėje, tai: „Nowe wydanie zupełne“ [lenkų k.: Visiškai naujas leidimas]. Raštai išleisti serijoje „Biblioteka pisarzy polskich“ [lenkų k.: Lenkų rašytojų biblioteka]. Antraštėje nurodyta leidimo vieta – Lipskas. (Lipskas yra senoji slaviška Leipcigo miesto Vokietijoje vardo forma).

Rinkinyje yra ir knyga lenkų k.: A. Mickevičius. Slavų literatūros kursas, dėstytas prancūzų kolegijoje. T.II. Poznanė, 1865 m. Tai Adomo Mickevičiaus skaitytas slavų literatūros kursas prancūzų kolegijoje antraisiais dėtytojavimo metais – 1841–1842 m. Išvertė Feliksas Vrotnovskis. (Feliks Wrotnowski (1803–1871) – lenkų rašytojas, vertėjas). Tai trečias, iš naujo pataisytas leidimas.

Yra ir vėlesnių leidinių – 1888 m. A. Mickevičiaus „Poezijos“ 4 tomų leidimas, išleistas Varšuvoje Gebethner i Wolff leidyklos. Poezijos raštų sudarytojas – Piotras Chmeliovskis (Piotr Chmielowski (1848–1904) – lenkų literatūrologas). Pirmojo tomo antraštiniame lape yra buvusios knygos priklausomybės antspaudas: „Kauno II vidurinė mokykla“.

Ar 1881 m. Paryžiuje lenkų kalba išleista poema „Konradas Valenrodas“, kurios leidėjas – Liuksenburgo knygynas. Reiktų paminėti ir 1929 m. Adomo Mickevičiaus raštų 20 tomų leidimą, išėjusį Varšuvoje. Sudarytojas – Manfredas Kridlis (Manfred Kridl (1881–1957)

– lenkų literatūros istorikas). Tai antrasis peržiūrėtas ir pataisytas leidimas. Matote A. Mickevičiaus darbų (raštų) 20-ies tomų leidimo 3-4 tomą. Šiame tomuose spausdinami A. Mickevičiaus literatūriniai straipsniai ir įvairaus turinio laišškai. Knyga įrišta į kietus viršelius, trauktus mėlyną audinį. Analogiškai įrišti ir kiti tomai. „Darbai“ išleisti „Literatūros šedevrų bibliotekos“ serijoje. Muziejuje saugomi 3–20 tomai.

Norėtusi paminėti ir nors vienus iš pirmųjų A. Mickevičiaus vertimų į lietuvių kalbą leidimus. Tai knygelės, išleistos XIX a. pab.–XX a. pr. Viena jų – „Vertimai iš Mickevvyčiaus. Konradas Valenrodas. T. II“, išleista Plimute (JAV) 1899 m., leidėjas – „Susivienijimas lietuvių Amerikoje“, vertė Jonas Žilius-Jonila. Kita knygelė – tai V. Kudirkos, pasirašiusio Varpo slapyvardžiu, verstos „Vėlinės“, išėjusios 1900 m. Tilžėje, spaudė Šenkės (Schönke) spaustuvė. Ar Adomo Mickevičiaus „Krimo sonetai“ lietuvių ir lenkų kalbomis, kuriuos vertė Motiejus Gustaitis, išleisti Vilniuje Juozapo Zavadskio spaustuvėje 1909 m.

Įdomu peržvelgti XX amžiaus pradžioje leistus atvirukus, kuriuose užfiksuotas dabar jau neišlikusio Mickevičiaus namo Kaune vaizdas XX a. pr., ar kaip tuo metu atrodė A. Mickevičiaus slėnis. Štai atvirukas „Adomo Mickevičiaus namas Kaune“, kurį išleido O. Vitkauskytės knygynas Kaune 1925 m. Saugoma keletas atvirukų su A. Mickevičiaus slėnio vaizdais XX a. pradžioje. Vienas jų – „Tiltas per Mickevičiaus slėnį Kaune“, atvirukas prancūzų kalba, nuotrauka J. H. Osovskio (J. H. Ossowski), išleista XX a. pr. Stokholme, leidėjas K. A. Granbergs. Kitas atvirukas – Adomo „Mickevičiaus slėnis Kaune“, išleistas apie 1917 m. Kaune, A. Ralz leidyklos.

Iš A. Mickevičiaus rinkinyje saugomų nuotraukų reiktų išskirti fotografo Henriko Poddenbskio (Henryk Poddębski) užfiksuotą Adomo Mickevičiaus-Pranašo medinės skulptūros-maketo, stovėjusio Vilniuje dešiniajame Neries upės krante 1924–1939 m., vaizdą. Šios skulptūros autorius – skulptorius Zbignevas Pronaška (Zbigniew Pronaszko). Nuotrauka daryta apie 1930 m. Kitoje pusėje yra fotografo antspaudas ir užrašai lenkų k.

Rinkinyje yra ir dokumentas – tai aukų Adomo Mickevičiaus paminklo statybai Vilniuje rinkimo lapas lenkų kalba su generolo Liucjano Želigovskio parašu ir Vyriausiojo Adomo Mickevičiaus paminklo statybos Vilniuje komiteto antspaudu. Spausdintas dokumentas išleistas Vilniuje, Juozapo Zavadskio spaustuvėje, po 1922 m. (Yra žinoma, jog 1922 m. rugsėjį į Vilniaus savivaldos žinybinį laikinų organizacijų registrą buvo įtrauktas Vyriausiasis Adomo Mickevičiaus paminklo statybos komitetas, leista naudoti spaudą su tekstu: „Główny Komitet Budowy pomnika Adama Mickiewicza w Wilnie“.) Aukų rinkimo lapas nėra užpildytas.

Šiame pranešime aptarti seniausi ir įdomiausi poeto rinkinio Maironio lietuvių literatūros muziejuje eksponatai. Rinkinyje saugomi ir vėlesni A. Mickevičiaus kūrybinių leidimai,

jų vertimai į lietuvių kalbą, knygos apie patį Adomą Mickevičių, spaudiniai, poeto gyventų vietų ar atminimo ženklų nuotraukos, meno kūriniai, iliustracijos.

Zbiór Adama Mickiewicza w Muzeum Literatury Litewskiej im. Maironisa w Kownie

Audronė Gedutienė

Muzeum Literatury Litewskiej im. Maironisa

Muzeum Literatury Litewskiej im. Maironisa znajduje się w niewielkiej odległości od miejsc, gdzie w kowieńskim okresie życia pracował i mieszkał Adam Mickiewicz. W latach 1819-1923 (z przerwą na rok szkolny 1821-1922, kiedy to otrzymał zgodę na roczny urlop) A. Mickiewicz mieszkał w Kownie, pracował jako nauczyciel w znajdującej się obok dzisiejszego domu Maironisa Kowieńskiej Szkole Powiatowej (dzisiaj Kowieńskie Gimnazjum Jezuićkie, Plac Ratuszowy 9), mieszkał w budynku szkolnym w byłej klasztornej celi. Teraz przypomina o tym wisząca na budynku szkoły tablica pamiątkowa. Jeszcze w roku 1955 na budynku (Plac Ratuszowy 9) została zawieszona pierwsza tablica pamiątkowa z płaskorzeźbą: „1798-1855. W tym budynku szkolnym w latach 1819-1823 mieszkał i tworzył Adam Mickiewicz” (autor Vladas Žuklys) w języku litewskim i rosyjskim. Tablica została zdjęta i w 1998 roku odsłonięto nową tablicę pamiątkową z płaskorzeźbą „W tym budynku w latach 1819-1823 mieszkał i pracował jako nauczyciel poeta Adam Mickiewicz „Litwo! Ojczyzno moja! Ty jesteś jak zdrowie... Tėvyne Lietuva, mielesnė už sveikatą!” (rzeźbiarz Vytautas Narutis). Tuż po przyjeździe do Kowna poeta na krótko zatrzymał się w domu prefekta Kowieńskiej Szkoły Powiatowej Stanisława Dobrowolskiego w Folwarku Kartofliszki, a mieszkając w Kownie odwiedzał to miejsce. Dom ten został później nazwany domem Mickiewicza (dom nie zachował się, aktualnie jest do odcinek ul. Mickiewicza między ul. Donelaitisa i Putvinskiego). Widzicie pocztówkę w języku francuskim, na której widzimy ten dom na początku XX wieku, fotografia Wacława Zatorskiego wydana przed 1902 rokiem w Kownie.

Jeszcze w 1905 roku, z okazji pięćdziesięciolecia śmierci poety, prowadząca przez były folwark Kartofliszki (ciągnął się on od dzisiejszej góry Parodos do placu Vienybės) ulica została nazwana A. Mickiewicza i nazwę tę nosi do dzisiaj. Poeta bardzo lubił spacerować po okolicach Kowna, przez kowieńską Dąbrowę docierał do doliny rzeczki Girstupis. Poeta tę dolinę opiewa w poematach „Grażyna” (1822), „Konrad Wallenrod” (1828). Przed jego wyjazdem z Kowna, wiosną 1823 roku przyjaciele poety zaproponowali jeden ze znajdujących się w dolinie kamieni nazwać imieniem Adama Mickiewicza. Na kamieniu zostały wyryte inicjały „AM” i data „1823”. Dolina Mickiewicza zachowała się do naszych czasów. W 1955 roku z

okazji stulecia jego śmierci, ułożono płytę z czarnego granitu, na której wypisano zwrotkę (w języku litewskim):

„Widziałem piękną dolinę przy Kownie,
Kędy rusałek dłoń wiosną i latem
Ściele murawę, kraśnym dzierzga kwiatem;
Jest to dolina najpiękniejsza w świecie.”
A. Mickiewicz, Grażyna, Kowno, 1822.

Kolekcja Adama Mickiewicza w muzeum Maironisa jest dosyć bogata, szczególnie w książki wydane w XIX wieku, druki z początków XX wieku oraz dzieła sztuki. Omówię tu tylko najbardziej wartościowe i najstarsze eksponaty z kolekcji poety. Możemy się pochwalić, że w roku 1970 Muzeum Maironisa nabyło od osoby prywatnej wartościowe dzieło sztuki – rzeźbę Adama Mickiewicza, którą według rzeźby Wojciecha Świąćckiego odlała po 1859 roku warszawska fabryka K. Mintera. Rzeźba została odlana ze spiżu pokrytego brązem, ma 91 cm wysokości i 38 cm szerokości. Poeta jest odziany w surdut, przez prawe ramię ma przerzuconą pelerynę, w prawej ręce trzyma pióro, lewa ręka oparta jest o książkę na kolumnie; w dole kolumny ułożona lira i napis „WILJA”. Autor rzeźby, Wojciech Świąćcki (1823-1873), był związany ze sławną odlewnią Karola Juliusza Mintera (1812-1892), dla której zaprojektował wiele medali i rzeźb. Jak i większość dzieł W. Świąćckiego wykonanych w fabryce Mintera, tak i rzeźba Adama Mickiewicza posiada kilka wariantów, które różnią się wielkością i szczegółami.

Kolejne przechowywane w Muzeum Maironisa dzieło sztuki związane z Mickiewiczem to obraz Jonasa Vaitysa (1903-1963) „W dolinie Mickiewicza”, namalowany w roku 1955, olej, płótno. Wymiary obrazu bez ramy: wysokość – 24 cm, szerokość 36,3 cm (z ramą – 37,5 x 58,2 cm). Niniejszy eksponat jest pamiątką po pisarce Ievie Simonaitytė i należy do jej kolekcji. Obraz został umieszczony w ramie z brązowego lakowanego drewna, blejtram drewniany, do ramowania użyto również papieru i kartonu. Na obrazie namalowano widok kowieńskiej Doliny Mickiewicza w końcu zimy (widzimy topniejący śnieg). Na pierwszym planie, prawie w centrum – kamień Mickiewicza. Obok i w tle – pienie drzew i korzenie krzaków. Dominują zielonkawe i brązowe barwy w pastelowych odcieniach.

Inna wartościowa część kolekcji Adama Mickiewicza to książki, szczególnie te wydane w drugiej połowie XIX wieku. Chciałabym wspomnieć szczególne wydanie „Pana Tadeusza” w języku polskim, wydane w 1882 roku we Lwowie w wydawnictwie Hermana Altenberga. Książka jest bogato ilustrowana przez Michała Elwiro Andriollego (1836-1893),

który w 1881 roku we Lwowie na zamówienie wydawcy H. Altenberga narysował do reprezentacyjnego wydania poematu „Pan Tadeusz”: 24 ilustracje o rozmiarze całej strony, 10 winiet i 24 inicjały. Ilustracje M.E. Andriollego do poematów A. Mickiewicza uważa się za jedne z najlepszych dziewiętnastowiecznych ilustracji tych dzieł. Poemat został wydany w 1882 roku w ograniczonym nakładzie. Księga aktualnie jest eksponowana na wystawie historycznej Muzeum Literatury Litewskiej im. Maironisa „Literatura zmienia”.

Wartościowym obiektem jest również pośmiertne wydanie dzieł A. Mickiewicza, które ukazało się w 8 tomach – to książki w języku polskim: Adam Mickiewicz. Pisma. T. 1-8. Warszawa: Nakładem S.H. Merzbacha. 1858. Wydawca Samuel Henryk Merzbach (1798-1874) był właścicielem księgarni w Warszawie. Księgarnia Merzbacha była miejscem spotkań literatów i naukowców. Po śmierci A. Mickiewicza nabył on prawa do wydania pierwszego pośmiertnego zbioru dzieł poety (t. 1-8, 1858). Pierwszy tom rozpoczyna artykuł wstępny pisarza i historyka Kazimierza Władysława Wójcickiego wraz z przygotowanymi przez niego wspomnieniami o życiu Adama Mickiewicza. Wstęp do książki zawiera również bibliografię pism i dzieł A. Mickiewicza oraz wyjaśnienia. W pierwszym tomie została opublikowana poezja A. Mickiewicza w czterech rozdziałach: Ballady i Romanse, Sonety, Sonety Krymskie, Wiersze różne. Książka jest oprawiona w twardą okładkę wyklejoną zielonym barwionym papierem i brązowy skórzany grzbiet. Kolejne tomy oprawione są w identyczny sposób. Na pierwszych stronach książki znajduje się portret poety oraz faksymile jego podpisu. Litografia portretu Mickiewicza jest autorstwa Maksymiliana Fajansa (1825-1890). Na stronie przedtytułowej przekreślony podpis byłego właściciela książki: „Stanisław Kozłowski”.

Jeszcze jedno wydawnictwo z połowy XIX wieku to wydane po polsku w wydawnictwie F.A. Brockhousa w Lipsku w 1862 roku „Pisma” Adama Mickiewicza, które ukazało się w 4 tomach. Egzemplarz tych pism przechowywany w muzeum to trzy pierwsze tomy oprawione w jedną księgę. Książka jest oprawiona w twarde okładki, podklejone ciemnobrązowym papierem, z brązowym skórzanym grzbietem. Zgodnie z tytułem jest to: „Nowe wydanie zupełne”. Pisma ukazały się w serii „Biblioteka pisarzy polskich”. Jako miejsce wydania podano w podpisie Lipsk. (Lipsk to starosłowiańska forma nazwy miasta Leipzig w Niemczech).

W kolekcji jest też książka w języku polskim: A. Mickiewicz, Kurs literatury słowiańskiej wykładanej w Kollegium Francuskim, t. II, Poznań 1865. To kurs literatury słowiańskiej czytany przez Adama Mickiewicza podczas drugiego roku pracy poety w Kollegium Francuskim 1841-1842, w tłumaczeniu Feliksa Wrotnowskiego (Feliks Wrotnowski (1803-1871) – polski pisarz i tłumacz). To trzecie, poprawione wydanie.

Posiadamy również późniejsze wydania. Czterotomowe wydanie „Poezji” A. Mickiewicza z 1888 roku wydane w Warszawie w wydawnictwie Gebethner i Wolff. Redaktorem tego zbioru był polski literaturoznawca Piotr Chmielowski (1848-1904). Na stronie tytułowej pierwszego tomu widnieje pieczętka z dawną afiliacją: „Szkoła Średnia nr 2 w Kownie”.

Jest też poemat „Konrad Walenrod”, wydany po polsku w Paryżu w roku 1881 przez Księgarnię Luxemburską. Należy również wspomnieć o 20-tomowym wydaniu pism Adama Mickiewicza, które ukazało się w Warszawie w 1929 roku. Jego autorem jest polski historyk literatury Manfred Kridl (1881-1957). Jest to drugie, zmienione i poprawione wydanie. Widzicie tom 3-4 z 20-tomowego wydania dzieł (pism) Mickiewicza. Tom ten zawiera artykuły literackie i listy Mickiewicza o różnej treści. Książka oprawiona jest w twardą oprawę z niebieską płócienną okładką. Podobnie oprawione są pozostałe tomy. „Dzieła” ukazały się w serii „Biblioteka Arcydział Literatury”. Muzeum posiada tomy 3-20.

Chciałoby się chociażby wspomnieć o pierwszych wydaniach przekładów A. Mickiewicza na język litewski. Są to broszury wydane na przełomie XIX i XX wieku. Jedną z nich to „Tłumaczenia z Mickiewicza. Konrad Walenrod. Tom II”, wydana w Plymouth (USA) w 1899 roku, nakładem „Stowarzyszenia Litwinów w Ameryce”, w tłumaczeniu Jonasa Žiliusa-Jonili. Inna broszura to wydane w 1900 roku w Tylży „Dziady” w tłumaczeniu Vincasa Kudirki, który podpisał się pseudonimem Varpas, wydrukowane w drukarni Schönke. Albo „Sonety krymskie” Adama Mickiewicza w języku litewskim i polskim, przetłumaczone przez Motiejusa Gustaitisa i wydane w Wilnie w drukarni Józefa Zawadzkiego w 1909 roku.

Pasjonującym jest przeglądanie pocztówek wydanych na początku XX wieku, przedstawiających widok nieistniejącego już domu Mickiewicza w Kownie oraz prezentujących ówczesny widok doliny Mickiewicza. Oto pocztówka „Dom Adama Mickiewicza w Kownie”, wydana przez księgarnię O. Vitkauskytė w Kownie w 1925 roku. W kolekcji znajduje się kilka pocztówek z widokiem doliny Mickiewicza. Jedną z nich jest „Most nad doliną Mickiewicza w Kownie”, pocztówka w języku francuskim, fotografia J. H. Ossowskiego, wydana w Sztokholmie na początku XX wieku przez K. A. Granbergasa. Druga pocztówka to „Dolina Mickiewicza w Kownie”, wydana około 1917 roku w Kownie przez A. Ralza.

Wśród znajdujących się w kolekcji A. Mickiewicza fotografii na uwagę zasługuje zdjęcie wykonane przez Henryka Poddębskiego, przedstawiające drewnianą rzeźbę-makiętę Adama Mickiewicza-Wieszczą, która stała w Wilnie na prawym brzegu Wilii w latach 1924-1939. Autorem rzeźby jest Zbigniew Pronaszko. Fotografia została wykonana około 1930 roku. Na odwrocie znajduje się pieczętka fotografa oraz napisy w języku polskim.

W zbiorach znajduje się również dokument – formularz zbioru datków na budowę pomnika Adama Mickiewicza w Wilnie. Dokument w języku polskim z podpisem generała Lucjana Żeligowskiego i pieczęcią Komitetu Głównego Budowy Pomnika Adama Mickiewicza w Wilnie. (Wiadomo, że we wrześniu 1922 roku Komitet Główny Budowy Pomnika Adama Mickiewicza został wpisany do rejestru organizacji tymczasowych miasta Wilna i mógł używać pieczęci o treści: „Komitet Główny Budowy Pomnika Adama Mickiewicza w Wilnie”). Formularz zbioru datków nie jest wypełniony.

W niniejszej prezentacji omówione zostały najstarsze i najciekawsze eksponaty z kolekcji poety w Muzeum Literatury Litewskiej im. Maironisa. Kolekcja zawiera również późniejsze wydania dzieł Mickiewicza, ich tłumaczenia na język litewski, książki o samym Adamie Mickiewiczu, druki, fotografie miejsc, w których poeta mieszkał czy też związanych z nim miejsc pamięci, dzieła sztuki i ilustracje.

Adomas Mickevičius – retorius

Prof. Irena Buckley

Vytauto Didžiojo universitetas

XIX amžiuje dar neišnykusi poetinė iškalba. Tekstas nenutolęs nuo gyvo žodžio. Literatūra kuriama naudojant fonetinį raštą. Tačiau Europos literatūra, anot Dominique's Maingueneau, iki pat XIX amžiaus (o Lietuvoje ir XIX amžiuje) „išsaugojo pagarbą retorikai, taigi gyvam žodžiui, kuris adresuojamas čia ir dabar esančiai auditorijai“.

Adomo Mickevičiaus tekstuose jaučiame, kaip „rašytinės“ literatūros formos vis dar ilgisi Tos, kitos, kuri buvo dabar vykštąs, o ne vien minties reprezentacijos rašymas“. Ano meto Lietuvos poetas kartu ir kalbėtojas, retorius, išugdytas retorinės kultūros, idėjiškai angažuotas. Tam yra ir realaus pagrindo. A. Mickevičių Vilniaus universitete profesorius L. Borovskis mokė iškalbos, Kauno mokykloje poetas dėstė retoriką ir poetiką. Jo laiškuose paisoma retorinės komunikacijos principų, o garsiosios žodinės improvizacijos, politinio, pilietinio pobūdžio kalbos emigracijoje geriausiai išreiškia maginės sakymo galios pojūtį.

Akivaizdžiausiai poeto dėmesį retorikai rodo Kauno mokykloje 1819–1821 metais jo dėstytų dalykų aprašai, vadinamieji „seksternai“, jo laišakai bičiuliams. Retorika suprantama kaip iškalba, pagal įsigaliojusią tradiciją atibojama nuo poetikos ir logikos. Daug dėmesio skiriama antikos autoriams – kaupiama reikalinga literatūra, išverčiamos trys Cicerono kalbos. Itin svarbi elokucijos dalis: kalbėdamas apie stilių, mokytojas pateikia nemaža iškalbos, laiškų pavyzdžių. Juntamas dėmesys retorinei akcijai: „seksternuose“ išlikęs Cicerono kalbos prieš Katiliną tekstas įsidėmėtinas dėl retorinių pastabų („su ironija“, „greitai“, „pratęsti“, „rimtai“, „ne-nutraukti balso“). Yra žinoma, jog pats mokytojas sakydavo puikias progines kalbas. Žodinės ir rašytinės kalbos A. Mickevičius griežtai neskyrė. Viena „seksternų“ sąsiuvinyje „yra trumpi teoriniai apibrėžimai atskirų literatūrinių žanrų, kaip antai: šnekamosios kalbos, dialogų, laiškų, apsakymų, kalbų, pasakėčių, odžių, pastoralų su liaudies kūrybos pamėgdžiojimų pavyzdžiais“. Lietuvoje užsitęsusi retoriniam kultūros būviui būdinga ryšio tarp žodžio ir žinėjimo, žodžio ir moralumo samprata, polinkis eksploatuoti didžiąsias idėjas.

A. Mickevičiaus kūryboje svarbi atrama į retorinį kultūros būvį atspindinčius autorius. J. Warszawskis teigia, jog pagrindinis A. Mickevičiaus mokytojas buvo Sarbievijus. Ieškodamas paralelių, tyrinėtojas gretina ankstyvąją A. Mickevičiaus kūrybą ir jo svarstymus apie poeziją su Sarbievijaus darbais. Ypač daug dėmesio skiriama A. Mickevičiaus „Pastabų apie Ja-

gielonidą“ ir Sarbievijaus „De perfecta poesi“ paralelėms. Pateikiama detali retorinė tekstų analizė, parodoma, kaip įrodinėdamas tiesą A. Mickevičius laikosi klasikinio Sarbievijaus modelio, teigiama, jog „Pastabose“ išdėstyta poetinė programa tapo puikių A. Mickevičiaus kūrybių leitmotyvu. Manoma, jog ir Č. Milošas, aukštindamas klasicizmo A. Mickevičių, kartu aukština retorinės kultūros A. Mickevičių. Apie tai, kaip poetas suprato retorinę antikinio tipo kultūrą, galėtume spręsti iš graikų poezijos aptarimo: pabrėžiamas ne vien tiesos, moralumo, harmonijos siekis joje, bet ir pilietiškumas, pastangos atspindėti liaudies atmintį, laisvą dvasią, formuoti tautos būdą. Kintant visuomeninėms aplinkybėms, pakito ir poezija. Laisva kūrybinė senojo periodo dvasia poeto laikoma siekiamybe. Šia prasme klasikinės ir romantinės nuostatos neatrodo tokios prieštaringos. Kuo šis retoriškumas pasižymi?

Pirmiausia kalbėjimo situacijos jautimu, aktyviu adresanto ir adresato santykiu. Adresanto tikslai gali būti nusakyti pratarinėje (A. Mickevičiaus „Konrado Valenrodo“ ir J. Cečio „Giesmelių apie senovės lietuvių“ pratarinė, kai kurių lietuviškų poezijos knygelių prakalbos), deklaruojami poetiniame tekste arba aiškėja iš teksto visumos sąrangos bei meninės koncepcijos (nors poetinė raiška lieka romantinė). Poetinis kalbėtojas nevengia prisiimti retorinio vaidmens. Jis gali tapti folkloro pasakorium („Gražina“, „Konradas Valenrodas“), senovinio rankraščio skaitytoju („Živilė“). Jis pateikia tai, ką neva išgirdo iš draugų, susėdusių prie židinio („Ponas Tadas“). Jis tampa įkvepiančiu pranašu (įdomu būtų patyrinėti, kiek A. Mickevičiaus pranašystės stiprina futurologines Maironio poezijos tendencijas). Bene dažniausias retorinis vaidmuo – tautos vadas. Sunkiais tautos egzistencijos metais kovojančios poezijos patosas nustelbė grynojo meno siekius. „Pati mintis, kad literatūra gali siekti gryno estetiškumo, sunkiai pritampa prie gyvo žodžio tradicijos“. Ši tradicija pagrįsta komunikavimo poreikiu, kuris lemia vienokio ar kitokio retorinio vaidmens pasirinkimą. Spausdintas tekstas, anot Maingueneau, „kai ant balto lapo, niekuo nesiskiriančio nuo kitų lapų, išdėliojami įvairūs ženklai, atitraukia tekstą nuo visų tiesioginės komunikacijos procesų ir skatina kurti „grynąją“ literatūrą“

XIX a. poezijoje ryškus gyvo, paveikaus žodžio kultas. A. Mickevičiaus „Vėlinių“ retorius Konradas sako: „Iššausiu žodį – jį pasaulis pakartos, / Ir nukeliaus jisai į kartą iš kartos“. „Pone Tade“ vertinami ginčai, pokalbiai: „Mūs bočiai ginčų po medžioklės nebijojo. / Prie stalo sėsdavo ne vien, kad valgi rytų, / Bet ir kaimynų žodžių valgant paklausytų“. Saloninių disputų randame Maironio lenkiškoje poemoje „Znad Biruty“, „Jaunojoje Lietuvoje“; čia, kaip ir „Pone Tade“ ar „Vėlinėse“, gausu jaunuomenės ginčų. Panaši jų argumentacinė sistema, dėmesys nekalbinei tikrovei – gestui, mimikai, etiketui, socialiniam kalbėtojo statusui. Prasminga būtų pasekti poetinio pokalbio raidą XIX a. lietuvių poezijoje, aptarti, kiek ją veikė A. Micke-

vičius. Nuo didaktiškojo sąlyginio A. Baranausko „Pasikalbėjimo Giesminyko su Lietuva“, neaplenkdami aušrininkų pokalbių su Motina Lietuva, pereiname prie poetinių diskusijų Maironio poemose, kuriose itin jaučiama lenkiškai rašiusio poeto įtaka.

Taigi adresanto pojūtis, aktyvaus žodžio galių vertinimas, bandymas kurti gyvą kalbinę situaciją į XIX a. pabaigos lietuvių poeziją ateina ir veikiant retorinėms A. Mickevičiaus kūrybos tendencijoms.

Adam Mickiewicz jako retor

Prof. Irena Buckley

Uniwersytet Witolda Wielkiego

W XIX wieku nie zanikła jeszcze poetycka elokwencja. Tekst nie był daleki od żywego słowa. Literatura była tworzona za pomocą pisma fonetycznego. Jednak według Dominique Maingueneau literatura europejska do XIX wieku (a także na Litwie w XIX wieku) „zachowała szacunek dla retoryki, czyli dla żywego słowa skierowanego do publiczności obecnej tu i teraz”.

W tekstach Adama Mickiewicza czujemy, jak „pisane” formy literatury wciąż tęsknią do Tego, Innego, który był teraz i tutaj, a nie tylko do pisania reprezentacji myśli. Ówczesny litewski poeta był także mówcą, retorem, wykształconym w kulturze retorycznej, zaangażowanym ideologicznie. Ma to swoje realne podstawy. Na Uniwersytecie Wileńskim Mickiewicza retoryki uczył profesor L. Borowski, a sam poeta wykładał retorykę i poetykę w kowieńskiej szkole. Jego listy są zgodne z zasadami komunikacji retorycznej, a słynne improwizacje słowne, przemówienia o charakterze politycznym i społecznym na emigracji najlepiej wyrażają poczucie magicznej mocy przemowy.

Dbłość poety o retorykę jest zauważalna w opisach przedmiotów, których nauczał w Kownie w latach 1819-1821, w tak zwanych „seksternach” oraz w listach do przyjaciół. Retoryka jest rozumiana jako elokwencja, która zgodnie z ustaloną tradycją jest oddzielona od poetyki i logiki. Wiele uwagi poświęca autorom antycznym, gromadząc niezbędną literaturę i tłumacząc trzy mowy Cyserona. Szczególnie ważna jest część dotycząca elokucji: mówiąc o stylu nauczyciel podaje wiele przykładów elokwencji i listów. Zauważalny jest nacisk na działania retoryczne: zachowany w „seksternach” tekst mowy Cyserona przeciw Katylinie jest godny uwagi ze względu na retoryczne uwagi („z ironią”, „szybko”, „przedłużyć”, „poważnie”, „nie łamać głosu”). O samym nauczycielu wiadomo, że wygłaszał znakomite mowy okolicznościowe. Mickiewicz nie odróżniał ściśle języka mówionego i pisanego. Jeden z zeszytów „seksternów” „zawiera krótkie teoretyczne definicje poszczególnych gatunków literackich, jak: mowy potoczne, dialogi, listy, opowiadania, przemówienia, bajki, ody, pastorałki, z przykładami naśladownictwa ludowego”. Kultura retoryczna na Litwie charakteryzuje się koncepcją związku między słowem a wiedzą, słowem a moralnością oraz tendencją do wykorzystywania wielkich idei.

W twórczości Mickiewicza ważnym punktem odniesienia są autorzy, którzy odzwierciedlają retoryczną kondycję kultury. J. Warszawski dowodzi, że głównym nauczycielem Mickiewicza był Sarbiewski. Poszukując paraleli, badacz zestawia wczesną twórczość Mickiewicza i jego refleksję nad poezją z dziełami Sarbiewskiego. Szczególną uwagę zwraca na paralele między „Uwagami nad Jagiellonidą” Mickiewicza, a „De perfecta poesi” Sarbiewskiego. Przedstawiono szczegółową analizę retoryczną tekstów, pokazując, jak w dowodzeniu prawdy Mickiewicz podąża za klasycznym modelem Sarbiewskiego, i argumentując, że program poetycki przedstawiony w „Uwagach” stał się motywem przewodnim wielkich dzieł Mickiewicza. Można by sądzić, że Cz. Miłosz, chwalać Mickiewicza klasycyzmu, chwali także kulturę retoryczną Mickiewicza. O rozumieniu przez poetę kultury retorycznej typu antycznego można wnioskować z omówienia poezji greckiej: podkreśla się w niej nie tylko dążenie do prawdy, moralności i harmonii, ale także obywatelskość, dążenie do odzwierciedlenia pamięci ludu, wolnego ducha, kształtowanie charakteru ludu. Wraz ze zmianą warunków społecznych zmieniała się również poezja. Wolny duch twórczy dawnego okresu jest uważany przez poetę za inspirację. W tym sensie postawy klasyczna i romantyczna nie wydają się tak sprzeczne. Czym charakteryzuje się ta retoryka?

Przede wszystkim wyczuciem sytuacji mówienia, aktywnej relacji między adresantem i adresatem. Cele adresanta mogą być określone w przedmowie (przedmowy do „Konrada Wallenroda” Mickiewicza i „Śpiewki o dawnych Litwinach” Jana Czeczota, przedmowy do niektórych litewskich książek poetyckich), zadeklarowane w tekście poetyckim lub wynikające z ogólnej struktury i koncepcji artystycznej tekstu jako całości (choć ekspresja poetycka pozostaje romantyczna). Mówca poetycki nie stroni od przyjmowania roli retorycznej. Może stać się ludowym gawędziarzem („Grażyna”, „Konrad Wallenrod”), czytelnikiem starożytnego manuskryptu („Żywila”). Przedstawia to, co rzekomo usłyszał od przyjaciół siedzących przy kominku („Pan Tadeusz”). Staje się inspirującym prorokiem (interesujące byłoby zbadanie, w jakim stopniu proroctwa Mickiewicza wzmocniły futurologiczne tendencje w poezji Mairo-nisa). Być może najczęstszą rolą retoryczną jest rola przywódcy narodu. W trudnych latach istnienia narodu patos poezji walczącej przyćmiewał aspiracje czystej sztuki. „Sam pomyśl, że literatura może aspirować do czystego estetyzmu, z trudem mieści się w tradycji żywego słowa.” Tradycja ta opiera się na potrzebie komunikacji, która determinuje wybór takiej czy innej roli retorycznej. Tekst drukowany, według Maingueneau, „gdy różne znaki są rozmieszczone na białej kartce, która nie różni się od żadnej innej kartki, odwraca uwagę tekstu od wszystkich procesów bezpośredniej komunikacji i zachęca do tworzenia „czystej” literatury”.

W XIX-wiecznej poezji widoczny jest kult żywego, ekspresyjnego słowa. W Mickiewiczowskich „Dziadach” retor Konrad mówi: „Bo wystrzeleł głos w całe obręby stworzenia / Ten głos, który z pokoleń pójdzie w pokolenia”. „Dlatego ja rozmowność naszych przodków wielbię. / Po łowach szli do stołu, nie tylko by jadać, / Ale aby nawzajem mogli się wygadać”. Salonowe spory możemy znaleźć w polskim poemacie Maironisa „Znad Biruty”, w „Młodej Litwie”; tutaj, podobnie jak w „Panie Tadeuszu” czy w „Dziadach”, nie brakuje sporów wśród młodzieży. Ich system argumentacyjny jest podobny, podobnie jak skupienie się na rzeczywistości niewerbalnej - geście, mimice, etykiecie, statusie społecznym mówiącego. Przydatne byłoby prześledzenie rozwoju poetyckiej konwersacji w XIX-wiecznej poezji litewskiej i omówienie stopnia, w jakim wpłynął na nią Mickiewicz. Od dydaktycznych uwarunkowań Baranauskasa w „Rozmowie Wieszcza z Litwą”, nie pomijając rozmów „auszrininków” z Matką Litwą, przechodzimy do poetyckich dyskusji w wierszach Maironisa, w których wpływ poety piszącego po polsku jest szczególnie odczuwalny.

Tak więc poczucie adresata, docenienie aktywnej mocy słowa i próba stworzenia żywej sytuacji językowej pojawiły się w poezji litewskiej końca XIX wieku również pod wpływem retorycznych tendencji twórczości Mickiewicza.

Tarptautinė mokslinė tarpdalykinė konferencija „Adomas Mickevičius: tiltas tarp kultūrų ir nacionalinio identiteto“. 2023 m. lapkričio 22 d. Maironio lietuvių literatūros muziejus, Kaunas. Konferencijos medžiaga. – Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus, 2023. – 145 p.

Międzynarodowa Interdyscyplinarna Konferencja Naukowa „Adam Mickiewicz: most pomiędzy kulturami i tożsamością narodową“. 22 listopada 2023 r., Kowno. Materiały pokonferencyjne. – Kowno: Muzeum Literatury Litewskiej im. Maironisa, 2023. – 145 s.

Leidinyje pateikiama 2023 m. lapkričio 22 d. Maironio lietuvių literatūros muziejuje vykusios tarptautinės mokslinės tarpdalykinės konferencijos, skirtos Adomo Mickevičiaus 225-osioms gimimo metinėms pažymėti, medžiaga.

Į lenkų kalbą vertė Tomasz Błaszczak
Į lietuvių kalbą vertė Jonas Jonušas
Maketą parengė Justina Džiuvytė

© Maironio lietuvių literatūros muziejus, 2023